GEORGE COȘBUC

POVESTEA UNEI COROANE DE OȚEL

Coperta : DUMITRU VERDEȘ

GEORGE COŞBUC

POVESTEA UNEI COROANE DE OŢEL

Ediţie îngrijită şi prefaţă
de
TEODOR VÂRGOLICI

EDITURA „GRAI ŞI SUFLET — CULTURA NAŢIONALĂ"
Bucureşti, 1992

ISBN-973-95573-9-2

Textul este reprodus după **Povestea unei coroane de oțel** de George Coșbuc, București, Editura și institutul de arte grafice G. Sfetea, 1914, ultima ediție apărută în timpul vieții scriitorului.

PREFAȚĂ

În memorabila ședință a Adunării Deputaților, din 9 mai 1877, Mihail Kogălniceanu avea să vestească țării și lumii întregi : „Sîntem independenți, sîntem națiune de sine stătătoare". În discursul ținut cu acest prilej, Mihail Kogălniceanu răspundea, cu demnitate națională, învinuirilor nefondate ale Porții Otomane, argumentînd că România nu a fost, nu este și nu poate fi nici în viitor integrată în Imperiul Otoman, țara noastră avînd misiunea sa istorică de a exista liberă și independentă. Cu verbul său incandescent, plin de adevăr și de patos patriotic, arăta că era de datoria românilor să răspundă prin glasul tunului la șuieratul dezastruos al tunului otoman: „Precum pe noi ne pîra Poarta și ne învinovățea că am trădat interesele imperiului, că am rupt buna-credință, să declarăm și noi la rîndul nostru că, fiindcă tunul raționează și pune în aplicațiune amenințările cuprinse în nota din 2 mai a lui Savfet-pașa, asemenea și noi am făcut recurs la tun și tunul nostru răspunde tunului otoman. Ne întrebați acum ce sîntem ? Sîntem în stare de rezbel cu turcii; legăturile noastre cu Înalta Poartă sînt rupte și, cînd va fi ca pacea să se facă, nu cred că un singur român va mai consimți ca România să reintre în pozițiunea ei de mai înainte, rău definită, hibridă și jignitoare... Așadar, d-lor deputați, nu am cea mai mică îndoială și frică de a declara în fața reprezentanței naționale că noi sîntem o națiune liberă și independentă." Adresîndu-se compatrioților săi, Mihail Kogălniceanu releva cu claritate : „Noi trebuie să dovedim că sîntem o națiune vie, trebuie să dovedim că avem conștiința misiunii noastre, trebuie să dovedim că sîntem în stare să facem și noi sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei

pentru copiii noștri; și această misiune în momentele de față este încredințată fraților și fiilor noștri care mor la hotare."

Proclamarea independenței naționale a României de către principele Carol, la 10 mai 1877, și consacrarea ei prin luptele eroice ale armatei române și prin sacrificiul întregului nostru popor, au aflat un puternic ecou în literatura română. Despre războiul de neatîrnare, despre faptele de vitejie ale ostașilor și ofițerilor români, care reînviau bărbăția și gloria străbunilor, s-au scris numeroase pagini pline de simțire patriotică, de o autentică și emoționantă vibrație artistică.

Desfășurarea trepidantă a evenimentelor din timpul războiului de independență din 1877—1878 a solicitat în primul rînd poezia, prin disponibilitatea ei de a fi prezentă cu promptitudine în actualitatea imediată. Exemplul cel mai viu îl constituie Vasile Alecsandri. În perioada în care ostașii români luptau eroic la Grivița și Plevna, la Rahova și Smîrdan, poetul se simțea alături de ei, stăpînit de sentimentul solidarității umane și naționale, aducîndu-le un cald elogiu în cunoscutele sale poezii *Peneș Curcanul*, *Sergentul*, *Căpitanul Romano*, *Hora de la Plevna* și altele, publicate în revista *Convorbiri literare* și reunite în volumul *Ostașii noștri*, apărut la începutul anului 1878.

Datorită modalităților compoziționale și structurii sale specifice, creația epică a implicat însă, ca întotdeauna, o gestație ceva mai lungă, reclamată de cantitatea materialului faptic, de conturarea și mișcarea personajelor în cadrul acțiunii, de dimensiunea narațiunii dintr-o nuvelă sau un roman. De aceea, cele mai valoroase reconstituiri epice ale realităților din perioada cuceririi independenței naționale se vor realiza după o anume distanță în timp, cînd faptele vor fi mai precis cunoscute și sedimentate, cînd sursele de informare devin mai accesibile, îndeosebi prin tipărirea unui mare număr de documente militare și istorice, de relatări și memorii ale celor care au luat parte directă la lupte. În istoria literaturii române, un loc distinct îl ocupă evocările lui George Coșbuc din volumele *Povestea unei coroane de oțel* și *Războiul nostru pentru neatîrnare, povestit pe înțelesul tuturor*, romanul *În război* de Duiliu Zamfirescu, *Povestirile din război* ale lui Mihail Sadoveanu, schițele lui Emil Gârleanu din volumul *1877*, apoi rememorările lui Jean

Bart, secvențele din romanul *Papucii lui Mahmud* al lui Gala Galacțion și altele, pînă la cele din perioada contemporană, cum este romanul ciclic *Zăpezile de-acum un veac* al lui Paul Anghel.

Urmărind istoria poporului român în momentele ei majore, din îndepărtatele vremuri ale înfruntării dintre daci și romani, pînă la cele mai apropiate evenimente ale epocii în care a trăit, George Coșbuc a consacrat multe pagini războiului pentru cucerirea independenței naționale, din 1877—1878. În poezii ca *O scrisoare de la Muselim-Selo, Povestea căprarului, Trei, Doamne, și toți trei, Pe dealul Plevnei, Coloana de atac, Dorobanțul, În șanțuri, Cîntecul redutei, Raport* și altele, reunite în volumul *Cîntece de vitejie*, apărut în 1904, George Coșbuc a zugrăvit atît încleștarea luptei, cît și admirabilele însușiri de care au dat dovadă ostașii români. Poetul le dezvăluie, cu o totală participare afectivă, marile calități morale, patriotismul, bărbăția și eroismul, atitudinea demnă în cele mai tragice împrejurări, încrederea în biruință. Cunoscător al sufletului și caracterului oamenilor din popor, a reîntrupat eroi anonimi din marea masă a ostașilor, oameni pentru care sacrificiul de sine, dăruit patriei, se circumscrie în ordinea firească a atitudinilor umane și civice. Deși nu a fost martorul faptelor de vitejie evocate, totuși George Coșbuc nu a plăsmuit gratuit scene de luptă, ci le-a cunoscut fie din relatări scrise, fie din povestirile participanților la război. Lipsite de orice retorism, poeziile impresionează prin intensitatea dramatică a evocării, prin dinamica interioară a versurilor și conciziunea imaginilor. Edificatoare este poezia *Raport*, în care, în numai cinci distihuri, e concentrată bătălia pentru cucerirea Griviței, la 30 august 1877 cu asalturile care s-au repetat. Versurile conving prin simplitatea și sinceritatea relatării :

La ceasul trei pornirăm iuți,
Dar ne-am întors în văi bătuți.

Din nou am dat asalt erou,
Dar ne-am întors bătuți din nou.

De-al treilea rînd deschis-am drum,
Dar n-am bătut-o nici acum.

Ne-am dus de-a patra oar-apoi
Și-acum răzbim și-i batem noi.

Near și fi fost rușine-amar
De ne-am fi dus și-acu-n zadar.

Concomitent cu poeziile inspirate din războiul de independență, George Coșbuc a elaborat două ample scrieri în proză, *Povestea unei coroane de oțel* și *Războiul nostru pentru neatîrnare povestit pe înțelesul tuturor*, ambele apărute în 1899. În aceste lucrări, scriitorul și-a propus să înfățișeze amănunțit, printr-o narațiune ușor accesibilă, desfășurarea evenimentelor și luptelor din timpul războiului, pentru a face cunoscute mai bine generațiilor următoare faptele de eroism ale armatei române, pentru a releva mai pregnant noul destin al poporului nostru, contribuind astfel mai activ la afirmarea și întărirea conștiinței naționale, la sădirea trainică a sentimentelor patriotice. Deoarece trecuseră peste două decenii de la războiul din 1877, cînd tinerele generații nu cunoșteau decît din auzite evoluția evenimentelor din perioada cuceririi independenței, George Coșbuc a pornit, în mod judicios, de la premisa că noile generații nu cunoșteau decît din auzite evoluția evenimentelor din perioada cuceririi independenței, George Coșbuc a pornit, în mod judicios, de la premisa că noile generații trebuie să înțeleagă clar caracterul drept, istoricește justificat al războiului din 1877. Poetul demonstra că, întotdeauna, românii n-au purtat nici un război de cucerire, ci numai de apărare a patriei și ființei sale naționale: „Noi, românii, n-am căutat să ne întindem stăpînirea cu sila armelor, n-am voit să luăm nimic dintr-al altora... Am purtat multe războaie, dar nici unul n-a fost ridicat de noi asupra altora, ci de alții ridicat asupra noastră. Toate războaiele au fost de apărare, nu de cucerire și de lovire. Așa și acum. Noi n-am dorit războiul. Ne-am ferit de el. Dar turcii ne-au lovit și ne-au nesocotit drepturile. Iar cînd dreptul e cu tine și cînd nu poți cu binele să te înțelegi cu vrăjmașii tăi, atunci poate, cu durerea în suflet, ești silit să-ți calci pe inimă și să lovești în cel ce te lovește."

Timp de aproape cinci decenii, cartea *Povestea unei coroane de oțel* a fost interzisă de regimul totalitarist, deoarece prima ei parte, intitulată *Domnitorul*, relevă rolul important pe care principele Carol, devenit apoi regele Carol I al României, l-a avut în timpul luptelor pentru cucerirea independenței naționale. Privindu-l în cadrul general al războiului, drept comandant al oștirii române, George Coșbuc argumentează că, în îm-

prejurările specifice din acea vreme, principele Carol a știut să exprime punctul de vedere al armatei noastre și voința națiunii române. Poetul prezintă cu obiectivitate modul în care principele Carol a respins cu demnitate pretenția absurdă a țarului Rusiei de a considera oștirea română drept o simplă unitate subordonată, fără nici un drept de a acționa după propriile-i puteri, pe picior de egalitate. De asemenea, Coșbuc demonstrează documentat, în spiritul adevărului istoric, că principele Carol a consimțit ca armata română să intre efectiv în luptă, ca aliată și nu ca subordonată a armatei rusești, sub comanda sa supremă, numai în momentul în care marele duce Nicolae, fratele țarului, văzînd că armata rusă este în pericol de a fi nimicită la Grivița, a trimis domnitorului român o telegramă disperată, prin care îl solicita să treacă neîntîrziat Dunărea, să intervină în luptă și să preia comanda operațiunilor, avînd în subordinea sa și pe generalii ruși.

În celelalte părți ale cărții, *Oastea* și *Țara*, George Coșbuc, aduce un binemeritat elogiu oastei și țării românești, vitejilor noștri ostași care s-au jertfit pentru libertatea patriei. Pildele de eroism și de abnegație patriotică sînt înfățișate într-o bogată succesiune de scene și episoade, bazate pe date și elemente reale, cu același respect pentru adevărul istoric, fără nici o fantazare sau romanțare.

Fie prin comentarii directe, fie pe calea sugerării epice, George Coșbuc sublinia cu claritate că dobîndirea independenței naționale, la 1877, însemna pentru poporul român împlinirea unui vis măreț, transmis de secole din generație în generație, de-a lungul grelelor încercări ale istoriei : „Patru sute de ani am așteptat noi ziua aceasta — scria George Coșbuc. Pentru ea s-au luptat marii voievozi ai noștri, pentru ea s-a vărsat atîta sînge românesc prin toate văile țării sute de ani. A sosit tîrziu această zi, dar a sosit măreață."

În cea de a treia parte a cărții, *Țara*, aduce emoționanta mărturie că întregul popor a fost stăpînit de un nemaipomenit entuziasm în momentele decisive ale luptelor, participînd fără șovăire, dintr-o convingere patriotică organică, dintr-un sublim spirit de solidaritate națională, la cucerirea libertății : „A fost o pildă frumoasă de trăinicie a neamului, de credință și de mîndrie națională, că întreg neamul s-a ridicat deodată, unii apucînd armele și trecînd în țara dușmanului; iar cei rămași

acasă, rupînd bucăţica de pîine în două şi trimiţînd-o jumătate celor ce se luptau... Înălţătoare de inimă şi dătătoare de fiori a fost pornirea sufletelor prin sate şi oraşe. Cînd a străbătut prin toate colţurile ţării vestea că noi ne gătim de război şi că ne-am rupt de turci, s-a cutremurat de bucurie toată suflarea românească."

George Coşbuc evidenţiază vitejia ostaşilor români, atitudinea lor dîrză şi senină în faţa morţii, încrederea în biruinţă, devotamentul patriotic necondiţionat. Porniţi în iureş la luptă, ostaşii români păstrau cu preţul vieţii lor drapelul patriei. La trecerea a peste două decenii de la războiul din 1877, cînd George Coşbuc publică *Povestea unei coroane de oţel*, era necesar să fie tot mai bine cunoscute nu numai aspectele înălţătoare ale luptei eroice a armatei române, ci şi condiţiile deosebit de grele în care au luptat, stările sufleteşti ale ostaşilor. Scenele evocate sînt cutremurătoare, demonstrează că neatîrnarea ţării a fost dobîndită cu preţul unor grele suferinţe umane.

Pentru a scrie *Povestea unei coroane de oţel*, George Coşbuc a întreprins o amplă documentare, pe lîngă arhivele oficiale şi memoriile participanţilor la război, investigînd un mare număr de veterani, îndeosebi oameni de la sate, ale căror întîmplări trăite nemijlocit le-a transcris artistic. Evocările impresionează printr-o puternică senzaţie de real, de autentic, prin dramatismul expunerii, prin fiorul afectiv al naraţiunii.

Alături de celelalte opere ale scriitorilor români închinate cuceririi independenţei naţionale, *Povestea unei coroane de oţel* a însufleţit şi va însufleţi şi de acum înainte generaţii întregi, sădindu-le în suflet dragostea şi recunoştinţa pentru eroii patriei, dorinţa de a le urma exemplul, de a se dărui libertăţii pămîntului strămoşesc, păstrării drepturilor noastre istorice, apărării fiinţei neamului românesc. Parcurgînd emoţionanta mărturie a lui George Coşbuc, care a menţinut şi menţine mereu vie amintirea eroicelor şi glorioaselor lupte pentru cucerirea independenţei naţionale, să încheiem cu îndemnul, profund actual, adresat de Nicolae Bălcescu: „Moştenitori ai drepturilor pentru păstrarea cărora părinţii noştri au făcut atîtea jertfe în veacurile trecute, fie ca aducerea aminte a acelor timpuri eroice să deştepte în noi sentimentul datorinţei ce avem d-a păstra şi d-a mări pentru viitorime această preţioasă moştenire".

TEODOR VÂRGOLICI

Coroana regelui nostru Carol şi-a tuturor regilor, pe cari ni-i va rîndui Dumnezeu de-acum înainte în scaunul domniei româneşti, este făcută din oţel de tunuri de-ale turcilor din Plevna. De-a dreapta şi de-a stînga statuiei lui Mihai Viteazul, din Bucureşti, sunt două tunuri aşezate pe telegile lor. Ele au fost ale lui Osman în reduta Griviţei. Uitîndu-te la ele, nici nu bănuieşti cîtă pierire de români au făcut aceste două tunuri, cari stau aşa de liniştite ca străjeri ai liniştitului Domn turnat din bronz.

Dar, pe cît de neastîmpărat a fost voievodul pe care-l străjuiesc, şi pe cît de multă pustiire a dus el în rîndurile turcilor, pe atît de nepotolite au fost ele şi pe atîta pierire au zvîrlit din gura lor de foc în rîndurile vitejilor dorobanţi ai noştri.

Astăzi sunt mute şi reci. Dar atunci cînd aveau glas de tunet şi erau aprinse de mînia duşmănească, înfiorătoare le-a fost puterea şi dătător de spaimă, cîntecul! Viteji au fost cei ce le-au dat rostire gurii lor, dar şi mai viteji aceia cari li s-au împotrivit mîniei şi-au murit uimindu-le că nu pot îngrozi pe năvălitori.

Şi-au căzut în mîinile noastre, au căzut nu numai tunurile cetăţuilor, au căzut însăşi cetăţuile lui Osman, şi a căzut Osman viteazul însuşi. Iar cu el deodată, puterea pe care o aveau turcii asupra neamului românesc. Şi drept martori ai vitejiei noastre stau acele două tunuri, în vederea tuturor, acolo, la picioarele voievodului celui mai înduşmănit cu turcii.

Din tovarăşele lor am făcut altă mărturie, cu mult mai vorbitoare a vredniciei româneşti : le-am topit trupul de oţel şi-am turnat dintr-însul o coroană domnească, vecinică stemă a puterii româneşti şi podoabă pe fruntea regilor noştri. Tunul duşman, care fulgera împotriva românilor, azi e fulger al măririi cumpărate cu vieţile noastre ; şi-acum, în loc să ne vorbească de robie şi de moşii de-ale sultanului, ne vorbeşte de libertate şi de-o ţară volnică pe soarta ei.

Şi de-a lungul vremilor, cît va voi Dumnezeu să trăiască printre neamuri neamul românesc, în ţara lui cea de la strămoşi moştenită din adîncurile vremii, ne vom mîndri cu coroana de oţel a ţării, şi mărturie de-a pururi ne va fi de sfărîmata putere a celor ce ne-au stăpînit odată, cu toate tunurile din care e făcută.

Ne vom mîndri de ea, că mare luptă ne-am luptat şi prin grele primejdii ne strecurarăm viaţa, pînă s-o dobîndim prin voinicia sufletului nostru dezmorţit prin străduinţă. Ea ne va mărturisi prin veci vrednicia, chiar atunci cînd de mult vor fi uitat nepoţii noştri că noi am fost în puterea turcilor odată, atunci cînd numai din cărţile prăfuite vor mai şti urmaşii noştri ce greu a fost traiul amărît al strămoşilor lor, aşa de amărît încît lor, celor liberi de mult şi tari de vreme îndelungată, totul li se va părea ca o vorbă din poveste.

Precum e steagul semn al oştirii, aşa e coroana semn al Domniei. Iar coroanele celor ce stăpînesc ţări şi păstoresc popoare sunt făcute din aur şi din pietre scumpe, iar vulturii, ori leii, ori soarele şi fel de fel de alte semne de pe ele sunt închipuiri ale faptelor mari şi strălucite, pe cari le-a făptuit ţara, ori ale vreunor vrednicii mari ale neamului. Coroana României, fiind de oţel, închipuieşte, prin însuşi oţelul ei, deoparte o vrednicie mare a neamului românesc : trăinicia de oţel a firii şi fiinţei noastre; iar de altă parte, o faptă strălucită : restatornicirea domniei româneşti prin războiul pentru neatîrnare !

Pentru voi, acei ce-n vremea păcii sunteţi plugari şi păstori, iar în vremea războiului, dorobanţi ai ţării, pentru voi am scris cartea aceasta, ca să ştiţi şi să cu-

noaşteţi cine-a făcut Coroana de oţel şi cum au făcut-o. Cetind cartea, veţi băga de seamă că în povestea mea s-amestecă alte poveşti, ale altor întîmplări de mai nainte, cari se ţin lanţ una de alta. Că Domnia puternică de azi ne-a venit pe urmele neatîrnării, iar neatîrnarea ne-a adus-o războiul, şi războiul a fost adus de restatornicirea Domniei; iar aceasta a fost o urmare a Unirii Principatelor, care a fost şi ea, la rîndul ei, adusă de alte întîmplări.

Toate acestea sunt fapte mari, şi mari vor rămînea de-a pururi; iar povestea lor, vrednică să fie scrisă pe pietre anume puse pe marginile drumurilor, ca toţi drumeţii să le cetească şi să se închine înaintea lor, căci fapte sfinte sunt. Iar faptele sfinte ale neamului românesc trebuie să fie pentru noi Evanghelia neamului, precum e carte sfîntă pentru creştini Evanghelia lui Hristos.

Eu, dacă era să vi le spun pe toate, m-aş fi întins cu povestea prea departe. Mie mi-a stat în gînd, mai întîi de toate, războiul, dintru care ni s-a izvodit de-a dreptul România de astăzi, al cărei semn văzut e Coroana de oţel.

Să cetiţi cartea cu multă luare-aminte, români! Şi mîndriţi-vă cu faptele povestite, căci ale voastre sunt! Şi rugaţi pe Dumnezeu să dea copiilor şi nepoţilor noştri priceperea şi bărbăţia pe care au avut-o strămoşii şi părinţii lor, ca să fie apărători ai ţării şi ai neamului, tot aşa de viteji ca şi voi. Încredeţi-vă în puterile noastre, căci în credinţă e mîntuirea; şi luptaţi-vă cu suflet ca de-a pururi prin veacuri neamul nostru să fie preamărit şi tare, precum a fost mai de mult şi cum este astăzi, căci e neam voinic şi popor iubit de Dumnezeu şi ursit să fie căpetenie printre neamuri!

DOMNITORUL

ÎNAINTE DE RĂZBOI

I

Cînd a intrat în țara care-l alesese domnitor, prințul Carol a zis către cei ce-l întîmpinară : „În clipa în care am pus piciorul pe acest pămînt, cu sfințenie apărat, am și devenit român. Cetățean astăzi, iar mîine soldat de va fi nevoie, eu voi împărtăși cu românii și soarta cea bună și soarta cea rea."

Unsprezece ani a fost, după vorbele sale, numai cetățean, dar a venit și nevoia, cînd a trebuit să fie soldat, și pe cît a fost de înțelept cetățeanul, pe atîta a fost soldatul de vrednic.

Cît a ținut războiul, el n-a avut astîmpăr și alinare. Cinci luni încheiate a stat tot în tabără, în mijlocul oștirii luptătoare, ba de multe ori în focul plumbilor; și era cu capul într-o sută de părți : toate trebuia să le știe, toate să le vadă, toate să le cîrmuiască și să răspundă pentru toți și pentru toate.

Fiecare își cunoaște greul său, și tot pe al său îl crede mai amar. E adevărat, bunăoară, că oșteanul de rînd rabdă gerul și foamea, bătaia vîntului și a ploilor, că e silit să intre unde-și vede cu ochii pieirea. Greul pe care-l duce i se pare azvîrlit pe nedreptul în spatele lui și e ispitit să creadă că e bine în război de generali, că stau pe loc și dau porunci. E părere ! Toți, de la oștean pînă la căpetenia oștirii, își au greutățile lor, toate amare, și numai felul lor le deosebește.

După ce veți fi cetit cele ce vi le voi spune despre traiul și trudele Domnitorului pe timpul războiului, despre amarurile cîte le-a îndurat, veți vedea că oșteanul

de rînd poate fi vesel că e numai oştean. E adevărat că Domnitorul ar fi putut trimite pe un general să cîrmuiască războiul, iar El să stea acasă. Dar tocmai fiindcă a voit singur să se lupte cu greutăţile şi să stea ca strajă neclintită unde era nevoie de El, tocmai de aceea trebuie să ne uităm mai cu drag la Dînsul, să-l luăm ca pildă a iubirii de datorie şi a credinţii către ţara căreia i-a jurat.

Născut dintr-un neam de oameni războinici, El însuşi are porniri spre fapte viteze. I-a fost dragă oştirea şi de aceea, îndată ce s-a aşezat în scaun, a început să-şi întemeieze cu tot dinadinsul oştire stătătoare. A găsit la venirea lui puţintică oştire, dar cu străduinţă multă şi cu multă voinţă a tot sporit-o, făcînd-o asemeni oştirilor vechi ale altor ţări. Şi cît de bine ne-a prins oştirea! Dacă ne găsea războiul fără oştire îndeajuns, ori cu oştirea neîngrijită, noi poate că şi azi am fi plătit turcilor bir.

Şi-a făcut o oştire vitează, căci românii din firea lor sunt porniţi spre lupta dreaptă a vitejiei, şi, cu puţină trudă, faci din ei osteni desăvîrşiţi. Vechii voievozi aveau oştiri puternice nu prin mulţimea lor, ci prin voinicie şi iscusinţă. Cîntecul ferentarului zice:

„Iute ca săgeata, tabăra străbate,
Bate singur, zece, cincispreze bate,
Ferentar sunt eu!"

A fost o vreme cînd singuri noi românii aveam oştire stătătoare, în toate ţările de pe atunci ale Europei. Ţările, pe atunci, aveau numai lefegii, oşteni plătiţi, cari, după isprăvirea războiului se împrăştiau; iar oştirea noastră era, după felul oştirilor de astăzi, nu adunată în pripa primejdiei şi risipită după isprăvirea răului, ci totdeauna sub arme pe lîngă voievod. E adevărat că legea, limba şi moşia ne-au fost mîntuitorii noştri; lor le mulţumim viaţa pe care ne-am strecurat-o printr-atîtea primejdii ale veacurilor. Dar legea ne-am apărat-o cu sabia, cu sabia ne-am apărat şi moşia. Dumnezeul nostru a fost un Dumnezeu al războaielor şi numai puterea oştirilor noastre ne-a mîntuit capul.

II

În primăvara anului 1877, ţara noastră era în mare nedumerire. Ruşii începuseră războiul; oştirile lor s-adunau la Prut; ale turcilor, la Dunăre.

După obiceiul vechi, războaiele dintre ruşi şi turci se purtau în ţara românească. Ea le era drumul ruşilor, cari se grăbeau să ajungă mai iute la hotarul ţării turceşti, şi în drumul turcilor, cari năzuiau să întîmpine pe ruşi şi să poarte războiul afară din ţara lor.

Ori biruiau ruşii, ori turcii, ţara noastră pătimea tot aceleaşi rele.

După legămîntul din străbuni, noi eram datori să ţinem cu turcii în vreme de război şi să le dăm şi oaste. E lucru lesne de înţeles că, de ţineam cu turcii, ne stricam cu ruşii. Ei de ciudă ne călcau ţara şi ne făceau tot răul pe care ţi-l face vrăjmaşul.

Ne-am ispitit noi de mai multe ori să cătăm sprijin la ruşi şi să ţinem cu ei în vreme de războaie cu turcii; şi iarăşi e lesne de înţeles că în felul acesta ne-a fost şi mai rău. Turcii, fiindu-ne duşmani, ne pustiiau ţara şi ne-o aprindeau, iar după isprăvitul războiului ne aveau cu totul pe mîna lor, să se răzbune cum le place. Ca pedeapsă ne sporeau birul, ne puneau greutăţi din nou izvodite.

Dar ori cu cine ţineam, tot rău ne mergea, şi ruga noastră cea din inimă era: „Apără-ne, Doamne, de foamete, de ciumă şi de războaie între ruşi şi turci".

Acum, pornindu-se din nou războiul între ei, ne dase prin gînd c-ar fi bine să nu ţinem nici cu ruşii, nici cu turcii. Să se bată ei, cît vor pofti, dar pe noi să ne lase în pace.

Şi la urmă şi ruşii şi turcii s-ar fi învoit cu treaba asta. Ei aveau să intre în ţară la noi, să se bată împreună; iar noi să stăm deoparte, nedînd ajutor şi oştire nici unora, nici altora.

Dar ce folos am fi avut noi dintr-asta? Ţara ar fi fost şi atunci călcată de oştiri străine, poate mai rău ca de altădată, căci acum şi unii şi alţii ne-ar fi fost neprieteni. Ne-am fi cruţat oştirea de pierire, dar ţara ar fi fost tot în foc şi sub sabie.

Iar pe noi de țară ne durea. Țara trebuia scutită de pustiiri și de năvăliri de oștiri străine.

Ar fi fost ușor lucru. Țara era a noastră, eram stăpîni pe ea, și trebuia s-o spunem și turcilor, și rușilor că nu le dăm voie să intre în țară.

Ușor de zis, dar iată că rușii și turcii erau hotărîți să intre cu oștile în țară la noi, peste voia noastră.

Cînd îți intră în casă, peste voia ta, ai dreptul să te aperi. Acest drept îl aveam și noi.

Am fi putut să trimetem oștiri ori la Prut, să împiedice pe ruși de-a intra în țară, ori la Dunăre, să împedice pe turci.

Dreptul însă e una, iar putința e alta. Dacă am fi încercat să oprim pe ruși, n-am fi putut. Oștile lor sunt mari și multe. Ei și-ar fi făcut loc cu de-a sila și tot ar fi intrat în țară, iar atunci s-ar fi purtat cu noi dușmănește.

Dacă am fi încercat să oprim pe turci, ar fi însemnat că le suntem dușmani și că ne-am răzvrătit. Și dacă s-ar fi întîmplat la urmă să bată turcii pe ruși — cum i-au și bătut la Plevna și cum i-au mai bătut și într-alte războaie — n-am fi ajuns tot pe mîna lor?... n-ar fi fost tot cîntecul cel vechi?

Iar să te împotrivești în două părți, și la Dunăre și la Prut, ar fi fost faptă de nebun.

Aceasta ne era acum nedumerirea. Cu binele nu puteam face nici pe turci, nici pe ruși să nu ne calce țara. Cu răul, nici atîta.

Să le fim și unora și altora într-aceeași vreme prieteni, era rău. Să le fim amîndurora deodată dușmani, era și mai rău.

Să stăm cu oștirile deoparte, la munte, și să lăsăm țara pe mîna rușilor și a turcilor, era faptă de om slab. De ce aveam oștire bună și vitează? Ca să stea deoparte prin munți, în vreme ce în țară era război și pustiire?

Dar să băgăm oastea în foc, era și mai rău, căci trebuia să ținem partea ori turcilor, ori rușilor.

În vremurile acelea nu știam unde ne stă capul. Ne era, cum zice vorba, greu la deal și rău la vale. Înainte,

foc; îndărăt, apă mare. Nu puteam merge nici încolo, nici încoace; iar dacă stăteam pe loc, ne ajungeau amîndouă deodată.

III

Țara întreagă își puse atunci toată nădejdea în Domnitorul ei. Era un om cu minte și chibzuit, și El avea să știe cum să scape țara de primejdii.

Cum o zice El, așa să fie.

Asta însemna că țara avea deplină încredere în cumințenia Domnitorului și în sufletul lui de bărbat, care știe cum să rupă lucrurile într-un fel, și mai ales în inima sa cea mai presus decît toate doritoare numai de binele și de fericirea țării noastre.

Dar cu atîta era mai greu lucru pentru Domnitor. Dacă lucrurile, așa cum le-ar fi hotărît El, ar fi ieșit rău, dacă ne-am fi încurcat într-un război fără noroc și dacă țara ar fi fost azvîrlită într-o stare mai rea decît mai înainte, toată răspunderea pentru relele aduse ar fi căzut pe capul Domnitorului.

El a zis să facem așa!

Am avut și noi, românii, domni buni și vrednici de-a lungul vremii, cari și-au iubit neamul, dar cînd au ajuns în încurcături mari, au părăsit mai bine scaunul domniei, decît să ia răspundere prea grea și să se știe învinuiți că din fapta lor a pornit răul țării.

Poate că a fost bine și așa. Dar e cu mult mai bine și mai frumos cînd Domnul stă alături cu țara în primejdie și nu se dă în lături de grija și de greutatea răspunderii, cînd face așa cum crede El că e mai bine, și cînd cu inima curată poate să zică în fața lumii și a lui Dumnezeu: „Dacă au ieșit lucrurile după cum le-am voit, este că așa a vrut puterea Celui-de-Sus“.

Și așa a făcut Domnitorul nostru, luînd răspunderea asupra sa.

A chibzuit singur, s-a frămîntat zile și săptămîni întregi cu gîndurile, judecînd în sufletul său bunele și relele pe cari ni le-ar putea aduce prietenia ori dușmănia, fie cu rușii, fie cu turcii. A cumpănit părerile oame-

nilor luminaţi şi pricepători, a ispitit gîndurile mulţimii din ţară, a cerut sfatul bătrînilor ţării şi prin scrisori a cercetat gîndurile celor mai ispitiţi oameni într-ale politicii.

A voit să le ştie pe toate, ca să se încredinţeze şi de ceea ce-ar face alţii fiind în locul său.

Mai întîi a adunat pe toţi bărbaţii noştri cei mai cu pricepere întru cîrmuirea ţării şi s-a sfătuit cu ei. Din nepotrivirea lor în gînduri se vedea lămurit ce încurcătură dase peste noi. Unii găseau cu cale să lăsăm ţara deschisă în drumul oştirilor ruseşti şi turceşti, iar oastea noastră să se adune în munţii Olteniei.

Alţii se luptau cu gîndul că ar fi mai bine să ne dăm de partea turcilor, că de vor birui turcii, nu ne va fi mai rău de cum ne-a fost; iar de nu vor birui, ruşii tot nu ne pot face răul ce ni-l pot face turcii, nu ne pot mări birul, nu ne pot surpa aşezămintele ţării.

Iar alţii se străduiau cu povaţa, să ne dăm pe partea ruşilor şi ne mîntuiam odată de turci, scăpînd ţara de bir şi de stăpînire.

Toţi aveau dreptate şi temei în spusele lor.

Cei ce vroiau prietenia cu turcii, aduceau ca temei grija lor de neizbîndirea ruşilor şi de multa supărare apoi a turcilor şi a răzbunării lor.

Cei ce năzuiau spre ruşi, aduceau ca temei oştirea noastră. Acum aveam oştire, nu ca alte dăţi, cînd s-au mai învălmăşit ruşii cu turcii, şi cînd noi n-aveam oştire deloc. Acum, oştirea noastră putea să ţie piept cu turcii. Şi aveam şi un Domn cu minte şi cunoscător într-ale purtării de războaie, ziceau ei.

Aşa erau împărţite gîndurile oamenilor. Iar Domnitorul tot nelămurit era.

IV

Pe acele vremuri, Domnitorul avea de cel dintîi sfetnic al său pe Ion Brătianu. Acesta, ca şi Domnitorul, se încredea orbeşte în oştirea ţării şi se bizuia pe puterile ei.

Brătianu da tot aceleaşi poveţe Domnitorului, pe

cari însuşi Domnitorul le găsise c-ar fi mai bune; adică să facă un legămînt priincios cu ruşii pentru trecerea lor prin ţară, dar prietenie să n-aibă cu ei, nici în clin, nici în mînecă. Iar oştirea noastră să se adune toată în Oltenia, ferindu-se din calea ruşilor, ca să se vadă că ea nu ţine nici cu ruşii, nici cu turcii.

Şi Domnitorul s-a hotărît aşa: a făcut legămînt cu ruşii. Le da voie să treacă prin ţară, ca oricăror drumeţi, fără să-i aibă nici prieteni, nici duşmani.

Dar pentru asta, turcilor le-a sărit ţandăra.

Parcă ĕrau de pe altă lume, aşa nu voiau să înţeleagă silnicia care ne-a făcut să lăsăm pe ruşi să treacă prin ţara noastră. Părintele Domnitorului, prinţul Anton, zisese că de vom da voie ruşilor să treacă Prutul, turcii ne vor găsi pe jumătate vinovaţi şi ne vor ţine măcar pe jumătate de duşmani ai lor. Cînd colo, turcii ne-au găsit vină deplină şi ne-au ţinut de duşmani pe de-a întregul.

Abia sosiră ruşii la Dunăre, şi într-o zi Osman-paşa, mai-marele Vidinului, a şi început să-şi arate colţii. Fără să le dăm măcar pricină de bănuială că le voim răul, turcii lui Osman au sărit cu tunul şi au început să bată Calafatul. Apoi au început să bată toate oraşele de pe lîngă Dunăre, arătîndu-ne vrăjmăşie îndesată şi cu vîrf.

Acum se schimbaseră lucrurile.

După legămintele noastre cu turcii, ei aveau să ne apere ţara, că era sub stăpînirea lor. Dacă le-am fi arătat noi vrăjmăşie şi am fi tras noi dintîi cu tunul, ar fi zis toată lumea că ne-am răzvrătit şi am lovit pe stăpînii noştri. Şi dacă ne-ar fi bătut în război, nimeni nu ne-ar fi dat dreptate, cum nu dai celui ce ridică mîna asupra mai-marelui său.

Dar acum, *ei* ridicaseră mîna asupra noastră, *ei* cari aveau datoria să ne apere.

Iar noi aveam dreptul să ne apărăm şi să facem război cu ei. Şi nimeni nu ne-ar fi făcut vină dintr-asta. Şi chiar dacă ne-ar fi biruit ei în război, ar fi sărit lumea să ne mîntuie şi să nu ne lase urgiei lor, întocmai cum aperi pe cel slab cînd cel tare îl bate fără nici o vină.

Era acum altă foaie. Inima Domnitorului a crescut

de bucurie, văzînd cum s-au schimbat în bine lucrurile și că singuri turcii și-au tăiat apa de la moară.

Dacă turcii voiesc războiul, să-l aibă!

Țara era amărîtă pe turci, de cîte ne făcuseră de veacuri; și acum oștirea ne era voinică și doritoare de luptă, iar Domnitorul atîta dorea să-și boteze oștirea în foc vrăjmășesc.

Îndată după pornirea vrăjmășiei din partea turcilor, începută de Osman, întreaga țară românească s-a cutremurat de bucurie că turcii singuri ne-au cerut războiul. Toți ne-am aflat gata să sprijinim pe Domnitor și cu sufletul tot să-l ajutăm întru purtarea războiului.

Țara noastră s-a rostit neatîrnată de stăpînirea turcească, iar Domnitorul ieșit de sub poruncile sultanului și nesupus decît lui Dumnezeu și legilor țării noastre. Toți, într-un gînd, am cerut ștergerea birului ce l-am dat turcilor și printr-asta am rupt toate legămintele ce le făcuseră strămoșii noștri cu turcii.

Pînă atunci am fost sub un fel de epitropie a turcilor, eram crezuți slabi și avînd nevoie de apărare străină. Acum ne-am scuturat jugul epitropiei. Dar trebuia s-arătăm într-un război că într-adevăr n-avem nevoie de ea, că ne putem ține pe picioarele noastre și că suntem destul de tari să ne apărăm noi singuri.

V

Războaiele, pe lîngă pustiire și foc în țară, pe lîngă moarte de oameni, de sărăcie, de boale și de foamete, aduc și spaimă multă. Adeseori spaima face mai mult rău țării decît războiul însuși.

Oamenii își lasă casele și fug, negustorii își curmă negustoria și toată lumea umblă zăpăcită. Se sperie unii de vorbele altora, și chiar cei mai cu suflet, cînd văd pe unul și pe altul că-și adună avutul și fuge, își pierd firea și fac și ei ca fricoșii.

Peste capul nostru trecuseră atîtea rele aduse de războaie, încît am umblat vecinic cu gheață-n sîn.

Cînd au început să curgă oștile rusești spre Dunăre, țara noastră se răscoli de spaimă și de groază. „Au să

treacă turcii, să ne pustiiască ţara", ziceau bătrînii cari o mai pătiseră.

De obicei, cînd aveau războaie cu ruşii, turcii apucau ruşilor înainte şi le ieşeau întru întîmpinare în ţară la noi. Două locuri le erau mai cu priinţă pentru întîmpinare: Giurgiul şi Calafatul.

Giurgiul a fost pînă mai acum vro cincizeci de ani cuib turcesc în ţara noastră. El şi Brăila erau oraşe ale sultanului pe pămîntul românilor şi într-aceste oraşe aveau chiar şi biserici turcii. Acum erau ale noastre cu totul.

În faţa Giurgiului e cetatea cea tare a Rusciucului, iar în faţa Calafatului e Vidinul, cea mai puternică cetate turcească de la Dunăre. Şi le era cu îndemînă turcilor să treacă în ţară, la noi, acolo unde aveau sprijin la spate, cetăţi puternice.

De la Giurgiu, turcii puteau înainta iute şi de-a dreptul spre Bucureşti, în vro cîteva ceasuri, iar de la Calafat — după obiceiul cum poartă ei războiul — soseau în coastele ruşilor, cari se îngrămădeau la Dunăre.

De aceea noi, înainte de a se începe războiul, am adunat oşti la Giurgiu şi la Calafat, ca să nu lăsăm turcii să treacă Dunărea. Şi, lucru de mirare, de rîndul acesta turcii n-au încercat să treacă, măcar că îşi adunaseră multă putere de oşti într-aceste locuri.

Dar marginea ţării o ducea într-o spaimă. N-au trecut turcii azi, dar vor trece mîine! Degeaba li se spunea oamenilor, că turcii n-au să treacă în ţară, că în drumul lor e multă oştire românească şi destul de tare ca să oprească pe turci.

Spaima îi făcea să nu se încrează în oştire. Şi tot mai mult sporea zvonul că turcii s-adună cîtă frunză şi iarbă şi că e mare primejdie la Giurgiu şi la Calafat.

Locuitorii din părţile acelea fugiră; cei din Bucureşti nu vedeau decît turci şi se grăbeau să-şi încarce averile în căruţe şi s-apuce prin văile Prahovei, ba să treacă şi munţii la Braşov.

„A fugit Vodă?" întrebau unii. Şi se mirau că Vodă n-a fugit din Bucureşti. Era, adică, obiceiul, mai înainte,

cînd Domnii erau slujbaşi plecaţi ai turcilor şi lipsiţi de oştire, să-şi adune averea şi să plece la Braşov, cînd se izvodeau războaie şi năvăliri de turci.

Acum însă aveam oştire multă şi vrednică, iar Domnul nu era slujbaş al turcilor de azi pe mîine. Dar noi încă nu ne obicinuiserăm cu gîndul că avem o oştire şi astfel de Domn. Vedeam oştirea şi n-o vedeam, şi nu ne venea să credem că o avem. Nu ne cunoşteam puterile.

Fiinţarea Domnitorului în Bucureşti mai domolea spaima. „Dacă lui nu i-e frică", ziceau cei mai fără pricepere, „se vede că nu e primejdie!" Şi iarăşi se gîndeau că poate la urma urmei turcii nu trec Dunărea, tocmai din pricină că oştirile noastre sunt într-adevăr tari. Cei mai credincioşi, ca Toma, clătinau din cap şi nu se găseau de mirare.

Domnitorul se străduia din răsputeri să astîmpere spaima. Cînd se zvonise dintru-întîi, că de data asta s-a isprăvit cu ţara românilor, că turcii au s-o bată cu totul şi s-o aibă în stăpînire deplină, cum au ţara bulgărească, şi că tot pămîntul ţării va fi luat de turci, Domnitorul a domolit zvonul şi spaima, nu cu vorba, ci cu fapta. Era, adică, în Moldova, un boier care voia să-şi vînză moşiile, şi Domnitorul, ca să arate ţării că turcii nici n-au să bată ţara şi nici să ia pămînturile, a cumpărat moşia boierului. I-a dat pe ea două milioane, cu toate că tocmai atunci îi venea peste mînă să cheltuiască atîţia bani. Dar, cumpărînd moşia, a deschis ochii fricoşilor şi le-a dovedit că El, aşa de cu temei ştie că turcii nu vor intra în ţară, încît îndrăzneşte să-şi cumpere pămînturi.

Iar ca să domolească spaima că la Giurgiu şi la Calafat e potop şi pierire, însuşi a plecat întîi la Giurgiu şi a stat în oraş, în vreme ce turcii, de peste Dunăre, băteau oraşul cu ghiulele şi obuzuri. Apoi a mers pe marginea Dunării, prin bateriile române şi a intrat printre rîndurile pedestrimii care era acolo. După acestea a mers la Calafat.

Oştirea, văzînd pe căpetenia ei în bătaia focului turcesc, a prins suflet. Flăcăii noştri erau destul de inimoşi şi gata să intre în luptă, dar cînd au văzut pe Dom-

nitor amestecîndu-se printre ei, îmbărbătînd pe cei slabi și lăudînd pe cei îndemînatici și inimoși, le-a crescut inima de bucurie și de mîndrie. Cunoșteau acum cu toții că acesta este omul pe care l-a trimes Dumnezeu să-i ducă în războaie cu biruință.

Iar cei slabi de înger, cari s-așteptau să vadă pe Vodă plecînd din București pe Valea Prahovei, către Brașov, ca să fie departe de locul răului, cînd îl văzură plecînd spre Dunăre, la Giurgiu, unde era foc și amenințare, s-au mai scuturat puțin și au simțit că le vine inima la loc.

La Calafat, Domnitorul, intrînd într-o baterie, a fost primit de turci cu obuzuri și un obuz a căzut la picioarele lui, stropindu-l cu pămînt răscolit și rănind cîțiva tunari de lîngă El. Știrea acestei întîmplări a trecut prin toată țara ca o cutremurare de spaimă, iar fiorii ei au fost aducători de sănătate.

Nu se mai îndoia nimeni acum. Domnitorul își pusese însuși capul în primejdie, semn că nu se teme de urgia turcilor și că însuși vrea să fie în capul oștirii sale, ca să dea piept cu vrăjmașii. Ne învrednicise Dumnezeu cu un Domn, cum de mult nu mai avuseserăm. A trecut mai mult de o sută de ani, de cînd țara noastră n-a văzut oștire românească alergînd la hotare cu baioneta pe pușcă, nici Domn care să stea alături cu țara în zilele încercării. De aceea prinsese rădăcină neîncrederea în inimile noastre.

Și iată-l, acum, pe cel așteptat de noi atîta amar de vreme!

Pe plaiurile țării noastre se mai găseau încă flăcăi și bărbați cu inimi pornite spre fapte viteze; firea războinică și neînspăimîntată a strămoșilor noștri nu se pierduse cu totul în nepoți. Dar au venit vremurile grele și nimeni nu le-a mai pus la încercare firea, care începuse să amorțească.

Precum e cărbunele aprins, așa ne-a fost odată inima. Cu încetul apoi, cărbunele, lăsat în pace, s-a acoperit cu cenușă. Și zicea lumea că e stins cărbunele, că din ce a fost el odată a rămas numai cenușa care nu se mai poate aprinde. Și însăși unii dintre noi ne amă-

geam cu părerea și, văzînd cenușa, credeam că nu mai e scînteie sub ea.

A venit însă vremea războiului. Duhul răzbunării și al vitejiei a suflat peste cărbune și cenușa s-a împrăștiat. Și iată-l cărbunele tot aprins, așa cum îl doream și cum a fost el odată, după spusa cărților vechi ale neamului nostru, cari vorbesc de domnii cei mari ca Ștefan, ca Mircea și ca Mihai Viteazul.

Domnitorul a bănuit de cu bună vreme firea bărbătească a românilor și, judecînd după vestitele fapte ale trecutului, nu s-a înșelat. De cu bună vreme El a deprins pe bărbații neamului nostru cu apucături ostășești, făcînd din straja pămîntească o oștire vrednică și tare și așteptînd ziua cînd ar trebui să sară cu dînsa în foc pentru dezrobirea neamului.

VI

E cu cale să spunem că rătăcirea minții unora dintre noi ne făcea potrivnici ai oștirii.

Cîinele, dacă ar putea vorbi, te-ar învăța să nu umbli tot cu băț prin sat, că toți cîinii îți voiesc binele și, dacă sar la tine, e vina ta, că te văd cu băț. Așa și dușmanii noștri. Ne tot învățau să nu ne străduim întruna să ne facem oștire, căci ei ne voiesc binele și numai de grija oștirii noastre stau gata să ne sară în spate, ca să nu le sărim noi întîi.

Mulți de-ai noștri au fost dați cu sufletul cînd pe partea unor dușmani de-ai noștri, cînd pe a altora. Iar aceștia, ce puteau să ne învețe alta, decît ce doreau dușmanii? Dar n-au folosit.

De-au fost puțini, i-au biruit adevărații români cu mulțimea; de-au fost mulți, i-au biruit cu inima, cu străduința și cu voia lui Dumnezeu, care nu lasă pe cel ce se luptă cu inima curată.

„La ce ni-e bună oștirea?“ ziceau ei. „Să ne batem cu turcii? Sunt mulți ca nisipul mării. Ori cu rușii? Sunt cîtă frunză și iarbă. Ori să ne batem cu munții și cu apele?“. Și mai ziceau: „Dacă intră rușii în țară, ne apără turcii, că sunt datori după legămînt. Dacă intră turcii, ne apără rușii, că sunt creștini ca și noi."

Destulă rușine pe noi, că trebuia să ne apere alții, ca pe copiii mici. Și de apărări, așa cum le-am avut de două sute de ani, să ferească Dumnezeu și pe dușmanii noștri. Rușii ne strîngeau la piept de ne ieșea sufletul, ca să nu ne lase să ne omoare turcii, iar turcii ne trăgeau de cap de ne ieșeau ochii, ca să ne scoată și să nu ne lase să ne omoare în brațe rușii. Și apoi veneau și austriacii și ne loveau peste picioare și peste mîini, ca să ne scape și de ruși, și de turci; și ne tot ghiontuiau ca să ne smulgem din brațele rușilor și să ne mîntuim părul din mîna turcilor.

Dacă și aceasta era apărare, apoi avea dreptate să zică broasca din gura șarpelui: „Mulțumescu-ți, Doamne, că m-ai scăpat de barză!".

Românii, cei cu inima întreagă pentru neamul lor, aveau alte gînduri. Ei nu sprijineau tot numai pe ajutor străin, și știau adevărul din Biblie: „Ajută-te și Dumnezeu te va ajuta!".

Și ne-am ajutat; ne-am făcut oștire, ca să ne apărăm cu ea țara.

Și nu mai aveam nevoie de ajutor străin.

Cînd au început să intre rușii în țară, marele duce Nicolae a trimes două regimente din oștirea sa Domnitorului, ca să ne fie ajutor și să ne apere de turci. Dar Domnitorul a zîmbit și le-a spus rușilor că românii au destulă oștire și nu e nevoie să poarte alții grijă de țara noastră, că purtăm noi destulă.

Rușii ne trimeteau, după vechiul obicei, oștire să ne apere, dar lucrurile se schimbaseră așa de mult, că înșiși rușii, mai tîrziu, după vro două luni, ne-au cerut oștire, ca să-i apărăm de turci. Dacă s-ar fi sculat din morți aceia dintre români cari au trăit pe vremea cînd țara noastră ar fi pierit — după credința lor — fără ajutor rusesc, și ar fi auzit acum că tocmai rușii au trebuit s-alerge după ajutoarele oștirii române, ar fi murit din nou de multă mirare, crezînd că a sosit sfîrșitul lumii. „Voiți oștire română, să vă bateți cu rușii?" ziceau ei, în batjocură. Nu, ferească Dumnezeu. Dar uite, că putem și noi vrodată să le dăm ajutor și să-i scoatem

din rușine. „Ori să vă bateți cu turcii?" Da. Și nu numai ca să ne batem, ci scurt și bine ca să-i batem.

Cu puterea oștirilor a ținut în loc Ștefan cel Mare năvala turcilor, cari se revărsau cuprinzînd pămîntul, și Mihai Viteazul cu puterea oștirilor a azvîrlit în toate spaimele pe turci, așa că multă vreme după aceea, turcii credeau că armăsarilor lor, de cîte ori se speriau ca din senin și sforăiau, spaima le era pricinuită că vedeau înaintea lor umbra lui Mihai Viteazul.

Și de teama oștirilor lui Mircea și ale lui Țepeș, ale lui Ștefan cel Tînăr, Rareș, și ale celorlalți domni români, de teama oștirilor lor n-au îndrăznit turcii să se apropie prea tare de noi.

Și acum, tot oștirea avea să le puie cruce la mormîntul stăpînirii lor asupra noastră.

Iar oștirea ne-a dat-o, așa cum era, Domnitorul, cu străduința sa și cu a multor oameni de un gînd cu dînsul. Oștirea a fost și atunci și este și astăzi fala Domnitorului nostru, iar El însuși este fala țării noastre.

VII

Îndată ce s-a încins războiul între noi și turci, Domnitorul a luat însuși comanda întregei oștiri. Însuși voia să fie în capul oștirii, pe care o iubea ca pe cel dintîi și cel mai puternic sprijin al țării. După gîndurile sale se alcătuise oștirea, și o cunoștea și se-ncredea într-însa, și voia să fie cu ea alături în foc.

Pînă ce să treacă oștirile noastre Dunărea, Domnitorul a fost tot pe drumuri, alergînd în toate părțile ca să le vadă unde stau și cum stau pe marginile Dunării, în fața turcilor.

Purtarea unui război este, dintre toate lucrurile cîte le fac oamenii, cel mai greu și mai serios. Războiul cere nespuse cheltuieli, pierire de oameni și multă tărie de suflet. Din războaie se nasc țările și stăpînirile noi și tot în războaie pier țările și neamurile. Războiul e un cîntar — drept ori nedrept — al sorții omenești.

De multe ori în războaie hotărăște voia lui Dumnezeu și schimbăciosul noroc al întîmplării. Dar hotă-

răşte, iarăşi de multe ori, iscusinţa şi puterea omului.

Voia lui Dumnezeu şi săriturile întîmplării nu le poţi înlătura. Dar lipsa puterei şi a iscusinţei în războaie sunt lucruri vinovate. E ca şi cînd ai zice: e slab şi prost şi sare cu războiul asupra altora.

Iar slăbia ori tăria în război nu însemnează numai puţintime ori mulţime de oaste — cu toate că mulţi cîştigă războaie cu mulţimea — ci mai ales tăria şi slăbia de suflet. Pot să fie oşteni şi mulţi, şi iscusiţi, că pierd războiul dacă sunt fricoşi, ori dacă n-au căpetenii cum se cade şi dintru asta se încurcă: ori nu sunt ascultători poruncilor, ori tîrzii, ori se bat numai cu jumătate inimă şi nu le pasă dacă pierd sau dobîndesc.

Ştefan cel Mare avea oşteni puţini, dar iscusiţi şi tari. Odată, la Baia, în Moldova, a bătut pe unguri cu multă cumplire, şi erau mulţi ungurii. Şi zice cronicarul: „Aici se vede meşteşugul de a bate cu puţini pe mulţi. Ştefan, cu puţini oameni iscusiţi şi tari, a bătut pe cei mulţi, dar proşti. Tot aşa a bătut Mihai Viteazul la Călugăreni pe turci."

Oştirea noastră era puţină după număr, alăturînd-o cu a turcilor şi a ruşilor, dar era tare şi iscusită. Atît îi trebuie oştirii, după puterea omenească, ca să biruie, încolo e voia lui Dumnezeu.

Era iscusită, căci Domnitorul se strădui s-o facă deopotrivă cu oştirile neamurilor luminate şi cunoscătoare într-ale războiului. Luase pildă de la acele neamuri şi potrivi lucrurile noastre după ale lor. Despre iscusinţa românilor vă povestesc aiurea multe lucruri de laudă.

Iar tare ne era oştirea pentru multe cuvinte. De căpetenii bune se îngrijise Domnitorul; şi însuşi El, omul chibzuit şi priceput, era căpetenia tuturor şi a mers în război ca să cîrmuiască luptele cu însuşi capul său. Ascultarea de poruncă o înţelege românul, că nu e fire răzvrătită; şi astfel oştenii noştri erau oameni de încredere, supuşi şi cu credinţă. Cînd vom vorbi anumit despre oaste, vom aduce pilde despre credinţa şi ascultarea lor.

De frică nu ştiau românii în luptă. Un om învăţat,

străin, cetind odată cîţi duşmani şi de cîte părţi au avut românii de-a lungul vremii, şi cum şi-au adus ei amărîta viaţă sute de ani, ca un om căzut într-o groapă cu lei, a strigat cu mirare: „Cum nu le-a fost frică românilor să trăiască!"

Nouă nu ne-a fost frică nici de viaţă, chiar de-a fost amărîtă, şi nici de moarte. Cine a zis: „Nu da, Doamne, omului cît poate răbda", a fost român amărît, dar român care a putut să rabde mai mult decît trebuia să-i dea Dumnezeu.

În urmă, oştirea ne era tare şi pentru cuvîntul poetului:

„Nu e nici mulţimea, nu e nici iuţimea
Care-n bătălie încunun-oştimea,
Nu e nici noroc:
Cela ce se bate pentru neatîrnare,
Are zece braţe, zece inimi are,
Inime de foc!"

VIII

Oştirea noastră se adunase în Oltenia de cu primăvară, ca să stăvilească trecerea turcilor în ţară. Mai la urmă, după ce turcii ne-au zădărit cerînd război, ea s-a aşezat pe lîngă Dunăre mai cu temei şi cu vrăjmăşie, aşteptînd vreme potrivită să treacă în ţara turcească.

Ea a stat tăbărîtă, de-a lungul Dunării, de la Zimnicea pînă la Severin, răsfirată în faţa cetăţilor turceşti; iar la Calafat, înglotită în mare număr, ca să ţie în pază Vidinul.

Domnitorul a plecat la tabără, îndată ce s-a auzit că ruşilor le merge rău cu războiul şi că li s-a pus Osman-paşa de-a curmezişul în drum.

La tabăra de la Calafat a plecat Domnul cam pe la începutul lui iulie şi a stat acolo vro şase săptămîni. Nu s-a mai întors în Bucureşti, ci a plecat cu toată oştirea la Plevna.

Astfel, de cînd a plecat la tabără şi pînă s-a întors acasă, după căderea Plevnei, El a fost tot între oştenii săi şi a îndurat neajunsurile şi greutăţile războiului

douăzeci și șase de săptămîni, fără întrerupere. Mai bine de o jumătate de an a zăbovit pe cîmpiile de luptă, bătut de ploi și de vînturi, și primejduindu-și viața pentru binele țării.

Oștirile lui erau gata de luptă încă înainte de Rusalii și cu toate acestea n-au trecut Dunărea pînă tîrziu, pe la sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului. O parte din oștire a trecut rînd pe rînd pe la Măgurele, ca să dea ajutor rușilor, cari se frămîntau la Plevna, dar Domnitorul cu altă parte din oștire a stat la Calafat.

Două pricini au întîrziat trecerea tuturor oștirilor noastre.

Întîi, nevrerea rușilor să ne luptăm alături cu ei. Dintru început ei au ispitit pe Domnul Carol, dacă ar vrea să-și lase oștirea să intre în foc alături cu rușii, sub poruncile unui general rus.

La aceasta însă, Domnitorul nu s-a învoit o dată cu capul. El a spus rușilor că românii voiesc să meargă în foc alături cu rușii ca oaste înfrățită, nu supusă. Oștirea română nu e culeasă de pe drumuri și are o căpetenie a ei, pe Domnul țării, și numai de poruncile lui poate s-asculte.

Rușii, adică, voiau ca Domnul să stea acasă cu generalii săi, iar flăcăii noștri să se bată pentru ruși, sub poruncitori rusești și amestecați printre cazaci.

Era prea mîndru Domnul, ca să îngăduie aceasta; și-și prețuia prea mult oștirea, ca s-o azvîrle pe mîini străine.

E adevărat că și pe ruși nu-i lăsa mîndria lor să se înfrățească cu noi. Ei, cei tari și mulți, cu oștiri vechi și vestite, să facă tovărășie cu noi, cei puțini și cu oaste abia de cîțiva ani! Se credeau, și-i credea lumea întreagă, că ei vor isprăvi iute războiul; și lucrul e adevărat, erau tari destul ca să bată singuri ei pe turci.

Noi am fi voit să ne batem de capul nostru, rușii într-o parte, noi într-alta. Dar nici așa nu se învoiau rușii. Ziceau că le stricăm rostul lor, că ne amestecăm unde n-avem ce căuta, că vom fi bătuți de turci; iar atunci rușii, de ciudă că nu i-am ascultat, n-au să ne mîntuie și să ne sară într-ajutor. Și mai ziceau că răz-

boiul e al lor, ei l-au început, și au să ne oprească cu sila să stăm acasă și să nu trecem Dunărea asupra turcilor. Era și ciuda care-i povățuia să ne spuie lucruri de acestea.

Și de aceea noi am stat pe loc, așteptînd vro întorsătură de lucruri. Și a venit în urmă ce-am așteptat. Rușii au fost bătuți la Plevna și ce n-a putut mîndria, a putut nevoia. La urmă, ei au fost siliți de Osman să ne cheme într-ajutor.

Iar altă pricină, care a zăbovit trecerea noastră peste rîu, a fost podul de la Corabia.

Rușii aveau podul lor la Zimnicea. Domnitorul voia să avem și noi podul nostru și oștirile să treacă pe pod românesc. S-a ales locul de pod la Corabia, dar pînă să se isprăvească podul, au trecut vreo patru săptămîni.

După ce s-au înfrățit oștirile românești cu cele rusești la Plevna, s-a făcut alt pod mai mare și mai trainic la Turnu Măgurele.

IX

Iar chemarea românilor într-ajutor și înfrățirea oștilor rusești cu ale noastre, s-a întîmplat așa:

Românii, cari păzeau Dunărea, au dat rușilor tot felul de ajutor. Băteau cu tunul de peste rîu cetățile pe cari le băteau tot în aceeași vreme rușii cu pedestrimea; le ajutau să scufunde corăbiile de război aflătoare pe Dunăre și le înlesneau cărările în tot chipul.

Cînd au ajuns rușii cu bătaia la Nicopole, cetatea turcească din fața Măgurelelor, au rugat pe români s-o bată cu tunul. Ai noștri au bătut-o și ea a căzut în mîna rușilor.

Cetatea Nicopolei era sub puterea lui Osman-pașa din Vidin, Osman acela care a tras mai întîi cu tunul în români și care a scos din pămînt tăriile Plevnei. Osman, auzind că rușii vin spre Nicopole, a plecat din Vidin cu oștiri, s-o apere.

A sosit tîrziu. În loc să se întoarcă în Vidin, Osman s-a abătut cu oștirea la vale și a intrat în Plevna, fă-

cîndu-şi în grabă redute de pămînt şi îngropîndu-se cu oastea prin şanţuri.

Ruşii s-au luat după el. Dar le era că trebuiau să lase o parte din oaste ca bază la Nicopole, şi ei, de toată, n-aveau multă oştire. Ca să poată pleca cu temei, au scris pe o bucăţică de hîrtie o poruncă în limba rusească către oştirea noastră de la Măgurele, să treacă rîul şi să păzească pe robii din Nicopole.

Domnitorul nostru s-a supărat. Întîi, nu ruşii aveau să trimeată porunci oştirii româneşti; apoi, nu în limba rusească, pe care noi n-o ştiam. Oastea română ştie numai româneşte şi n-ascultă decît de porunca Domnului ţării.

Le-a răspuns cu binele, zicînd: „Vă dăm toate ajutoarele ce le cereţi, dar numai aici, la noi în ţară, ca la oaspeţi. Peste Dunăre nu trecem şi în ţară străină nu vă dăm ajutor. Dacă vă suntem de folos acolo, în ţară străină, eu însumi voi trece cu toată oastea, dar nu supus, nu azvîrlit încolo şi încoace, ci înfrăţit cu voi ca tovarăşi la pagubă şi la cîştig!"

Tocmai asta nu o voiau ruşii.

Noi ajutor nu le-am dat de data asta. Au plecat la Plevna, cum au ştiut; iar Osman le-a risipit oastea şi i-a bătut.

Atunci au scris însuşi Domnitorului, rugîndu-l să le trimeată oştirea românească într-ajutor. Iar Domnitorul chibzuind că Osman poate să fie primejdios, să bată din nou pe ruşi şi să-i puie pe fugă şi apoi luîndu-se după ei să intre în ţară la noi, văzu că nu e bine să lase pe ruşi în strîmtoare.

Şi a dat poruncă unei părţi din oştire să treacă Dunărea, să ia în pază Nicopolea şi să bată laturile, pentru vegherea locurilor.

Ruşii au încercat acum să se bată a doua oară cu Osman şi au cerut de la Domnitorul nostru să lase oştirea trecută peste Dunăre să se bată alături cu ei la Plevna.

Domnitorul din nou le-a nesocotit cererea şi n-a voit să trimeată oştirea la Plevna. Le-a răspuns: „Oştirea mea, cîtă a trecut dincolo de Dunăre, are să ţie paza

cetăţilor, să vă ispitească marginile pe unde şi cum stau turcii, să vă facă toate cîte vă sunt de trebuinţă, dar în foc nu o las să intre. Oştirea română trebuie să ştie pentru ce moare, şi cînd va muri în luptă, are să moară pentru lauda neamului românesc şi pentru binele ţării româneşti. La Plevna ea ar muri pentru foloasele ruşilor şi pentru lauda neamului rusesc. Ea nu va intra în foc alături cu ruşii, decît ca oaste înfrăţită, sub porunca mea de-a dreptul!"

Dar tocmai asta n-o voiau ruşii. Şi s-au dus iarăşi singuri la Plevna şi Osman i-a bătut din nou cu atîta cumplire, că ruşii se uitau spre Dunăre, ca să vadă pe unde e drumul mai scurt.

Atunci, însuşi marele duce, căpetenia tuturor oştirilor ruseşti din război, scrise domnitorului Carol, rugîndu-l scurt: „Treci Dunărea cît de curînd, după toate vrerile tale!"

Domnitorul era la satul Poiana, în tabără. El a cunoscut îndată că ruşii sunt răzbiţi de nevoie şi că acum îl cheamă ca tovarăş de luptă.

Era mare cinste pentru El şi pentru oştirea sa, că-l roagă ruşii să-i scape din încurcătură. El avea acum să alerge la Plevna în capul oştirilor sale şi s-arate lumii ce oaste şi-a făcut şi cît de vrednic în lupte e neamul care îl alesese domn.

Chiar în ziua aceea El a trecut Dunărea cu puţini generali şi s-a dus în tabăra ruşilor.

Trebuia să hotărască felul în care se vor întovărăşi oştirile sale cu ale ruşilor, unde să se bată şi cum, şi cine să le fie căpetenia tuturor, şi altele multe cîte trebuiesc statornicite la o tovărăşie.

Acolo, în cortul împăratului, în sfat de generali, au început să se înţeleagă asupra înfrăţirii oştilor.

Pe atunci oştirile ruseşti de la Plevna erau sub porunca unui general bătrîn. Lucru de înţeles, că ruşii aveau să rămîie tot sub generalul lor; iar românii sub un general român. Dar doi generali, adică doi comandanţi, nu se poate. Capul numai unul este. Ruşii ar fi voit ca generalul român, cu oastea noastră întreagă, să stea sub generalul rus.

Cînd a venit vorba şi despre asta, marele duce a

întrebat pe Domnitorul nostru, sub care general român își va lăsa oastea de la Plevna. Domnitorul răspunse că oastea lui are să stea de-a dreptul sub porunca sa, nu sub a unui general.

„Atunci se încurcă lucrurile!“ zise marele duce. „Dacă vrei însuți tu“ — își ziceau „tu“, căci erau prieteni buni — „dacă tu vrei să comanzi singur oastea ta, cum să facem cu comanda? O să fie greu să asculți de porunca unui general rus!“

„Fără îndoială!“ răspunse Domnul Carol. „Eu oastea mea n-o las din mînă. Și dacă eu nu pot asculta de porunca unui general rus, zece generali ruși pot s-asculte foarte bine de porunca mea!“.

Frumoase și îndrăznețe vorbe! Dar știa de ce le spune.

Tovărășia s-a făcut. Domnul nostru a fost rugat de împăratul să primească la Plevna comanda peste toate oștirile rusești.

Cu timpul, rușii au adunat la Plevna oști peste oști, căci Osman s-a ținut cinci luni în redutele lui și așa, cu timpul, Domnul Carol avea sub comanda sa peste 120 000 de luptători. Românii erau a patra parte.

Oștirile înfrățite se numeau *„tabăra Plevnei“*, căci mai erau și alte oștiri rusești care se băteau într-altă parte cu turcii, dar fără multă izbîndă, căci Osman încurcase întreg războiul și în jurul lui erau înglotite oștirile cele mai multe și mai alese ale rușilor.

ÎN RĂZBOI

Domnitorul nostru își avea cartierul în satul Poradim, cale de trei ceasuri pe jos pînă la Plevna. Satul e sărăcăcios peste măsură. Bulgarii locuiesc în bordeie; doi-trei turci, cari se găseau în sat și avuseseră niște clădiri de lemn în chip de casă, le-au aprins cînd s-au apropiat oștirile de Plevna. Prin sat e un singur drum, numai praf în zilele bune și noroi pînă la genunchi în zilele cu ploaie. Încolo, nimic, nici primărie, nici școală, nici biserică.

Domnitorul își alese cea mai bună locuință din sat, casa unui turc care fugise. Era la marginea satului și avea două odăi : una fără ferestre — asta a fost făcută bucătărie — iar cealaltă cu două ferestre fără geamuri, lipită pe jos, strîmtă și scundă, așa cum sunt locuințele țăranilor prin satele sărace. Uși nu erau nici la tindă, nici la odăi. Curtea era mărișoară, dar plină de gunoaie.

Aceasta era locuința Domnitorului nostru, a comandantului armatelor de la Plevna.

În ziua sosirii sale, Domnitorul a lăsat să i se facă o masă în odaie ; pe patru pari bătuți în pămînt, soldații au întins scînduri de brad, apoi au lipit geamurile cu hîrtie, au spălat lavița turcului, iar mai spre seară au adus un pat de tabără. Astfel, odaia era mobilată gata ; avea masă, scaune și pat. Chiar în ziua aceea, în odaia aceasta, s-au adunat vro douăzeci de generali la sfat ; bineînțeles, numai vro zece au avut loc în odaie, ceilalți au stat prin tindă, iar doi au stat afară, cu capul vîrît pe ferestre.

Mai tîrziu i s-au adus din Turnu Măgurele scaune, pat și două mese, — una de scris în odaie și alta pentru mîncare. Pe asta o avea în curte, într-un cort de pînză.

Pîn-a fost vreme bună, Domnitorul cu suita sa — vro patruzeci de ofițeri — mîncau în curte. Cînd ploua, mîncau cu toții în tindă, pe rînd, căci abia încăpeau cîte șase la masă. Iar mesele lor nu erau mese de domn, nici măcar de om cu dare de mînă. Mîncau din mîncarea soldaților, ciorbă și rasol, și cîteodată friptură de berbec. Ouă, unt, zarzavat și altele erau aduse în fiecare zi din Turnu Măgurele, cale de 50 de kilometri. Vorba vine că erau aduse; într-adevăr, nu le vedeau cu ochii cîte 3—4 zile, iar după ce au dat ploile și zăpada cu viscol, nu le-au mai văzut cu săptămînile.

Au fost zile cînd Domnitorul a mîncat pîine cu unt și la amiazi și seara; și nu la masă, ci plimbîndu-se cu pîinea în mînă prin odaie. Cam de la sărbătoarea Arhanghelilor, au început să lipsească de toate în tabără, chiar și pîinea; și atunci în cartierul Domnitorului s-au scăzut la jumătate porțiunile de pîine, așa că generalii din suită erau buni bucuroși să aibă pîine goală și n-o aveau. Nu era chip să aduci de ale hranei din Turnu Măgurele; se prăpădeau prin zăpadă carele cu merinde; ba mureau de frig boii din jug și soldații cari îi mînau; ba în urmă — ca vîrf la toate — vîntul rupsese podul de peste Dunăre, și oștirile erau ursite să piară de foame. Prin Bulgaria, satele erau pustiite cu totul; după ce de felul lor erau sărace, apoi mai ținuse cu de-ale mîncării o sută douăzeci de mii de oameni timp de patru luni.

Țarul Alexandru, care cheltuia pentru hrana sa cîte o mie de lei pe zi, o ducea mai bine. Și nici masa țarului nu era masă de împărat. El avea cel mult trei feluri de mîncare cu nimic mai bune și mai bogate decît la un birt economic dintr-un orășel.

Singurul lucru pe care-l avea cu prisos era vinul. Cei cari fumau o duceau rău cu tutunul. Odată, într-un sfat de generali, veni repede un ofițer, scoase de sub manta o ghiulea de tun, umplută cu țigări, și o puse pe masă. A fost un chiot și o veselie între generali, de

părea că le-ai fi dat averea lumii, și săriră să îmbrățișeze și să sărute pe ofițer că nici unul nu avusese tutun de vro cîteva zile.

Așa era în cartierul domnesc; în cartierul generalilor comandanți era și mai rău.

Iar ofițerii de front răbdau în rînd cu soldații. N-aveau cizme în picioare, dormeau în corturi pline de noroi și rodeau coji de pîine. Căpitanii și locotenenții, pe părțile mai mărginașe, mîncau alăturea cu soldații porumb copt și la prînz și la cină; apoi pîine cu brînză, cît a fost vreme bună. Iar după sosirea iernii, au răbdat vitejește și de foame și de frig.

XI

În odăița aceea s-a canonit Domnitorul nostru patru luni de zile, cu întrerupere de cîteva nopți, în care s-a canonit mai rău.

Venise, adică, țarul la Poradim, cu gîndul să stea mai apropiat de Plevna cîteva zile. Asta era cam pe la Sfîntul Dumitru, pe o vreme cu ploaie și cu viscol. Casa cea mai bună din sat trebuia dată acum țarului și astfel Domnitorul nostru a trebuit să plece prin sat, prin noroi și ploaie, să-și caute un bordei de locuit. Și-a găsit unul pe o rîpă, cel mai curățel și mai încăpător din sat, și a stat acolo iarăși fără pat și fără masă. A doua zi, cum plouase toată noaptea și se desfundase rîpa, l-a apucat groaza de noroiul de pe deal. Calul i se scufunda pînă la genunchi în noroi, iar mai devale, unde pămîntul era lipicios, era gata să rămîie înnomolit pe drum. Toată ziua au trebuit să lucreze soldații ca să închipuiască un drum pînă-n coastă.

Această nouă locuință și-o descrie însuși Domnitorul nostru astfel: „Bordeiul, acoperit cu paie, prin pereții căruia bate vîntul în bunăvoie de toate părțile, are două încăperi, dintre cari una — tindă — e aproape toată ocupată de o vatră nespus de mare. Încercarea însă m-a învățat că îndată ce aprinzi focul pe vatră, nu e chip de stat în tindă, din pricina fumului și a mirosului greu. Cealaltă încăpere, în spatele vetrei, are numai

o biatră ferestruică lipită cu hîrtie și e joasă și umedă, și, ca și tinda, fără podeală; cu toate acestea, ea fu aleasă să fie camera mea de dormit! Bordeiul are curte largă în care am întins corturile. Pentru domnii din suită și pentru servitori s-a găsit adăpost prin bordeiele vecine, căci în bordeiul meu abia este loc pentru mine singur!"

Cît au ținut căldurile, traiul în Poradim era de nesuferit. În apropiere se întindea tabăra, iar la vro cîțiva kilometri erau liniile de luptă, așa că aerul era plin de miros de sînge, de cadavre putrezite, de cîrpă arsă, de praf de pușcă și de aerul mocnit, din pricina mulțimii celei mari de soldați adunați la un loc. Pe deasupra satului zburau corbii, întunecînd cerul.

Iar după ce au dat ploile, s-a făcut și mai rău. Gerul care a urmat a mai curățit aerul, dar a îngreuiat viața prin corturi.

Domnitorul nostru se scula pînă în ziuă și alerga pe dealuri și făcea inspecții.

Și, cum țineau ploile întruna, El călărea ziua întreagă prin ploaie și se întorcea tîrziu acasă, în puterea nopții. Pierdea drumurile, abia răzbea prin noroaie și orbecăind printr-un întunerec ca iadul, sosea mort de oboseală acasă. Iar aici, de cele mai multe ori, găsea casa plină de fum — în zilele cînd bătea vîntul — și, neputînd să doarmă în odaie, se culca afară, în cortul din curte, și dîrdîia toată noaptea de frig.

Obosit așa și răzbit de ploaie, după ce sosea acasă și mînca, stetea de vorbă cu generalii, sfătuindu-se. De multe ori avea să lucreze singur, să scrie scrisori miniștrilor săi, Doamnei, ori părinților, și stetea pînă după miezul nopții la masa cea de brad, tremurînd de oboseală și de frig. Scria la lampă, dar se întîmpla să se isprăvească petrolul în tabăra întreagă și atunci trebuia să se dezbrace prin întunerec și să se culce de silă. Odată avea de isprăvit grabnic o scrisoare; era tîrziu noaptea și i se sfîrșise petrolul. El a isprăvit scrisoarea la lumina chibritelor, aprinzînd un chibrit după altul și ținîndu-l cu mîna stîngă deasupra rîndurilor pe hîrtie.

Cînd şi-a isprăvit chibriturile — trei cutii — şi-a încheiat şi scrisoarea.

Iar odihna, de care avea atîta nevoie, nu era odihnă. Toată noaptea urlau tunurile, şi cîteodată bubuia cîte unul aşa de aproape şi de grozav, încît prinţul şi generalii, şi toţi, săreau de spaimă drept în mijlocul casei. Deşi obicinuiţi cu vechiul cîntec al tunurilor, erau vecinic îngrijaţi şi săreau din pat îndată ce începeau tunurile să bată mai des. Era grija unei năvale din partea turcilor.

Apoi toată noaptea sunau trîmbiţele la apel, se da alarma, şi tot satul se umplea de soldaţii cari alergau cu vuiet şi se zbăteau ca furnicile.

A văzut însă Domnitorul nostru nopţi şi mai amare. Cînd îl apuca noaptea şi viscolul pe dealuri, atunci poate de teamă să nu piarză drumul şi să dea peste turci, poate nefiind cu putinţă să lupte cu viscolul, era silit să doarmă prin şanţurile soldaţilor, prin bordeiele taberei, prin spitale. Odată a dormit pe o năsălie de dus morţii, într-un cort de ambulanţă, căci n-a avut unde să doarmă într-alt loc.

XII

Voind, pe de o parte, să vadă însuşi starea lucrurilor pretutindeni, iar pe de alta, ca să fie văzut de soldaţii săi că stă în rînd cu dînşii unde e primejdia, Domnitorul nostru de cîteva ori era să-şi piardă viaţa.

Cînd a cercetat bateriile de la Calafat, înainte de începerea războiului, a scăpat ca prin minune de un obuz turcesc. Se urcase adică pe coama şanţului şi cu ocheanul se uita peste Dunăre, ca să vadă cum stau aşezate tunurile turceşti. Atunci parcă ar fi ştiut anume, turcii au azvîrlit un obuz drept pe locul unde era Domnitorul. Obuzul s-a spart în faţa lui, azvîrlind schije în toate părţile şi împroşcînd pe generalii cari erau pe lîngă El. Hainele Domnitorului erau stropite de pămîntul răscolit de obuz.

La vîjîitura obuzului au încremenit şi soldaţii şi generalii, ştiindu-l pe Domn acolo. Iar Domnul stete

drept, şi scoţînd chipiul l-a învîrtit în aer, arătînd spre zidul Vidinului şi strigînd: *„Mi-e drag mie cîntecul acesta!"* — adică al obuzului, căci prin războaiele prin care a fost înainte de a fi Domn, El a stat multe zile sub bătaia tunurilor, ca ofiţer, şi le cunoştea cîntecul.

Dacă ar fi tras turcii cu tunul numai cu două-trei palme mai departe, singur Dumnezeu ştie ce s-ar fi întîmplat.

Se vede că turcii, într-adevăr, ştiau şi ziua, şi ceasul, şi bateria în care va veni Domnitorul nostru. Ei aveau spioni prin toate oraşele de pe marginea Dunării. Aceştia vor fi făcut semne cine ştie cum turcilor din Vidin să tragă pe locul ştiut. Altfel e greu de înţeles cum n-au tras turcii înainte de a sosi Domnul şi cum de au azvîrlit cel dintîi obuz drept spre locul acela şi tocmai într-aceeaşi clipă. Dac-a fost numai o întîmplare, atunci întîmplării să-i mulţumim că ne-a scutit ţara şi neamul de o nenorocire aşa de mare.

Odată, în şanţurile de deasupra redutei Plevniţa, Domnitorul a intrat în bătaia gloanţelor şi a stat cîteva minute în puterea morţii. Asta a fost la vro două săptămîni după cucerirea Griviţei.

El voia să vadă şanţurile. A intrat în ele, s-a uitat la toate cu de-amănuntul, apoi a intrat într-o baterie şi a pus pe flăcăi să tragă cu tunul spre Plevniţa. Turcii trăgeau cu puştile necontenit spre şanţuri, iar ai noştri răspundeau. Împuşcătura, în felul acesta, ţinea şi ziua şi noaptea, între noi şi turci.

Domnitorul a trecut printre soldaţii cari steteau pitulaţi şi ocheau spre parapetul Plevniţei, după care steteau şi turcii pitulaţi şi pîndind. Soldaţii, văzînd pe Domnul lor acolo în vizuina pieririi, au început să tragă din puşti mai cu inimă; iar turcii îşi înteţiră răspunsul, aşa că se porni deodată o împuşcătură aşa de iute şi deasă, încît Domnului i-a fost cu neputinţă să mai stea acolo, mai ales că văzu în faţa lui cum a căzut trăsnit de un plumb turcesc un sergent, cu care tocmai vorbea.

Aceste pilde ale Domnului întăreau inima oştenilor şi în sufletul lor se sporea încrederea atît în căpetenia oştirii, cît şi în vrednicia lor.

În ziua luptei celei mari, Domnitorul venise cu suita sa deasupra satului Grivița, ca să vadă cum i se luptă flăcăii. Răpit de vederea luptei, El s-a apropiat tot mai tare, așa că la urmă ieșise tot la larg pe o colină, în bătaia puștilor. El poate voia să îmbărbăteze pe dorobanții și vînătorii cari se zvîrcoleau sub redută. Într-adevăr, flăcăii noștri săreau mai cu inimă, știind că-i vede viteazul lor Domn. Dar răul era că, văzîndu-l ai noștri, l-au văzut și turcii; și un obuz a venit vîjîind dintr-o redută și s-a înfipt în pămînt tocmai sub picioarele Domnului. Iar după el au început să curgă plumbii turcești spre locul acela. Se înțelege, Domnitorul s-a dat îndărăt cu multă părere de rău că nu poate sta aproape de vitejii săi.

Iar noaptea care a urmat acestei zile a petrecut-o Domnul pe un deal, în ploaie și fără foc. S-ar fi putut întîmpla să dea turcii peste el și să-l prindă. Ce bucurie nebună ar fi fost în împărăția sultanului, dacă ar fi prins pe căpetenia oștirilor creștine de la Plevna. Dar pe noi ne-a ferit Dumnezeu de atîta nenorocire; iar turcilor n-a voit profetul lor să le facă parte de așa noroc! La întîmplarea aceasta mă voi întoarce cu povestirea.

De alte două ori s-a mai întîmplat ca Domnitorul nostru să fie aproape căzut în mîinile turcilor.

Odată, cînd s-a dat lupta la redutele Dubnicului, peste Vid, El a stat cu un general rus dincoace de Vid pe o colină, dînd de știre că acolo va fi toată ziua și acolo să-l caute ofițerii.

În ziua aceasta, toate tunurile creștinilor trăgeau spre Plevna, ca să facă pe Osman să creadă că iarăși vom da năvală de pretutindeni. Dar n-aveam gîndul acesta; voiam numai să amăgim pe Osman, ca să stea cu oastea în Plevna și să nu iasă într-ajutorul turcilor de peste rîu, la Dubnic. Numai Dubnicul ne sta în gînd. Și, într-adevăr, am înșelat pe Osman — poate asta a fost cea dintîi și cea de pe urmă dată, cînd s-a înșelat Osman cu chibzuirile lui; n-a dat ajutor celor din Dubnic, ținîndu-și oștirile prin redutele Plevnei gata de luptă.

Acolo, pe colilnă, Domnitorul stete călare, urmărind lupta de la Dubnic. S-auzea tunul pretutindeni ; iar mai pe aproape focuri de puşcă. El văzu pe dealurile din faţă-i răsărind batalioane de pedestrime turcească deodată, ca din pămînt, şi revărsîndu-se din multe părţi. Abia părăsi Domnitorul colina şi ea fu înecată de oştirea turcească. Fusese un loc primejdios şi Domnitorul numai cu un fir de păr a fost departe de un pas grozav al sorţii !

Iar în ziua căderii Plevnei, seara, Domnitorul plecase de pe şesul luptei de la Tucenița la împăratul, ca să-i ducă ştire de sfîrşitul lui Osman. Pretutindeni era atunci o învălmăşeală de nespus, ca după o luptă mare.

Domnitorul trecu prin Plevna. Dar în învălmăşeală se rupse de El escadronul de roşiori care-l însoţea şi se pierduseră şi ofiţerii suitei.

Era întunerec de tot, iar Domnul călare şi abia cu patru ofiţeri după El se încurcase pe strîmtele uliţi ale Plevnei şi nu putea să mai iasă pe şosea. Rătăciră multă vreme, iar la urmă îi cuprinsese grija. Dacă Osman a lăsat oştire ascunsă în Plevna, cînd a ieşit astă-dimineaţă, şi dacă vro parte din oştirea aceea va da prin întunerec de nişte ofiţeri străini, ce va fi ? Aceste gînduri îi munceau şi grija lor se făcu spaimă, cînd începură să se audă împuşcături dese prin marginile Plevnei.

Era, într-adevăr, oştirea turcească, cerchezii ascunşi, cari împuşcau acum asupra companiilor de creştini, cîţi fură trimişi să ţie pază oraşului peste noapte.

Iar Domnul tot umbla rătăcind pe cotitele uliţi. Caii li se împiedicau de morţi şi de pietrele azvîrlite în drum din ruina caselor bătute de ruşi cu tunul. După multă umblare rătăcită, ajunseră pe şoseaua Griviţei. De aici începură s-alerge în galop. Dar nu-şi vedeau nici mîna — iar drumul plin de gropi. Calul Domnului s-a împiedicat de cîteva ori, odată s-a încîlcit cu picioarele în sîrmele tăiate ale telegrafului şi a azvîrlit pe Domn în şanţ.

Mai pe aproape de sat, Domnul cu ofiţerii săi au ajuns carele noastre care duceau răniţii din Plevna. Au trebuit să străbată printre care, aşteptînd de multe ori

în şanţ, pînă se perindeau carele. Iar la un car care se prăvălise în şanţ cu răniţi cu tot, au pus mîna înşişi ofiţerii ca s-adune pe bieţii soldaţi cari se văitau ; şi însuşi Domnul le-a ajutat să ridice pe un rănit în car.

De la Griviţa, Domnul a luat o căruţă ţărănească şi aşa a făcut drumul pînă la Radeniţa, unde ajunse după vro cinci ceasuri.

XIII

În două rînduri era cît pe-aci să fie ucis de obuzele turceşti, dincolo de Vid, pe partea unde sta oştirea rusească. Odată, într-o luni, tocmai în ziua în care cuceriră românii cetatea Rahovei.

La Plevna era o sărbătoare ostăşească în ziua aceasta. Ruşii sărbătoreau cucerirea Carsului, a unei puternice şi înfricoşate cetăţi turceşti din Asia.

În valea Tuceniţei s-adunaseră oştirile creştine cu împăratul şi Domnitorul nostru. Se făcu slujba dumnezeiască şi cîntară muzicile militare. Toate tunurile au dat salve, iar bubuitul lor era amestecat cu nesfîrşitul strigăt de bucurie al soldaţilor.

Turcii, văzînd adunate la un loc atîtea oştiri şi auzind tunurile bubuind, crezură că oştirile noastre au gînd de luptă şi că se gătesc de năvală. De aceea au sărit cu toţii la parapete şi s-au ţinut gata de bătaie.

După sfîrşitul serbării, Domnitorul a plecat să cerceteze nişte baterii de-ale ruşilor.

Ca să-şi scurteze drumul, a mers printr-o vale strîmtă. De-a dreapta, pe dealuri, erau redutele turceşti.

Era mare îndrăzneală să treci pe acolo. Dar de vro trei săptămîni, turcii din redutele de pe partea asta n-au mai tras cu tunul, cu toate că ruşii îi supărau întruna cu focul lor, semn că turcii duceau lipsă de ghiulele şi cruţau puţinul cît îl aveau. Redutele erau ca adormite şi numai pedestrimea, ce se vedea cîteodată în dosul lor, ţinea pe ruşi în loc.

Încrezut în amorţeala redutelor, Domnitorul s-a încumetat să treacă în faţa lor.

Dar, precum am spus, turcii bănuind pe ziua de azi

o năvală a rușilor, mai ales că-i văzuseră adunați, au stat cu ochii în patru.

Abia zăriră turcii ceata de călăreți și, fără să-i știe cine sunt, au început să verse foc asupra lor.

Domnitorul, cu ofițerii începură s-alerge în galop. Focul turcesc se întețea mereu, căci turcii la urmă cunoscură pe călăreți și văzură că între ei e și căpetenia oștirilor de la Plevna, și era deci vrednic focul pe care-l azvîrleau. Ce bucurie ar fi fost pe ei să sfîrșească de zile pe răzvrătitul ghiaur — cum îi ziceau ei —, ce pleașcă fără preț și cîtă răsplată de la sultan, dac-ar fi ucis pe cel ce le sta acum în coaste cu atîta bărbăție!

O bombă a căzut chiar în mijlocul călăreților. Din întîmplare, n-a omorît pe nimeni.

Rușii din baterii, cînd văzură primejdia, încremeniră. Dar comandantul lor își veni repede în fire și deodată începură tunurile rusești să zvîrle cu nespusă mînie foc spre redutele turcilor.

Obuzurile zburau vîjîiind și șuierînd peste capul Domnitorului. El nu mai avea putință, nici măcar să cunoască din care parte vin obuzurile. Alerga în goana calului spre bateriile rusești. Iar peste El și peste călăreți era un nor de fum de iarbă de pușcă, de nu se vedea unul pe altul.

Cînd a ajuns la baterii, generalul rus îi zise: „Măria Ta, ai fost salutat frumos din partea turcilor, dar și noi le-am răspuns numaidecît; dar rog pe Măria Ta să plece, să nu mai stea aici!“

XIV

Răspunderea pentru toate cîte se întîmplau și s-ar fi putut întîmpla era lăsată numai pe seama Domnitorului. Și s-a întîmplat că, de cîteva ori, la vreme de primejdie mare, rușii și-au căutat de sănătate, lăsînd pe Domnitor singur, să facă ce știe.

În ziua luptei celei mari, împăratul cu marele duce și cu generalii ruși s-au întîlnit cu Domnitorul Carol pe-o coamă de deal, care s-a numit după aceea „Ob-

servator“, căci mai tîrziu acolo venea de obicei împăratul ca să se uite peste tabără.

Era pe la amiazi. Urlău tunurile de pretutindeni, vro șase sute; se umpluse văzduhul de fum, clocoteau dealurile și se rostogoleau de pe ele pietrele de zguduirea aerului. Și prin toate văile se vedea pedestrime adunată pîlcuri, gata să sară pe redute.

În vreme ce stăteau acolo, s-auzi dintr-o dată, la stînga, o răpăitură de puști și un vuiet de năvală, care se tot apropia.

„Au ieșit turcii! S-au repezit la creștini!“ strigară generalii. Alta nu putea să fie, căci oștirile aveau poruncă să dea năvală mai tîrziu.

Și tot creștea vuietul și se întindea și pe cealaltă parte. Batalioanele lui Osman ies din Plevna, răzbesc pe ruși și-i iau la goană. Și fug creștinii împinși de turci și s-apropie pedestrimea turcească și pe urma ei aleargă, rupînd pămîntul, călăreții lui Osman, ducînd pustiire și potop.

Împăratul sări speriat, generalii s-adunară pe lîngă el, îndemnîndu-l să plece. Toți se găteau să sară pe cai și s-alerge departe, spre oștirea de sprijin.

Domnitorul nostru nu putea să plece. Și nu voia. El a încălecat și a plecat spre vuiet, ca să vadă ce-i.

Din norocire, n-a fost nici un rău. Turcii nu ieșiseră din Plevna, călăreții lui Osman erau pe pace în tabără.

Se încăieraseră rușii cu turcii înainte de vreme; asta era totul.

Domnitorul s-a întors liniștit. Dar dacă, într-adevăr, ar fi fost cum se credea la început, cine ar fi trebuit să s-azvîrle la pierire?

Lupta din ziua aceasta a fost fără izbîndă. Rușii au fost bătuți în toate locurile, unde au năzuit cu năvală. Noi am fost potopiți la Plevnița. Singura izbîndă a fost a noastră, la Grivița.

Pe dealul „La Observator“ aștepta împăratul sfîrșitul luptei. Era seară. El mai iute ar fi crezut că pot curge apele la deal, decît că nu vor birui creștinii pînă deseară pe turci.

Dar rînd pe rînd îi veniră știri că rușii au fost biruiți pretutindeni.

Sosise și Domnitorul, cu inima sfîșiată, și-i spuse ce a fost, căci El toată ziua alergase din loc în loc și era tot la spatele oștirilor. Pe cînd vorbeau amîndoi, veni vestea că acum, într-adevăr, ieșise Osman cu oastea și cutreieră văile, împrăștiind rămășițele oștirii creștine. Nu era cine să-i stea împotrivă, căci toate oștirile noastre erau obosite și strivite.

Împăratul, de spaimă că-l ajunge Osman, cu oastea, a încălecat și a plecat în galop cu generalii spre tabăra cea mai din urmă.

Sosise noaptea. Tunurile creștinilor tăcură, dar ale turcilor din Plevna urlau încă. Pretutindeni s-auzeau vaiete și răcnete de răniți — că rămăseseră pe cîmp vro douăzeci de mii de oameni răniți; morții erau peste cincisprezece mii. Pretutindeni se vedeau pîlcuri de oșteni îngroziți, rămășițe din batalioane, tremurînd de oboseală și de frig și uzi pînă la piele, că plouase toată ziua.

În vremea aceasta de nespusă primejduire, Domnitorul, în loc s-alerge pe urmele împăratului, a plecat prin văi să-și adune oștirea, s-o întregească și să ție piept cu Osman.

El a stat toată noaptea cu marele duce pe un deal, lîngă Grivița. Și era întunerec și ploua, și cu puțini pe lîngă El. Domnitorul a petrecut toată noaptea în bătaia focurilor turcești. Flămînd și obosit și cu sufletul întristat de neizbînda luptei, de pierirea atîtor oameni și de ticăloasa și primejduita stare în care au ajuns oștirile. El a rămas fără foc, învălit în manta pe pămîntul gol. Nici măcar cort n-avea de adăpostire.

Și de jur-împrejur s-au auzit toată noaptea vaietele răniților, cum cereau apă, cum se rugau să fie învăliți, să fie duși la spitale. Dar cine să s-apropie de ei? Pe deasupra lor zburau plumbii turcești.

Amărîtă noapte a mai fost aceea pentru Domnul românilor. Oștirea sa împrăștiată și strivită, și turcii neclintiți din locul lor. Și dacă peste noapte vor sosi turcii, cum să se apere? Însuși El, pentru paza sa, avea

numai un batalion. Puteau să-l înconjoare turcii, să-l prindă, să-l omoare.

Iar mîine ce va fi? De unde s-aduci oştiri proaspete? Pieriră bieţii români cu nemiluita şi mîine cum vor mai sta împotriva lui Osman? Mîine, fără îndoială, îi va izbi Osman. Acum, noaptea, l-au ţinut pe loc ploaia şi oboseala, căci şi ai lui s-au luptat toată ziua.

Aceste gînduri munceau sufletul Domnitorului. Cu ce nădejde porniseră ai săi astă-dimineaţă şi iată ce s-a ales de ei. Şi parcă i se pustiise pămîntul şi i se întunecase mintea de supărare şi de grijă.

XV

Dar grijile cari l-au muncit după căderea Plevnei!

Cînd ai scormonit un furnicar, ţi-e de mirare iuţimea alergării şi învălmăşagul furnicilor, cum dau una peste alta, pleacă înainte, se întorc, iarăşi pleacă înainte, se rostogolesc şi cad, se-ngrămădesc fără rost şi aleargă nedumerite şi cu firea pierdută.

Aşa a fost la Plevna, după căderea ei. Era un vălmăşag, de nu puteai să-i mai dai de căpătîi.

Ici batalioane alergînd cu muzica în frunte, chiotind şi dînd peste căruţe cu răniţi, răsturnîndu-le peste morţii adunaţi grămadă; dincolo, pîlcuri de robiţi turci; pe drumuri, tunuri stricate, puşti aruncate, cai morţi, boi trăgîndu-şi sufletul, căruţe răsturnate, răniţi tîrîndu-se printre soldaţii de pază, vite speriate dînd peste batalioane, vizitii mînînd caii în fuga mare, femei ţipînd şi căutîndu-şi copiii, bătrîni răsturnaţi de mulţime; şi toţi se împingeau, se striveau, neştiind de unde vin şi unde se duc, şi era ţipăt, şi răcnet, şi cîntec de muzici, şi chiot, şi vai de lume.

Şi alergau ofiţerii călcînd lumea în picioare, ca să dea porunci şi să liniştească lucrurile, şi le încurcau şi mai rău; şi cazacii beţi băteau cu paturile puştii şi-n dreapta şi-n stînga; plesneau cu biciul în mulţime călăreţii de pază; veneau cu vuiet, în goana cailor, tunarii cu tunurile şi nu se uitau peste cine dau. Iar cine era

răsturnat, acolo rămînea, şi treceau peste el şi cădeau claie peste grămadă cu toţii.

Nici a doua zi, nici a treia zi nu s-a potolit învălmăşagul. Toate oştirile se îngrămădiseră în Plevna; oştirile lui Osman şi locuitorii turci ai oraşului mai sporiră furnicarul. Erau vro două sute douăzeci de mii de oameni, toţi cu capul pierdut, unii de bucuria biruinţei, alţii de zăpăceala robiei.

Împăratul ruşilor a plecat a treia zi după căderea Plevnei, spre Bucureşti; marele duce, a patra zi, cu toţi generalii ruşi; şi au lăsat pe Domnul nostru singur, să facă rînduială în amarul acela de amestecătură de oameni.

Trei luni, cît a stat El la Plevna, cîrmuind luptele şi stăpînind tabăra, n-a avut atîta de lucru şi atîta bătaie de cap ca acum.

Două săptămîni a tot alergat şi a pus la cale lucrurile şi de-abia a isprăvit.

Trei griji îi erau mai aproape de suflet. Ce să facă de acum cu oştirile româneşti, cu robiţii turci şi cu răniţii.

De oştirile ruşilor n-avea să mai poarte grijă. El a fost chemat de ruşi să ia comanda peste ei pînă la căderea Plevnei. Acum, El nu le mai era căpetenie; iar ţarul putea să-şi trimită oştile unde ar voi. Şi le-a trimis într-alte părţi să se lupte.

Grija o avea numai de oştirea noastră. Se frămînta cu gîndul s-o trimeată de acum la Vidin, ca să-l bată. Era însă tîrziu în iarnă, spre Crăciun, viscol şi vreme aspră, podul peste Dunăre rupt şi hrană nu se găsea. Puţintica oştire, ce plecase mai înainte şi bătuse Rahova, stetea întroienită de zăpezi.

Grija robiţilor turci o lăsase ruşii, toată, pe seama Domnitorului. Erau vro patruzeci de mii de oameni. Nu era nici hrană pentru ei, nici locuri de adăpost, nici lemne de foc. Trebuiau duşi, rînd pe rînd, la Turnu Măgurele, ca să robească pînă la sfîrşitul războiului în ţară la noi şi în Rusia.

Dar duşul lor cerea pază de oşti, merinde şi trudă. Ruşii nu s-au mai gîndit la nimic; i-au lăsat pe cap Domnitorului să-i ducă unde-o şti şi cum o şti.

Şi aşa a trebuit să rupă din oştirea noastră o parte, ca să care robii. Porneau pe robi cîte două mii, cîte cinci mii deodată; iar ca strajă pe cale plecau călăraşi şi dorobanţi, cîte un regiment ori două.

Cît amar au mai suferit aceşti robi, cei mai mulţi goi şi fără bucăţică de pîine, drum de cinci zile în puterea iernii! Şi cît au suferit şi flăcăii noştri, siliţi să care robi pe o vreme grozavă, cum se pornise atunci

Şi altă grijă şi mai mare o avea Domnitorul cu rănitii şi bolnavii. Erau şi turci vro zece mii şi de ai noştri, ruşi şi români, pe atîţia. Şi nu erau căruţe ca să-i ducă la Măgurele şi nu erau doctori şi hrană; nu erau lemne, nu erau haine de învelit.

Dar, cu încetul, Domnitorul Carol le-a adus la plinire pe toate. El n-a voit să plece din Plevna, pînă ce n-a văzut la adăpost pe toţi robiţii turci, pe răniţi şi bolnavi, şi a plecat cel de pe urmă din Plevna.

Cu cîtă alergătură şi cu ce bătaie de cap le-a dus la plinire pe toate, numai El şi Dumnezeu o ştie!

XVI

Soldatul rănit are nevoie de mîngîiere; cel slab, de încurajare; iar cel vrednic aşteaptă laudă.

Domnitorul a avut nu numai o deosebită dragoste să mîngîie pe răniţi, dar mai ales şi-a făcut obicei, pe timpul războiului, să meargă pe fiecare zi prin spitale să vadă rănitii.

Îşi iubea flăcăii şi i se sfîşia inima văzîndu-i pierind, fără să le poată ajuta. Şi nu numai de români, ci şi de ruşi şi chiar de turci purta grijă tot deopotrivă.

În spitalele noastre de pe lîngă Plevna, turcii răniţi aveau tot aceeaşi îngrijire ca şi românii, mai ales că noi suntem din fire îngăduitori şi mai buni cu sufletul, şi apoi voiam să arătăm lumii că nu suntem sălbateci, cum se străduiau duşmanii să ne scoată nume. Multe rele ne-au spus turcii după război, bîrfindu-ne ca duşmanii biruiţi, dar asta una ne-au lăsat-o curată ca soarele, că ne-am purtat cu ei mai bine de cum au fost ei vrednici.

După fiecare luptă, Domnitorul alerga la spitale, fie ziuă, fie noapte, pe vreme bună ori pe viscol, ca să vadă cu ochii cum sunt îngrijiți oștenii. Și erau vrednici de milă și de iubire bieții noștri băieți, că se băteau cu inimă. Ar fi fost vrednici să-i purtăm pe palme și să-i culcăm în sîn pe timpul războiului, dar nu era cu putință.

Se ducea la paturi, întreba pe răniți ce dureri au, îi mîngîia, le punea decorațiuni pe piept și ruga pe doctori să aibă în părintească pază pe răniți. Iar oștenilor le creștea inima, văzînd cum Domnul țării le pipăia rana, le dezmierda fruntea ca o mamă copiilor ei și însuși le aducea paharul cu ceai și însuși gusta dintîi din ceai cu lingurița și apoi îl da flăcăului.

Cînd vedea pe vrunul într-un pat prea tare, poruncea să i se aducă paie; aducea El însuși cîte o plapomă și învelea pe cîte unul; le ajuta să se ridice și să-și puie iarăși capul pe pernă. Și cînd, mai dintru început, răniții se sileau să se ridice în pat, văzînd pe Domnitor intrînd — că nu voiau bieții să stea culcați în fața lui —, El îi oprea: „Nu te ridica, dragul meu", zicea: „cînd sunteți sănătoși mă ajutați voi pe mine, iar acum trebuie să v-ajut eu pe voi!".

Cu astfel de Domn nu era lucru de minune că mergeau băieții la război ca la nuntă, cum zice Peneș Curcanul. Iar ce aveau oștenii pe inimă a spus-o așa de frumos un pui de dorobanț din Putna. Pe acest dorobanț l-a întrebat doctorul, glumind: „Ia spune, prietene, e bun om Domnitorul Carol?" Iar dorobanțul, dînd din cap: „Bun, dom'le doctor! Să-l ție Dumnezeu! Pentru un om ca El nu-ți pare rău că trăiești, dar nu-ți pare rău nici că mori!"

Voind să cruțe sănătatea oștenilor, El se străduia să le înlesnească viața, după cît îl iertau împrejurările. Nu vi le pot înșira toate înlesnirile acestea, dar vă spui una ca să le judecați pe toate.

Prin șanțurile de dinaintea redutelor turcești se schimbau străjerii noștri dimineața. Turcii erau la o azvîrlitură de băț și trăgeau spre flăcăi în vremea schimbării străjilor.

Bieții străjeri aveau grea viață. Nu e glumă să stai o noapte întreagă pe viscol și pe ploaie, sub ochii turcilor.

Domnitorul, într-o zi, pe vremea cînd plouase săptămîni de-a rîndul, a găsit corturile ambulanței pline de bolnavi. Erau toți străjeri din șanțuri. Multora le degeraseră picioarele așa de rău, că doctorii trebuiră să le spintece cizmele ca să le scoată picioarele din ele.

El i-a îmbărbătat și i-a mîngîiat, apoi dete poruncă să se schimbe de aci înainte mai des străjile prin șanțuri.

Și s-au schimbat mai des, cu toate că printr-asta se sporise alergătura și grija ofițerilor.

În toate scrisorile sale, Domnitorul se plînge întruna de soarta oștenilor; și nu era scrisoare în care să nu pomenească de ei cu tînguire și cu rupere de inimă. Și chiar cînd le mergea bine flăcăilor. El se plîngea că „soldații mei sufăr grozav" — și-i lăuda mereu și iarăși îi plîngea. Asta e obiceiul inimii părinților, cari se tem și de umbră și de soare, că le-o face rău copiilor lor.

Odată, prin spitale, întrebînd, după obicei, pe oșteni, ce le poftește inima, că li se va da tot ce li se poate da din tabără, oștenii, sfiicioși și mulțumiți cu puțin, îi răspunseră: „Nimic, Măria Ta, avem de toate!". Dar ici, colo, cîte unul a răspuns că ar vrea o țigară.

El nu s-a gîndit la asta, căci nu fumează, și n-a zis nimic atunci, dar a scris fără preget în București și la vro cîteva zile a sosit o mulțime de tutun trimes de Doamna Elisabeta. Tutunul s-a împărțit celor de prin spitale, ca să le fie pe multă vreme; cît a rămas s-a împărțit flăcăilor din tabără.

Cine fumează pricepe ce bucurie a fost pe cei din spitale, avînd tutun; își mai alungară urîtul, se făcuseră mai vorbăreți și sufereau durerile mai în liniște.

Era un lucru de nimic, la urma urmei. Dar inima îngrijită și binevoitoare, tocmai dintr-asta se cunoaște, că nu trece cu vederea, ba chiar pîndește toate lucrurile, fie cît de mici, cari pot face bucuria altora.

XVII

Pe oștenii vrednici, Domnitorul i-a avut totdeauna în mare cinste.

Îmi aduc aminte de o întîmplare, care arată și cum e soldatul român și cum e inima Domnitorului.

Într-o zi, sta Domnitorul într-o baterie, la Calafat. Deodată, se pornesc turcii cu obuzurile și un obuz trînti la pămînt pe un tunar, umplîndu-l de noroi. Nu-i făcuse de altfel nici un rău. El a sărit repede în picioare, și văzînd că Domnitorul se uită drept la el și parcă încruntat, i se păru că-l mustră pentru mantaua înnoroiată. Domnitorul se uită însă cu spaimă și cu milă, să vadă dacă l-a rănit obuzul.

„O curăț numaidecît", zise flăcăul și începu să dea cu mîinile pe manta; și cu toate că veneau plumbii șuierînd, el sta în calea pieririi și nu se gîndea să se ferească de ei, ci numai să-și curețe mantaua. Și era speriat și cu inima sărită, nu de obuz, ci de mustrarea Domnitorului.

Iar Domnitorul l-a bătut pe umăr și l-a lăudat cu multe vorbe frumoase, spunîndu-i că trebuie să se gîndească mai întîi la viață, nu la manta și la supărarea Domnitorului, dar că se bucură că are astfel de oșteni.

Înainte de război, noi aveam o singură medalie: „Virtutea militară". Ca neam pe jumătate robit, noi n-aveam voie să batem medalii.

După ce țara s-a rostit neatîrnată și s-a smuls de sub stăpînirea turcească, noi ca stăpîni pe capul nostru am început să ne purtăm ca stăpînii.

Domnitorul a bătut o medalile, „Steaua României", cea dintîi a noastră ca neam liber; iar soldații, cari au primit această medalie, au căpătat și capătă o pensie pe an.

Apoi a mai bătut una, „Trecerea Dunării", care s-a dat ca de aducere-aminte soldaților cari au trecut în țara turcească. Medalia asta o cunoașteți, că mulți o aveți, cîți ați ostășit în tabără pe atunci.

Iar pe vremea războiului a mai bătut o medalie, a „Apărătorilor independenței".

Cei mai tineri dintre cîți cetesc cartea asta să bage bine de seamă cîte greutăți și cîte amaruri au dus bieții noștri flăcăi în război, și cînd vor vedea prin sat pe vrunul mai bătrîn, de pe vremea războiului, cu medalie pe piept, să-și aducă aminte că medaliile sunt semnul unei mari vrednicii și de aceea în mare cinste să aibă medalia și pe omul care o poartă, și să se uite la el ca la o icoană. Cine i-a dat-o, a știut El bine de ce i-o dă.

E adevărat că medalia e numai o bucățică de aramă, ori de argint, cum zic ce-i ce n-o au. Dar și crucea pe care o sărută milioane de oameni e numai o bucățică de lemn; și sfîntul patrafir, sub care ne punem capul, e numai o bucățică de pînză. Nu pînza, lemnul ori arama au preț pentru noi; ele sunt semne sfinte și nelegiuit e omul care nu le bagă în seamă.

Domnitorul a purtat mare grijă să împartă semne de vrednicie oștenilor săi și de multe ori însuși El a prins cu mîna medalia pe pieptul cîte unuia. Mare laudă pentru aceștia și cu bună dreptate se pot mîndri cu medalia, cînd o pun pe haină în zi de sărbătoare.

Dorobanții moldoveni, cei mai din susul țării, au fost cei dintîi cari s-au apropiat de focul turcesc la Giurgiu și la Oltenița.

Cînd au plecat spre Calafat și-au făcut drumul prin București. Aici s-au adunat pe cîmpul Cotrocenilor și, cînd a venit Domnitorul să-i vadă, au ieșit din rînd toți flăcăii cari au făcut vrednicii, chemați fiind pe nume de căpitanii lor. Iar Domnitorul le-a pus tuturor pe piept „Virtutea militară“ de argint.

Nu știu cum or fi alții, dar eu mă cutremur și mă simt petrecut de fiori, cînd văd ori cetesc lucruri de acestea. Și cînd mă gîndesc cum au ieșit atunci dorobanții noștri, mîndri și voinici, în fața Domnitorului și a multor generali, și cum au stat drepți ca bradul, și cum a tresărit flăcăul, cînd a auzit strigînd „Ion al Stanei“! — iar acel flăcău, cînd a auzit strigînd „Ion al Stanei“! — iar acel Ion era el — și cum l-a măsurat cu ochii Domnitorul și cum l-a lăudat în auzul a mii de oameni și cum mii de oameni i-au chiotit „să tră-

iască!" — cînd mă gîndesc la acestea toate, îmi vin lacrămile și mă simt așa de vesel, că parcă eu aș fi flăcăul acela.

Frumoasă soartă au avut acești dorobanți și mare zi de bucurie le-a hărăzit Dumnezeu.

Dar și mai mare bucurie a avut, tot în ziua aceea, un biet tunar moldovean. El era scris pe listă să fie decorat. Nu putuse însă, bietul, să vie cu ceilalți în rînd. Zăcea în spital, lovit de o schijă de obuz. După ce Domnitorul a isprăvit cu toți cei de pe cîmpie, a zis către generali: „Mai avem un flăcău, în spital. El n-a putut să vie la noi; să mergem noi la el!".

Și domnitorul, împreună cu Doamna Elisabeta — că era și Ea la paradă — și cu generalii după El au mers la spital, au intrat în odaia rănitului și apoi însăși Doamna Elisabeta i-a prins pe piept „Virtutea militară" de argint.

Fericită zi de aducere aminte pentru acest tunar!

XVIII

V-am povestit aiurea despre locuința Domnitorului. Mă întorc iarăși cu povestirea la neajunsurile și oboselile pe cari le-a îndurat mai tîrziu în iarnă, după ce au dat ploile și viscolul.

Inspecțiunile cele lungi și nesfîrșite îl oboseau zi cu zi. Oștirile creștine își aveau tabăra pe o lungime de vro cincizeci de kilometri, de jur-împrejurul Plevnei; iar Domnitorul le cerceta în fiecare zi: o dată pe ale românilor, o dată pe ale rușilor.

Domnul era tot pe dealuri și prin văi. Zile întregi nu se da jos din șea; mînca prin redute și prin șanțurile oștirii, unde-l apuca vremea mesei ori foamea.

Soției sale, Doamnei Elisabeta, îi scria într-un rînd: „Eu sunt sănătos, dar mă cam doare mijlocul de statul în șea. Alaltăieri și ieri am alergat toată ziua și am dormit pe un pat de tabără. Bineînțeles, am dormit îmbrăcat."

În ziua căderii Plevnei, de la patru dimineața a fost tot călare și tot în goana calului pînă tîrziu, în puterea nopții; și cînd a ajuns acasă, s-a azvîrlit îmbrăcat pe

pat, frînt de oboseală, şi nici nu şi-a adus aminte că nu mîncase nimic cît a fost ziua de mare.

Altă dată scria: „Cu sănătatea mă laud bine, dar mă dor toate oasele, din pricină că patul din odaia mea e prea strîmt, de n-am unde să mă-nvîrtesc; iar aşternutul e tare ca piatra".

După ce se întorcea din inspecţii, seara, abia apuca să mănînce pe fugă şi pleca ori la împăratul, ori la marele duce, să se sfătuiască. Abia se ţinea pe picioare de ostenit, stînd de vorbă cu ei. Iar cînd se întorcea acasă, în puterea nopţii, pe-ntunerec ca-n mormînt, se mai lupta cu drumul.

Uliţa prin Poradim era într-aşa de ticăloasă stare, că trăsura şi caii Domnitorului acu-acu se vedeau în primejdie să se scufunde în noroi şi să nu mai iasă din el. Ba era primejdie ori să se răstoarne trăsura în gropile drumului, ori să se încurce între mulţimea de care şi căruţe ale oştirii, înţepenindu-se între ele, încît să n-o poată vizitiul descurca pînă a doua zi. Pe lîngă gropi şi bălţi, drumul mai avea o piedică: era plin de cai morţi, cari pieriseră de oboseala drumului. Pe mulţi i-au dat vizitii şi soldaţii la o parte, pe sub garduri, dar cei mai mulţi erau pe mijlocul uliţii, aşa că nu putea răzbi cu trăsura, de mulţimea lor.

Domnitorul făcea pe jos, de cele mai dese ori, drumul de la locuinţa sa, de la un capăt de sat, pînă la a împăratului.

Se întorcea numai noroi acasă. I s-a întîmplat de a căzut în noroi şi el şi generalii de după El. Împăratului i s-a întîmplat odată de a căzut cu cal cu tot şi a fost un noroc că nu şi-a frînt gîtul.

Iar după ce ajungea acasă, Domnitorul scria ori scrisori ori porunci oştirii; şi se nevoia cu trebile de acasă, ale ţării.

Cuptorul făcea fum şi Domnitorul nu putea să doarmă în odaie. Se culca în cortul din curte, pe vreme de iarnă. După ce a început viscolul, a fost şi mai rău.

Iată vorbele sale: „Cum ningea toată noaptea, viscolind, zăpada era a doua zi pînă în brîu. Şi viscolul bătea cu toată urgia. Prin toate crăpăturile odăiţei, un-

Dar eu zic altfel. Dorobanțul era obicinuit de acasă și să mănînce pîine goală, și să umble prin noroi și prin zloată. El de mic știa ce e odihna pe pămîntul gol. Dar Domnitorul nu era obicinuit nici cu una. Și așa, dorobanțul în război nu era scos din obiceiurile învățate de acasă, ori era prea puțin scos; dar Domnitorului i se schimbase cu totul chipul vieții și toate îi erau departe-departe de felul cum le-avea acasă. Și-n lume toate îți sunt bune, cînd sunt așa cum te-ai obicinuit să le vezi și să le ai de mic copil.

Și de aceea zic că Domnitorul a suferit tot aceleași greutăți ca și dorobanții.

Și e de mirare că nu s-a îmbolnăvit de atîta ger și frig, de atîtea neajunsuri cîte a îndurat.

Adevărat, pe atunci era bărbat în puterea vîrstei — de treizeci și opt de ani. Dar asta tot nu e un temei care să te apere de îmbolnăvire. Iată ce a spus el într-o scrisoare către soția sa, Doamna Elisabeta:

„Fiecare a fost bolnav aici, mai greu ori mai ușor; numai eu, mulțumesc cerului, sunt pe deplin sănătos. Eu sunt învățat cu oboselile drumurilor lungi și de aceea mă simt în largul firii mele. Iar generalii ruși n-au cap destul să se mire de trăinicia mea."

XIX

Gîndesc că din cele spuse pîn-acum, ați văzut cu toată deslușirea atît greutățile cîte le-a îndurat Domnitorul în război, cît și trebile ce avea să le facă, precum și chipul cum își petrecea vremea.

Eu știu și altele mai multe, dar mă tem că prea le spui cu grămada și vă scot din sărita minții cu ele.

Dar tot nu mă rabdă inima să nu vă mai spui una.

Asta însă e de veselie, că pîn-acum tot de griji și de necazuri am vorbit.

În tabără sunt, din vreme în vreme, zile de sărbători ostășești. Sărbătorile legiuite ale bisericii nu se pot ținea, căci dușmanii nu-ți dau răgaz.

În tabăra de la Plevna s-au ținut mai multe sărbă-

tori de acestea. Mai ales erau ale rușilor, după izbînzile oștilor lor, cari se băteau cu turcii dincolo de mare, în Asia. Am avut și noi pe ale noastre; cea mai de căpetenie s-a prăznuit după cucerirea cetății Rahovei.

Pe un cîmp larg s-adunau oștirile în haine de paradă. Veneau toți ofițerii; venea și Domnitorul nostru, și împăratul rușilor. La mijloc se ridica un altar, unde slujeau preoții ostășești. Iar după sfînta slujbă li se da soldaților voie să se veselească și să întinză hori prin văi. Li se da mîncare mai bună și dacă era cu putință și cîte puțin vin, căci fără vin n-are veselia haz.

Rușii își jucau „Căzăceasca" lor; iar românii „Chindiile" și „Brîul". Dar amestecau, de altfel, și vedeai cazaci de cei bărboși și cu haina pînă în pămînt, sărind ca țapii, de după gît cu dorobanții noștri, și jucînd după fluier vro sîrbă. Iar pe dorobanți, dincolo, îi vedeai zvîrcolindu-se să joace căzăcește în rîndul rușilor, cu cari nu se înțelegeau la vorbe, dar își vorbeau întruna și îndrugau din gură de credeai că vorbesc aceeași limbă și că sunt dintr-același sat.

Domnitorului îi plăcea nespus de mult să stea la horă, privind pe dorobanți și pe călărași. Și rîdea în rînd cu ei și se-nveselea. E mare lucru pentru oșteni, să știe că Domnul țării și al oștirii împarte cu ei și grijile și necazurile, ca și veselia.

Dar mai presus de toate îi însuflețea pe flăcăi gîndul că „Domnul Carol nu e mîndru" — cum spuneau ei — „și nu se ferește de obiceiurile noastre. Că suntem oameni de rînd și nu știm altfel, și am lua foc cu gura pentru El, că stă între noi ca între ai lui și nu ne bagă-n seamă că suntem țărani!"

Și aprinși de joc și îmbărbătați de ființarea între ei a Domnului, flăcăii tropoteau și se învîrteau de nu-ți venea să crezi că ei, bieții, sunt frînți de oboseală și sunt în gura șarpelui.

Mai întindeau ei hori și într-alte zile, hori mai mici, ale unui batalion, pe ici, pe colo prin văi, după nai și după fluier. La sărbători ostășești se întindea hora mare, a mii de oameni, și le cîntau muzicile militare.

Odată Domnitorul, într-o inspecție, sosind fără

veste, a găsit pe flăcăi la „Chindie". Ei voiră să spargă hora, dar el le-a făcut semn să joace înainte și s-a uitat la ei. Se trudeau destul, bieții oameni, și se luptau bine, și după vorba din bătrîni : „Cine e vrednic la greutate, e vrednic și de horă !"

Atunci a întrebat Domnitorul pe un sergent : „Bine. băieți, nu sunteți voi destul de obosiți, de vă mai apucați de altă trudă, de-a jocului ?" Iar sergentul răspunse : „Așa ni-e firea, Măria Ta ! La horă nimeni nu se plînge de obosit. Și apoi, destul ne bate pămîntul ; să-l mai batem și noi pe el !"

Ieșise adică vorba între osteni că se bat cu pămîntul, nu cu turcii, pentru că trăgeau cu pușca tot numai în pămîntul după care s-ascundeau turcii. Iar cum îi izbeau turcii de după pămînt ridicat și cum piereau sărmanii prin șanțuri sub pămînt, ziceau că se bat cu pămîntul, dacă nu altfel, măcar cu picioarele la horă.

Cîteodată mai veneau și bulgarii de prin satele vecine, la horă. Și tot pe partea unde era oștirea românilor se îngrămădeau horile și veseliile. Pe lîngă pricina că românii jucau mai mult, era altă pricină mai mare : aici era biserica. Cîte sate erau împrejurul Plevnei, mai aproape, ori n-aveau biserici, ori le aveau vechi și neîncăpătoare. Iar la Poradim, unde locuia Domnitorul, era o biserică frumoasă și mare, și avea clopote.

Iar celelalte biserici n-aveau clopote, căci bulgarii din împărăția turcească nu aveau voie să puie clopote în turnul bisericii.

Biserica din Poradim o făcuse Domnitorul cu cheltuiala sa. Adusese lemnăria și piatra din Oltenia, adusese meșteri zidari și zugravi din Turnu-Măgurele, cumpărase icoane și odăjdii și a dat bulgarilor și un preot.

Cînd s-a sfințit biserica, au alergat bulgarii, de prin toate satele, căci acum întîia oară, după mult amar de ani, au auzit iarăși cîntec de clopot la o biserică de a lor.

Vrednicia Domnitorului s-a arătat lumii și prin clădirea bisericii aceștia. El nu se gîndea numai la răz-

medalia „Virtutea militară". A primit-o cu dragă inimă şi o poartă pe piept şi astăzi.

Multe medalii i-au dat domnitorii străini. Dintre ele, două sunt mai de căpetenie, pe cari i le-au dat doi împăraţi, cei mai puternici din Europa, al Rusiei şi al Germaniei.

Ţarul ruşilor, chiar a doua zi după lupta cea mare, cînd au luat românii Griviţa, l-a îmbrăţişat şi l-a rugat să primească o medalie de mare preţ, a „Sfîntului Gheorghe." Iar după căderea Plevnei, ţarul i-a dat medalia numită „Sfîntul Andrei", pe care o dă rar şi pentru vitejii negrăit de mari.

Ţarul, în scrisorile lui, îi face Domnitorului nesfîrşite laude şi-l numeşte *„cel mai bun prieten al meu"* şi *„mîntuitorul oştilor ruseşti"*.

Cum se schimbă soarta! Zice cronicarul nostru: „Nu omul schimbă vremile, ci vremile pe om".

Nu e totdeauna adevărat că omul nu schimbă vremile. Le schimbă. Prinţul Carol, Domnul ţării româneşti, a schimbat vremile. Odată, şi turcii şi ruşii se uitau la noi de peste umăr şi ne dădeau într-o parte, nu altfel decît aşa cum împinge omul la o parte cu piciorul un vreasc care-i stă în cale. Iar pe timpul războiului, ruşii s-au nădăjduit la noi şi turcii s-au făcut grămadă într-un colţ.

Dar e adevărat că vremile schimbă pe om. Şi ce dovadă v-aş mai da mai lămurită, decît tot pe ruşi şi pe turci. Cum s-au schimbat ei faţă cu noi, din ce au fost odată!

Împăratul Germaniei i-a trimes medalia deodată cu o scrisoare. Zicea în scrisoare aşa:

„Ţi-o spui încă o dată, că simt într-adevăr mare bucurie să-ţi răsplătesc în vederea lumii faptele tale în război. Întreagă purtarea ta, în aşa de multe împrejurări grele la izbucnirea crîncenului război şi pe tot timpul cît a dăinuit el pîn-acum, vrednică a fost de această răsplătire, şi fără îndoială va fi băgată în seamă după cum i se cuvine la vremea încheierii păcii. Aşa că şi eu atunci voi putea primi medalia pe care ai de gînd să mi-o dai."

Vorba de la sfîrşitul scrisorii, despre medalia ce avea de gînd să i-o trimeată Domnitorul Carol, e aşa:

Domnitorul rugase pe împăratul Germaniei să-i facă cinstea să primească şi să poarte pe piept o medalie de-a ţării noastre.

Dar împăratul s-a dat îndărăt şi n-a voit s-o primească. Noi eram un neam robit, într-o ţară mică, iar lui, împăratului celui mare şi puternic nu-i făcea cinste o laudă venită prea de jos, şi se-mpotrivea să primească o medalie dintr-o mînă necunoscută.

Dar deodată cu războiul nostru s-au întors lucrurile. Ne-am ridicat dintr-o dată de la pămînt, ne-am arătat puterile şi am ajuns şi noi oameni în rînd cu lumea. De aceea zice împăratul Germaniei că acum, după război, are să primească medalia noastră; acum nu i-o dă o mînă necunoscută şi nu vine lauda prea de jos.

Dacă n-ar fi alte mărturii pentru vrednicia ce ne-am cîştigat-o prin război, asta singură una ar ajunge să lămurească pe cel neluminat.

ÎNTOARCEREA DIN RĂZBOI

XXI

Domnitorul a plecat cu totul din Plevna la două săptămîni după căderea ei.

În ziua plecării era un ger cum nu mai fusese în iarna aceea. Zăpada era pînă în genunchi. Un escadron de roșiori plecase înainte, ca să caute drumul acoperit de zăpadă și să-l însemneze cu stîlpi.

Nu se găsea nici o sanie prin toate împrejurimile Plevnei. Domnitorul a trebuit să plece într-o căruță. Dar zăpada era așa de mare pe-alocuri, în largul cîmpiilor, încît nu puteau răzbi caii înhămați la căruță, cu toate că erau zece înhămați.

Pe ulițele satelor zăceau înghețați în zăpadă pahonți de-ai rușilor și țărani de-ai noștri, cari veniseră cu căruțele de la Turnu Măgurele cu felurite treburi. Pretutindeni vedeai boi și cai morți, de-a lungul ulițelor. În afară, pe cîmpie, zăceau turci înghețați, dintre cei plecați spre Dunăre, un șir nesfîrșit de cadavre înghețate. La satul Trestenic escorta Domnitorului a ajuns un convoi de robiți turci. Îți era mai mare mila de ei. Abia se tîrau prin zăpada pînă în brîu, galbeni și prăpădiți de foame și de boală și căzînd ici-colo cîte unul ca să rămîie pieririi pe cîmpie. Mulți erau aproape desculți, în tunici subțiri, fără altă haină pe ei și cu fesurile pe vîrful capului.

Dincolo de Trestenic, escorta a pierdut drumul și a apucat peste cîmpie. Vîntul bătea cu toată puterea, și zăpada viscolită răsturnase stîlpii puși de roșiori. Venea uneori cîte un nor de zăpadă și acoperea cu

tru întîmpinare. Domnul merse întîi în cetățuia orașului, apoi scobori în oraș pe-o coastă de deal repede și grozav de lunecoasă. În piață, înaintea cartierului domnesc, stăteau înșirați dorobanții din Putna, rămășițele celor ce s-au bătut la Plevnița, și cei din Tecuci.

Ulițele orașului semănau cu o tabără pustiită. O nespusă mulțime de care și de căruțe stăteau înțepenite; mulți vizitii zăceau aici înghețați de frig și morți lîngă căruțele lor.

Masa, la amiazi, a doua zi, a luat-o Domnitorul în cetățuie, în mijlocul ofițerilor săi. Pînă la cetățuie s-a urcat pe jos, pe alunecușul coastei înghețate.

La întoarcere, Domnitorul a trecut pe la șanțurile de întărire ale cetățuiei. În șanțuri erau adăpostiți mii de turci. Pe un ger nesuferit, acești nenoriciți de oameni erau siliți să doarmă afară pe zăpadă, fără așternut și fără haină de învelit. Vaietele lor s-auzeau străbătînd prin întunericul nopții jalnic și fioros.

Înșiși dorobanții din piață au trebuit să doarmă, peste noapte, pe zăpadă, fără adăpostire, căci în Nicopole erau atunci unsprezece mii de turci robiți; iar cei ce-i păzeau abia erau la vreo două mii.

XXII

A doua zi, Domnitorul a trecut Dunărea pe un vaporaș la Turnu Măgurele.

Pe malul Dunării era adunată o mulțime de popor, cît vedeai cu ochii. Era vreme rea și ger.

Dunărea era bătută de vînt. Sloii de gheață trosneau izbindu-se unii de alții și se băteau ridicîndu-se în ciocnirea lor și sfărîmîndu-se cu vuiet. Nu mai departe decît ieri, un vapor care trecea peste rîu cu turci robiți a fost prins de sloi și înțepenit în mijlocul apei, încît nu s-a putut mișca nici într-o parte și a stat robit pînă seara.

Mulțimea de pe malul românesc urmărea cu inima scăzută vaporașul care se legăna în toate părțile și se frămînta izbit de valuri și de ghețuri. Era vuiet

spăimîntător, mai ales că din podul cel mare, rupt de furtună cu vro două săptămîni înainte, mai rămăsese cîteva picioare, iar gheţurile se loveau de ele şi săreau îndărăt cu nespusă trosnire.

Vaporaşul era izbit mereu, încît făcea drumul îndărăt pe cît îl făcea înainte, şi acum-acum putea să-l acopere sloii şi să-l dea în adînc.

Cei de pe mal vedeau pe Domnitorul lor stînd pe podul vaporaşului într-o stare aşa de primejdioasă şi cu răpunere de cap, însuşi Domnitorul spune că toată vremea a stat gătit să sară în rîu, dacă s-ar fi întîmplat cumva să se fi sfărîmat vaporaşul de gheţuri.

În urmă, după nespusă trudă, vaporaşul a ajuns la mal.

Domnitorul, cu inima plină de veselie şi cu sufletul înălţat, a sărit din vapor, punînd piciorul pe pămîntul ţării sale. Patru luni a fost departe de ţară, patru luni a zăbovit pe pămînt străin, cîrmuind luptele miilor de oameni şi ducînd la biruinţă pe ai săi. Şi acum simţea şi El bucurie în suflet, că-şi vede ţara şi că s-a întors sănătos din vizuinile primejdiei. Faţa lui era puţin trasă şi se vedea că e obosit de trudă.

Un chiot nesfîrşit al mulţimii a întîmpinat pe viteazul Domn. Miile de oameni salutară cu strigăte de veselie pe cel ce ne-a redeşteptat mărirea strămoşilor, mulţumindu-i pentru truda lui, mărturisindu-i credinţa şi iubirea de care aşa vrednic era.

Domnitorul, cu inima sărită de bucurie, le-a mulţumit tuturor. Altă răsplătire pentru toate trudele lui nu putea mulţimea poporului să-i dea decît dovezi de iubire, de credinţă şi de bucurie, că-l vede sănătos. Dar e mult atîta, şi fericit e Domnitorul care se poate lăuda cu iubirea poporului, care se poate bizui pe credinţa lui şi ştie că bucuriile mulţimii sunt pornite din inimă curată.

De la port pînă în oraş, drum de-o jumătate de ceas, Domnitorul a mers într-o sanie, la pas, iar mulţimea în urma lui venea chiotind mereu şi aducîndu-l în triumf.

I s-a găsit locuinţă în casele primarului. După a-

tîta viață trudită în tabără, odăile unei case cu lumină și cu căldură i s-a părut un rai. Însuși El spunea că după patru luni de trai în șanțuri, se simțea străin, ca dintr-o altă lume, văzîndu-se într-o odaie caldă și așezîndu-se pe un scaun, ca să șadă mai cum se cade.

Cîte-a mai suferit și El, în război!

În urmă a mers la biserică, unde s-a cetit sfînta slujbă, pentru buna întoarcerea sa și pentru biruințele românilor.

Apoi, peste zi, Domnitorul a cercetat spitalul orășenesc și văzînd că prin oraș și pe cîmpie zac încă mulțime de morți, mai ales turci din cei robiți și aduși în țară, a dat poruncă să se îngroape numaidecît toți morții risipiți. Vederea acestei ticăloșii a războiului a întristat inima milosului Domn și i-a scurtat bucuria ce-o avea de fericita sa întoarcere în țară.

El a mulțumit tuturor cîți s-au nevoit întru ajutorarea răniților; mai îndeosebi a mulțumit doctorilor; a mîngîiat rănițiii și le-a răsplătit vitejia cu medalia „Virtutea militară".

Seara a fost sărbătoare mare în oraș, cu făclii și cu muzici. Mulțimea adunată a arătat multă iubire domnitorului care s-a întors încununat cu biruințe.

A doua zi, luni, Domnitorul a cercetat spitalele Crucei Roșii și ale societăților de doamne. Drumul era anevoios. Viscolul nu mai contenea și zăpada pe alocuri era pînă în șolduri. Soldații curățau mereu drumul de la o baracă la alta, ca să facă Domnului cale, dar abia isprăveau și viscolul se întroienea din nou. În tot locul El a rămas mulțumit de buna îngrijire ce se da răniților și a mulțumit doamnelor cari au alergat cu atîta iubire de-aproapele să dea ajutor celor slabi.

A vorbit pe rînd cu toți rănițiii, întrebîndu-i ce dureri au, unde s-au luptat și cînd; apoi îi mîngîia cu vorbe, le punea însuși pe piept medalii și îi lăuda pentru purtarea lor.

Intrînd din baracă în baracă a ajuns și la lazaretul unde erau numai răniți turci. Aici Domnitorul s-a oprit nevrînd să intre, dar a rugat pe doctori să dea turcilor toate îngrijirile ca și soldaților români și să nu

îl străbătuse gerul pînă în oase. Nu mai era chip de mers înainte pe cîmpia întroienită și pustie și așa Domnitorul fu silit să doarmă în Roșiorii-de-Vede.

A patra zi, miercuri, Domnitorul a plecat mai departe. Era cu mult mai frig decît ieri. Și cu toate că sute de țărani se străduiseră toată noaptea și azi toată ziua să înlăture zăpada și să facă un drum neted, sania Domnitorului s-a luptat cu nămeții și cu drumul, și numai cu greutate putea răzbate pe cîmpie.

Noaptea a venit repede. După ce s-a întunecat, sania n-a putut să înainteze, decît numai la pas, iar drumul pînă la Costești, la gară, era îndelungat.

După o călătorie de o zi întreagă, Domnitorul sosi la gara Costești, cam la vremea cinei.

Trenul stetea gata de plecare.

În urmă, frînt de oboseală și flămînd, Domnitorul sosi în puterea nopței la Pitești. Aici ca și la Măgurele, îl aștepta mare mulțime de oameni, așa că nu încăpea pe peronul gării și stetea înghesuită pe piața gărei.

De la gară, Domnul, cu mulțimea, a mers de-a dreptul la biserică, unde l-a întîmpinat mitropolitul din București și episcopul de Argeș. După slujbă, Domnul a luat parte la un banchet cu toate că de-abia se ținea pe picioare de oboseală.

Piteștenii i-au făcut o primire frumoasă. Tot orașul era numai lumini, și strigătele mulțimii: „Trăiască Domnitorul, Trăiască România!" nu se mai sfîrșeau.

A cincea zi, joi, Domnitorul a primit răspunsurile Adunărilor legiuitoare. Lucrul cu aceste răspunsuri era așa: De cîte ori s-adună — o dată pe an — legiuitorii țării ca să se facă legi, după chibzuință și nevoie, Domnitorul cetește un „Mesagiu", o scrisoare în care le spune cum stă țara, ce nevoi are, ce ar fi de făcut după gîndul său, pentru binele ei. Iar legiuitorii se sfătuiesc între ei, se chibzuiesc și răspund Domnitorului dacă se învoiesc cu cele spuse de el; și, după știința lor, îl sfătuiesc, ori îl desfătuiesc să facă vrun lucru.

Aceste răspunsuri i se aduc la palat, cînd e în București. De astă dată, pe vremea cînd s-au adunat legiuitorii, El era la Plevna, și aici trebuia să i se aducă

răspunsul. Dar vremea rea și ruperea podului de peste Dunăre n-a dat răgaz de plecare celor ce aveau să ducă răspunsul.

Iar în răspuns spuneau legiuitorii că se bucură și ei, ca și țara întreagă, că oastea română, sub cîrmuirea cea cuminte a Domnitorului, și-a făcut pe deplin datoria, că de acum neatîrnarea țării e lucru împlinit. Mai spuneau că țara a jertfit tot ce-a putut, veselă și de bunăvoie, pentru apărarea ei, că va sta cu credință pe lîngă tron. Și făgăduiau legiuitorii că vor face o lege, ca să dea ajutoare văduvelor și orfanilor rămași după cei căzuți în război.

Peste zi, Domnitorul a cercetat spitalele. Apoi, însoțit de mitropolitul din București, a plecat la gară, unde s-adunase lume mai multă decît ieri, urîndu-i Domnului sănătate și bine.

La Golești, Domnul s-a dat jos din tren și, mergînd la mormîntul generalului Golescu, a pus pe mormînt o coroană. Acest Golescu a fost român cu toată inima și s-a străduit pentru neamul nostru și mult bine a simțit țara pe urmele lui. El a fost unul din cei trei bărbați cari țineau stăpînirea țării noastre ca împlinitori ai domniei, pe vremea cînd a fost adus Domn în țară principele Carol. Golescu murise cu cîteva zile înainte de asta și Domnitorul ținea mult să-și dovedească recunoștința și să arate că răsplătește vredniciile oamenilor mari.

La gara Titu, Domnul a fost întîmpinat de soția sa, Doamna Elisabeta, care nu-și văzuse soțul de patru luni. Cîtă grijă a dus și Ea, știindu-și soțul departe în tabără, pe pămînt dușman și într-atîtea primejdii!

Și la Golești și la Titu era adunată lume, iar gările erau împodobite de sărbătoare. În tot lungul drumului, de la Măgurele pînă la București, Domnitorul a văzut cu ochii săi bucuria mulțimii și s-a încredințat însuși cît de îngrijată a fost țara noastră pentru viața Domnitorului și pentru izbînda armatei lor.

Și Dumnezeu l-a adus îndărăt și pe El și pe armată, sănătoși cu toții și cu izbîndă smulsă din mîna dușmanilor noștri de veacuri.

Avea destul temei să fie mîndru Domnitorul, de atîta grijă ce-a dus-o țara; și putea să fie mîndră țara că are un Domn așa de viteaz și o oaste așa de voinică.

XXIV

Dar cea mai frumoasă primire i s-a făcut în Capitală, precum se și cuvine Capitalei, căci are și mai multă putință.

Cît e de lung drumul de la palat pînă la gară, mulțimea adunată era așa de înglotită că nu puteau străbate trăsurile.

Din faptul zilei, lumea începuse să furnice pe drumuri.

Casele erau numai steaguri și flori, drumurile numai podoabe, și ici-colo porți triumfale cu slove de aur, spunînd numele redutelor și cetăților bătute de români.

Era și ziua frumoasă.

Cel care l-a primit, cînd s-a dat jos din tren, a fost primarul Capitalei, care-i dete pîine și sare și urîndu-i de bună sosire.

Iar Domnitorul i-a mulțumit și a rugat apoi mulțimea să vie împreună cu El la Mitropolie, ca să mulțumească lui Dumnezeu pentru toate.

Domnitorul în trăsură deschisă, alături cu Doamna, plecă la biserică. După el, mulțimea, cu strigăte, cu muzici, un nesfîrșit alai.

Pe cale, din toate casele arunca mulțimea flori în trăsura Domnitorului.

În piața teatrului, la fereastra unui hotel, stetea Osman-pașa, care se oprise puțină vreme în București, în drumul spre Rusia, unde avea să stea ca robit. Domnitorul l-a cunoscut îndată, iar Osman s-a plecat cu umilință și a salutat pe Domnitor.

Trăsura mergea la pas. Lumea se îngrămădea pe lîngă trăsură, vădindu-și bucuria prin necontenite urale. Nu se poate scrie ce-a fost atunci, așa de mare lucru a fost.

Vuietul mulțimii se îneca în cîntecele clopotelor

de la toate bisericile din București și pe deasupra tuturor s-auzea bubuitul tunurilor.

La Mitropolie, Domnul a fost primit de mitropolitul și de toți arhiereii, în haine de sărbători împărătești. După sfînta slujbă, El a intrat în sala Adunării deputaților și suindu-se pe tron, a vorbit legiuitorilor țării.

Printre alte vorbe ce le-a spus, a vorbit și de oaste și a zis : „Multe greutăți, multe nevoi am avut de biruit. De șase luni încoace s-au petrecut lucruri mari și hotărîtoare. Locul meu, în împrejurări așa de grele, era în fruntea oastei, care apăra moșia românească, onoarea și neatîrnarea ei. Știe țara întreagă cum și-a făcut oastea datoria sa, cum a dus în plinire toată nădejdea pusă într-însa, adeverind și nestrămutatea mea încredere în oastea țării... Sunt mîndru că am fost în capul ei, pe cînd ea și-a vărsat sîngele pentru neatîrnarea scumpei noastre patrii. Dumnezeu să binecuvînteze România cea neatîrnată și de-a pururi să întărească viteaza noastră armată."

Apoi președintele Adunării legiuitoare i-a răspuns; și între multe vorbe frumoase i-a zis și acestea : „Fii binecuvîntat în Capitala României, Căpitane al oastei și Domn al țării, care ai făcut din vitejia Ta scut hotarelor și neatîrnării țării, iar din virtuțile Tale, o temelie neclintită a legilor!“

După aceasta, Domnitorul, însoțit de mulțimea ce venise cu El, s-a întors la Palat.

Seara a venit lumea, cu facle și cu muzici, la Palat. Iar după aceea Domnul cu Doamna au ieșit cu trăsura și au străbătut stradele în vederea mulțimii, care nu-și mai putea stăpîni bucuria.

OASTEA

1

TRECEREA DUNĂRII

I

Spun cărţile vechi ale neamului că, într-o iarnă, Mihai Viteazul a trecut Dunărea pe la Nicopole, pe gheaţă şi a năvălit cu oştile în ţara turcească.

A bătut întîi cetatea Nicopolei şi a pus steag pe zidurile ei, a bătut Rusciucul, a aprins Drîstiorul, apoi s-a azvîrlit asupra tăriilor turceşti mai din inima ţărei, a bătut Plevna şi a cutreierat cîmpiile Bulgariei, ducînd spaimă şi pierire. A ajuns pînă la Vidin şi l-a bătut zece zile de-a rîndul. Iar cînd s-a întors, a adus cu el nenumărată mulţime de turci robiţi şi steaguri şi tunuri de ale sultanului şi cirezi de boi şi averi de ale păgînilor, cît nu se poate numi cu numele.

Pînă la el nici un domn român nu trecuse Dunărea cu năvală de oşti şi nici de la el încoace n-a mai trecut-o nimeni pînă în zilele noastre.

Sunt trei sute de ani de atunci.

Mihai trecuse Dunărea numai ca să-şi răzbune inima şi s-arate turcilor că şi cu mîna stîngă se poate românul lupta. Se lăudase, adică sultanul, că va trimite oşti, cîtă frunză şi iarbă, să-nece Muntenia şi să taie „dreapta" lui Mihai, înţelegînd puterea oştilor munteneşti, — că sunt mîna dreaptă a domniei. Iar Mihai a rîs şi i-a răspuns că se va lupta cu mîna stîngă şi tot va răpune pe turci. Vorba i se potrivea în două feluri, anume că după pierzarea oştilor va ridica ţara — mîna stîngă a domniei — şi tot nu se va lăsa ; şi într-alt chip aşa : că Mihai, fiind stîngaci de felul său, învîrtea sabia

și securea cu stînga, și lui stînga îi era cu priință în război, nu dreapta.

Și s-au potrivit lucrurile, din voia lui Dumnezeu, că după trei sute de ani, Domnitorul Carol a trecut Dunărea să bată pe turci cu amîndouă mîinile, și cu oastea și cu țara. Căci țara întreagă s-a luptat la Plevna, nu numai cu gîndul și cu sufletul, ci și cu brațele. Dorobănțimea era țara ridicată în picioare.

Și s-a potrivit că o parte din oștirea noastră tot pe la Nicopole a trecut Dunărea și că pe Nicopole românii au pus mai întîi steag românesc, luînd cetatea în stăpînire. Bătrînele ziduri ale Nicopolei vor fi cunoscut steagul românesc și-și vor fi adus aminte de vremea lui Mihai Viteazul!

Și parcă a fost lucru jurat că Osman alergase tocmai la Plevna, într-un orășel care nu era cetate și la care nu se gîndise nimeni pîn-atunci, nici turcii, nici rușii. A fost întîmplătoare tăbărîrea lui Osman la Plevna, precum întîmplătoare a fost și vorba Domnitorului Carol despre ea înainte de începerea războiului.

Domnul Carol, adică pe cînd se sfătuia într-o zi cu împăratul rușilor și cu generalii săi despre drumurile ce trebuiau să le apuce oștile rusești, a întins pe masă harta țării bulgărești și, uitîndu-se mult pe ea, a pus degetul dintr-o dată pe locul unde era scris Plevna. „Locul acesta să-l apucați de cu bună vreme, și să vă întăriți în Plevna!"

A zîmbit împăratul și s-au mirat generalii de vorba Domnului Carol. Ce-i dase prin gînd? Plevna nici cu întărire de ziduri nu era și nici oștire nu avea într-însa, și locul pe acolo e strîmt, nu e pentru lupte și pentru îngloțire de oști.

Dar mai spre iarnă, cînd era la Plevna război mare, și-a adus într-o zi țarul aminte și-a zis Domnitorului Carol: „Ne-ai profețit de Plevna. Ce bine era dacă te ascultam!" Iar Domnitorul a răspuns că n-a profețit nimic; a vorbit întîmplător despre Plevna și că însuși el s-a mirat pe urmă de vorba ce-a spus-o. Cînd s-a uitat pe hartă, a văzut că la Plevna se împreună multe

drumuri şi, fără să ştie cum, l-a împins gîndul să zică vorbele ce le-a zis.

Oricum vom socoti lucrurile, Plevna a fost scrisă în cartea sorţii românilor de la începutul vieţii noastre ca neam pe lume.

Ce ţi-e scris pe frunte ţi-e pus, şi numele Plevnei de veacuri, de la naşterea neamului român, ne-a fost pus pe frunte.

Dacă nu se izvodea Plevna în drumul ruşilor, noi poate n-am fi trecut Dunărea şi nu ne-am fi războit, căci ruşii ne tot opreau cu răul, să nu ne amestecăm în război. Dar poate tot am fi trecut. Limpede însă, ca lumina soarelui, rămîne lucru că dacă n-ar fi răsărit Plevna să zăpăcească drumul ruşilor, ruşii nu ne-ar fi chemat într-ajutor.

Ne-a fost menit de soartă să mai dăm o dată ochi cu Plevna. Ne-a fost menit ca la Plevna să ne arătăm vitejia străveche, acolo să ne dovedim virtutea ostăşească, din Plevna să ne smulgem neatîrnarea ţării şi libertatea neamului.

Mihai Viteazul a trecut Dunărea în grabă şi pe un pod făcut de întîmplarea vremii. Dar cînd am trecut a doua oară peste Dunăre, am plecat cu chibzuială şi cu cumpăt şi ne-am făcut înşine pod peste rîu, ca să plecăm temeinic. N-am alergat ca oştile lui Mihai, numai ca să batem pe turci şi să ne întoarcem cu pradă; am alergat să răpunem jugul turcesc şi să ne întoarcem cu drepturile vechi ale ţării, cu mărirea şi strălucirea puterii româneşti pe care ne-o ţineau turcii zălogită.

La Plevna, la Rahova, la Vidin! Pe-acolo a fost drumul lui Mihai, tot pe-acolo a fost şi al strănepoţilor săi.

II

Cînd s-au adunat oştirile noastre, în primăvara anului 1877, aveam şasezeci de mii de oameni sub steag, cu o sută nouăzeci de tunuri şi cu douăsprezece mii de cai.

Aceştia au intrat de-a dreptul în foc. La nevoie mai aveam vro patrusprezece mii de recruţi, cari s-au de-

prins cu armele toată vara, așa că-n toamnă erau gata să intre și ei în foc. Iar ca oaste de sprijin, care să vie pe urmă, aveam gloatele în număr de vro treizeci și cinci de mii de oameni. Dar de ele n-a fost nevoie.

Eram peste o sută de mii de bărbați gata să intrăm în foc.

Pe lîngă Dunăre, pîn-a nu trece la Plevna, dorobănțimea s-a deprins repede cu traiul taberei, cu mișcările iuți și strașnic rînduite ale oștirilor.

Cît era ziua, ei se luau la întrecere să facă vînătoare de turci. Ascunși prin trestișul bălților, pe după coline, pe după copaci, pîndeau pe turcii de peste Dunăre și-i luau la ochi. Și le plăcea viața asta.

Zilnicele hărțuieli cu turcii îi făceau din zi în zi mai isteți, mai ageri și mai iscusiți în obiceiurile purtării de lupte. Iar alarmele nesfîrșite îi deprinsese să fie iuți și gata de bătaie.

Mare lucru au dovedit dorobanții cu marșurile lor. Sătenii, cum erau deprinși să umble mult pe jos și să urce dealurile, uimiseră pe străini cu trăinicia umbletului, mai ales că străinii credeau că pe dorobanți îi va obosi marșul făcut iute și cu rînduiala obiceiului ostășesc.

Dorobanții în mai multe rînduri au făcut marșuri cîte trei zile și patru zile de-a rîndul, cîte șasezeci de kilometri pe zi. Iar apoi cînd poposeau, în loc să se culce, se prindeau la horă. Cîte un cioban scotea fluierul și începea să cînte, iar regimentul întreg juca.

Tot așa călărașii.

Ei au fost, cît a ținut războiul, tot pe drumuri, ca să vegheze împrejurimile și să ispitească puterile turcilor. Iar cînd s-au izbit cu turcii, au făcut isprăvi de mirat.

Caii lor, obișnuiți cu drumurile și cu oboseala alergăturii, deprinși și cu foamea și neștiind ce e îngrijirea boierească, au făcut de mare minciună profețiile răutăcioase ale străinilor.

La podul Hîrlețului, cînd s-au luat călărașii cu roșiorii și cu ulanii rușilor după pedestrimea turcească, ulanii erau în frunte cu roșiorii, că aveau cai buni, iar

călărașii mai pe urmă. Și au fugit cu toții după turci, tăindu-i, dar caii ulanilor, bine hrăniți și îngrijiți, de la un loc au obosit, au obosit și ai roșiorilor, călărașii însă au trecut înainte și s-au ținut după turci multă vreme. Cine merge încet, merge mai departe!

Rușii numeau pe călărași „cerchezi români" și-i alăturau în vitejie cu cazacii. Nu se potriveau cu cazacii la istețimea călăritului, dar erau una cu ei la alergătură; căci și unii și alții aveau cai țărănești și obișnuiți să fugă și flămînzi.

Călărașii nu luau șelele de pe cai cu săptămînile. Grăunțe nu prea aveau să le dea. Cum erau caii, așa și stăpînii lor, răbdători peste măsură și trainici. Pe vremea ploilor, la Plevna, călărașii dormeau pe pămîntul gol, biruiți de oboseală, petreceau frîul calului pe după mînă și se culcau ici-colo cîte unul, îndesîndu-și gluga în cap pînă peste ochi și adormeau ascultînd cum bate ploaia. Și petreceau noaptea așa în ploaie, și calul și călărașul, iar a doua zi începeau alergătura.

Călărașii steteau încinși ziua și noaptea, totdeauna gata să încalece și să plece, așa că turcii n-au putut să-i lovească fără veste niciodată.

III

Oștile au trecut Dunărea pe rînd vreme de patru săptămîni.

După întîia înfrîngere a rușilor la Plevna, au trecut pe la Nicopole șase regimente de pedestrime și trei de călăreți, ca să ia în pază Nicopole și să țină vegheate drumurile spre Vidin.

Cel dintîi regiment, care a intrat în țara dușmanului, a fost al cincilea de linie. Era regiment moldovenesc. După el au trecut dorobanții și călărașii din Moldova-de-Sus: botoșănenii, dorohoienii, cei din Neamțu și din Suceava, din Bacău, din Roman, din Iași și din Vaslui.

Ieșenii și vasluienii au ținut pază cetății Nicopolei, iar ceilalți dorobanți și oșteni de linie s-au risipit prin văile Bulgariei pînă la Plevna.

Rușii au fost bătuți la Plevna, și ne-au cerut din nou ajutor în sporire de oști.

Atunci oștirile din Moldova-de-Sus au înaintat pînă sub Plevna, iar în locul lor au trecut de peste Dunăre parte din armata noastră: dorobănțimea din Moldova-de-Jos, cu călăreții ei. Au trecut anume cei din Fălciu și din Tutova, gălățenii și tecucenii și dorobanții rîmniceni și brăileni.

Pe lîngă dorobanți au trecut și regimente de linie și tunuri.

La Plevna, lucrurile se încurcaseră tot mai mult și rușii ne cerură a treia oară ajutorul. Atunci au trecut peste Dunăre și dorobanții din Muntenia Mare cu călăreții lor: teleormănenii, vlăscenii, bucureștenii și ilfovenii, cei de la Prahova și din Dîmbovița, din Ialomița și din Buzău.

Rîndul întîi de oștire, al moldovenilor din Țara-de-Sus, a trecut pe podul rușilor de la Turnu Măgurele. Asta a fost înainte de Proorocul Ilie.

Rîndul al doilea, al moldovenilor din Țara-de-Jos, a trecut tot pe la Nicopole cu vapoarele, după Proorocul Ilie, la vreo săptămînă.

Iar al treilea rînd, al dorobănțimii din Muntenia Mare, cu călăreții ei și cu roșiorii, a trecut pe podul nostru făcut la Corabia. Asta s-a întîmplat la o lună după trecerea celeilalte oștiri, cam la o săptămînă după Sfîntă Măria Mare.

A patra parte din oștire a rămas în țară, de-a lungul Dunării. Aceasta era dorobănțimea și călărașii oltenilor.

Războiul se petrecea în Bulgaria, de-a lungul Olteniei, iar turcii puteau bine și iute să treacă în țară la noi. De aceea, oltenii au rămas să-și păzească țara.

În război au fost trimese mai întîi oștirile cele mai îndepărtate de cîmpul luptei, moldovenii de la Botoșani, apoi rînd pe rînd, tot cele mai de aproape.

Dar nici oltenii n-au stat tot în țară. Regimentele cari intrau într-un foc cumplit al turcilor și erau strivite și obosite, se întorceau în țară, luînd locul oltenilor, iar oltenii plecau în locul lor. Așa că la urmă toată

dorobănţimea oltenilor trecu dincolo de rîu, aruncîndu-se în foc, proaspătă şi întreagă, cînd celelalte oştiri erau frînte de oboseală.

Pe atunci regimentele de dorobanţi şi de călăraşi erau mai puţine decît astăzi. Fiecare judeţ da cîte un batalion de dorobanţi şi cîte un stol de călăraşi.

Unele regimente au intrat mai mult în foc, altele mai puţin; unele au făcut vitejii mai lăudate, altele mai puţin lăudate. Aceasta e numai o săritură a întîmplării.

Unele n-au avut prilej să le facă, altele n-au avut noroc.

Toţi oştenii noştri s-au purtat vitejeşte. Toţi au răbdat neajunsurile pricinuite de viaţa din tabără, cu aceeaşi vrednicie. În focul gloanţelor duşmane, în bălţile şanţurilor de adăpost, noaptea pe întunerec ca în mormînt, stînd străjeri prin pustietatea văilor, în spital răniţi, fără mîncare şi fără foc pe vreme de viscol — pretutindeni flăcăii noştri au avut aceeaşi inimă, ca şi în zilele liniştite. Zice Peneş Curcanul:

„Ne zvîrcolim în sînge,
Nici unul însă, dragi copii,
Nici unul nu se plînge“.

2

PEDESTRIMEA

IV

Plevna e un orăşel bulgăresc pe rîul Vidului, cale de o zi şi jumătate, cu picioarele, de la Dunăre spre munţi.

Cînd vorbim de ea, nu înţelegem oraşul, ci tabăra întărită a lui Osman, de la vro şapte-opt sate. Deasupra acestor sate, redutele aşezate cu măiestrie închideau drumul prin văi.

De cînd poartă oamenii războaie, toate oştirile au ştiut să-şi facă şanţuri şi taberi întărite, dar nu şi-au pus nădejdea numai în ele. Turcii însă s-au obişnuit aşa de mult cu ridicarea de adăposturi, încît au ajuns cu vremea nespus de iscusiţi în treaba asta. E o vorbă veche: „De turc să te temi cînd e după meterez".

Tăria cetăţuilor nu stă atîta în pereţii lor, cît în iscusinţa aşezării. În trei zile, cîte au trecut de la sosirea lui Osman în Plevna pînă la venirea ruşilor asupra lui, Osman îşi făcuse în grabă cîteva redute, aşa de bine chibzuite, că ruşii au fost bătuţi de două ori una după alta la Plevna.

Apoi, pe vremea înglotirii oştirilor creştine la Plevna, Osman şi-a făcut redute. Turcii săpau cu atîta rîvnă, încît la urmă aveau peste treizeci de cetăţui legate între ele cu şanţuri adînci, pline de pedestrime. De nici o parte nu te puteai apropia de Plevna.

Redutele, închipuind cetăţui de pămînt, sunt aşezate pe creste de dealuri, ca să stăpînească împrejurimea, mai ales pe rîpi şi tot în locuri unde e greu de străbătut.

Plevniţa era pe coama unei rîpi. Valea de sub ea —

vestita Vale a Lacrămilor, cum au botezat-o flăcăii noștri — era largă, fără adăpost, iar dealul din față, repede și gol. Românii au trebuit să scoboare dealul din față, să treacă valea și să urce rîpa, ținîndu-se de buruieni și proptindu-se în pușcă, iar turcii îi tot ocheau.

O redută, la Smîrdan, era tot pe-o rîpă, pe malul rîului Delenca. Era iarnă și rîul numai sloi. Dorobanții au trecut prin apă și le era apa pînă la piept; ei țineau pușca și geanta cu plumbi ridicată peste cap. Iar în vremea cît treceau rîul, turcii trăgeau cu plumbii și cu obuzele în grămadă.

Redutele au de jur-împrejur un șanț adînc și larg. Pereții lor se ridicau de-a dreptul din șanț, așa că înălțimea pereților din fundul șanțului pînă pe coamă e de cîte cinci și șase metri. În șanț stau turcii cu baionetele ridicate în sus; după parapet stau pitiți cei ce trag cu pușca, de li se văd numai fesurile și baionetele sclipind, iar mai jos în ferestrui făcute anume, steteau gurile de tun.

Afară de șanțul acesta, redutele aveau alte șanțuri, numite redanuri, de la cincizeci pînă la cinci sute de pași departe.

Pe deal, în fața redutei, turcii săpau gropi și le ascundeau cu frunze, ca să cadă năvălitorii unii peste alții, împiedicîndu-se de cei ce-au dat în groapă.

La Plevnița era pe rîpa Văii Lacrămilor un tufiș. Turcii, bănuind că românii vor năzui spre tufiș ca spre un adăpost, l-au încurcat cu sîrmă legată de la o tufă la alta. Într-adevăr, românii au intrat în tufiș și n-au mai ieșit, căci s-au încurcat în sîrme, și pînă se luptau să se descurce, turcii i-au potopit cu obuze.

Locul din fața redutei, pe unde aveau să vie năvălitorii, dacă era prea jos, îl ridicau turcii, cărînd pămînt pe el, așa ca să le fie cu îndemînă să tragă din redută în năvălitori, să-i poată „rade", cum ziceau ai noștri.

Coama șanțului celui de sub redută era făcută din două rînduri de gard umplute cu pămînt. Parii gardului erau lăsați lungi și ascuțiți pe deasupra pămîntului și legați cu rînduri-rînduri de sîrmă cu ghimpi, așa că românii, cînd voiau să sară în șanț, se înțepau în pari, se

împiedicau în sîrmă și cădeau în baionetele turcilor din șanț. Chiar turcii îi trăgeau cu cîrligele în șanț, cum au făcut la Plevnița, și-i tăiau cu topoarele.

Prin șanț se-ncingea bătaia piept la piept; trîntă, izbituri cu patul puștii, sugrumături și toate chipurile morții. Turcii trebuiau dovediți; ori uciși, ori fugăriți din șanț.

Pentru săritul în șanț și urcatul pe redute, românii duceau cu ei, în vremea năvalei, fașine, pămînt în saci; sarcini de nuiele, de strujeni de porumb și scări.

Fașinele și pămîntul îl azvîrleau în șanț, ca să-l umple; scările le lipeau pe pereții redutei și se urcau. Atunci, de pe parapet, turcii, plecați spre români, îi străpungeau cu baionetele, îi izbeau cu topoarele în cap, îi loveau cu patul puștii și se răsturnau românii, cu scări cu tot, în șanț.

Redutele, înlăuntrul lor, au adăposturi; de-a curmezișul lor pămîntul e lăsat întreg, în formă de cruce, ca niște pereți groși, cari împart redutele în chip de odăi. Într-acești pereți sunt săpate ganguri și-n ganguri țineau turcii muniția; acolo dormeau pe timp de ploaie.

Redutele au de partea cea mai vegheată o gură pe sub pămînt, pe unde intră și ies turcii în șanț și din șanț afară, pe deal.

V

Și s-au aruncat flăcăii noștri cu vitejească urgie asupra redutelor și le-a smuls din mîna păgînilor.

Povestea războiului nostru e povestea cuceririi redutelor, căci lupte la larg n-am purtat cu turcii ca într-alte războaie cîte le-am avut cu ei. Toate luptele au fost cu năvala dintr-o parte, nu cu izbire de oști dintr-amîndouă părțile.

Năvalele cele mai de căpetenie din tot războiul au fost la Grivița, la Plevnița, la Rahova și la Smîrdan. Toate s-au petrecut cam într-același fel.

Grivița și Plevnița erau două redute spre răsărit de la Plevna. În ziua de 30 august au sărit toate puterile creștine, ruși și români deodată, asupra redutelor lui

Osman, ruşii asupra celor de la miazăzi, iar noi asupra celor de la răsărit.

Această năvală a tuturor oştirilor, a vro optzeci de mii de oameni, se numeşte lupta cea mare. A fost cea dintîi a tuturor oştirilor şi cea mai de pe urmă. Noi am cucerit Griviţa şi-am fost bătuţi la Plevniţa, iar ruşii au fost bătuţi pretutindeni.

Au murit în ziua aceasta vro douăsprezece mii de ruşi şi la vro mie de români.

La Rahova s-au bătut românii tîrziu, în toamnă, cam pe la sărbătoarea Arhanghelilor; iar la Smîrdan în iarnă, după Bobotează.

Rahova avea vro patru redute; pe două le-au cucerit românii, iar dintr-alte două au fugit turcii, ducînd cu ei tunurile. La Smîrdan au fost trei redute şi pe toate le-au cucerit ai noştri cu baioneta.

Mai multă moarte a fost la Griviţa. Vînătorii batalionului al doilea cu dorobanţii botoşeneni s-aruncară asupra redutei. Vînătorii, în frunte, ochind cu puşca; dorobanţii mai pe urmă, alergînd în şiruri strînse de companie, fără să tragă cu puşca. Turcii îi trăsneau din patru locuri.

La şanţul redutei, un rînd de turci stetea în picioare pe coama şanţului, iar altul în şanţ. Aceştia trăgeau printre picioarele celor ce steteau pe coamă. Tot aşa, pe parapetul redutei.

Potopiţi de focul turcesc, ai noştri n-au apucat s-ajungă pînă la şanţ. Se umplusese locul de morţi. Românii s-au dat îndărăt după o movilă.

După o scurtă vreme au năvălit iară. Acum săriră şi dorobanţii din Roman şi cu toţii izbutiră să intre în redan, dar cînd au voit să iasă din el şi să alerge spre redută, aşa i-au pustiit de tare turcii, că trebuiră să se dea iarăşi îndărăt după movilă.

Turcii, fugăriţi din şanţuri, s-au întors în ele.

Acum săriră românii a treia oară, vînătorii, dorobanţii din Botoşani şi Dorohoi, cei din Roman şi Bacău, ajutaţi şi de regimentul al cincilea de linie.

Era prăpădenie negrăită. Românii se împiedicau de morţii lor; se făcuse dealul roşu de sînge, şi era un fum

de pușcă de te îneca, iar urletul tunurilor îți lua auzul. Cădeau ca frunzele ai noștri, dar alergau cît îi ținea răsufletul și au intrat în redan și au ieșit din el și ar fi ajuns la șanțul redutei, la luptă piept la piept, dacă nu le soseau turcilor într-ajutor harapii trimeși de Osman.

Și cînd s-au aruncat buzații de harapi, cei negri ca tăciunele, au rărit pe ai noștri și i-au dat îndărăt. Și iarăși s-au adăpostit moldovenii după movilă, acum striviți cu totul, numai apă de obosiți. Muriseră vro patru sute dintre ei, și peste o mie parte zăceau ciuntiți pe sub redută, parte se tîrau spre ambulanță.

Și nu s-au lăsat. Au sărit a patra oară. Acum porniseră și rușii să ocolească reduta. Și, în sfîrșit, au răzbit printre morții și căzuții lor, au alungat pe turcii din redan, au ajuns la șanțul redutei, au sărit în el și acum se umplusese șanțul de morți; au pus scări și s-au urcat pe redută și au intrat în ea.

Ce-a fost acolo în redută, numai Dumnezeu o știe cu de-amănuntul.

Așa a fost la Grivița. La Smîrdan tot așa, dar aci izbutiseră ai noștri — două regimente de linie și dorobanții din Brăila și Rîmnic — de la năvala dintîi. Cei din redutele Rahovei n-au așteptat lupta piept la piept; cînd au văzut pe dorobanții din Ilfov și Muscel că tot vin, au fugit cu tunurile. Pe cîți n-au apucat să fugă, i-au ucis dorobanții.

La Grivița au pus mîna românii pe patru tunuri și pe un steag. Turcii parte au fugit, parte au murit în luptă, așa că românii n-au prins turci.

Au prins mulți la Smîrdan. În fiecare redută au pus mîna ai noștri pe cîte două tunuri — de toate, șase — și au prins la vro mie de turci, căci n-apucaseră să fugă, fiind copleșiți de toate părțile. Cînd au intrat românii în redute, au găsit pe turci într-un colț; își aruncaseră puștile și stînd în genunchi se rugau: „Aman! aman!“

La Rahova, prin redute, n-au prins românii nici turci, nici tunuri, căci fugiseră turcii de cu vreme. Dar i-au prins românii a doua zi la Hîrleț, cu tunuri cu tot,

precum voi povesti mai tîrziu. Voiseră turcii să fugă la Vidin și au încăput pe mîna dorobanților din Mehedinți.

VI

Am purtat însă și lupte de apărare; adică turcii au fost cei ce au năvălit, iar noi le-am ținut calea. Așa a fost la Grivița, la Hîrleț și la Inova.

Precum au știut românii să dea năvală, tot așa s-au priceput și cum să ție piept.

După ce au cucerit ai noștri Grivița, marți seara, turcii din Plevnița au tot împroșcat pe români cu plumbi și cu ghiulele, cît a fost noaptea de mare.

Miercuri dimineața, pînă-n ziuă, turcii din Plevnița au pornit cu multă putere asupra Griviței, în care se aflau românii abia de-aseară.

Veniră hoțește, cu liniște și cu umblet pe brînci. Românii, obosiți de lupta de ieri, vegheau cu ochii pe jumătate închiși, iar turcii nădăjduiau să-i izbească pe neașteptate.

Dar nu le-a fost turcilor de nici un folos umbletul. Românii i-au simțit, au sărit la arme și i-au primit cu ploaie de plumbi. După vrun ceas de luptă, turcii, lăsînd o mulțime de morți pe cîmpie, au rupt-o la fugă.

De data asta am fost și noi mulți și lauda ni se cuvine mai ales pentru veghere și graba cu care am sărit la arme. Altfel însă a fost la Rahova, la Podul Hîrlețului. Aici românii erau numai o mînă de oameni; iar turcii vro patru-cinci mii și cu toate acestea n-au putut pătrunde printre ai noștri. La Hîrleț am arătat și noi că știm să batem cu puțini pe mulți.

Lucrul a fost așa: turcii din Rahova, strîmtorați din toate părțile de români, au voit să fugă peste noapte la Vidin. Aveau un singur drum, peste apa Schitului.

Românii, prin iscoditori, au prins de veste că turcii au de gînd să fugă și au pus dincolo de rîu, în capul podului, un batalion de dorobanți ca să le închidă calea. Toată noaptea au așteptat mehedințenii pe turci. Se vede că turcii bănuiau că românii n-o să-i lase să fugă în

bună pace, de aceea şi-au ales vreme de fugă în faptul dimineţii. Credeau că vor găsi pe mehedinţeni obosiţi de nesomn şi negătiţi de năvală.

Mehedinţenii îşi făcuseră şanţuri şi steteau pitiţi. Auziseră de departe tropotul cailor şi scîrţîitul carelor, dar au lăsat pe turci în pace pînă în capul podului. Atunci au început să descarce puştile.

Turcii deschiseră şi ei focul şi intrară pe pod. N-aveau altă cale; trebuiau să răzbească pe aici şi piereau cu grămada şi se tot îndesau pe pod.

Ar fi fost vai de olteni, dac-ar fi slăbit focul şi dac-ar fi apucat turcii să treacă podul.

Mai mult de un ceas s-au zvîrcolit acolo. Nu s-au lăsat nici unii, nici alţii. În urmă, mehedinţenii, văzînd că turcii au să-i copleşească, şi-au luat inima în dinţi şi au ieşit din şanţuri. Au năvălit cu baionetele pe pod.

Săreau acum turcii ca broaştele în rîu; se îmbulzeau îndărăt, cădeau unii peste alţii şi era vai şi amar de ei.

O seamă apucaseră să-şi facă pod mai la vale, răsturnînd carele cu făină în apă. Tunarii turci au luat tunurile pe braţe şi le-au trecut prin apă pînă-n piept. Vrednici oşteni, dar nu le-a fost de nici un folos vitejia.

În vremea aceasta se făcuse ziuă cum se cade. Alergară într-ajutorul oltenilor cîteva companii, ieşiră la iveală şi călăreţii noştri, iar tunurile începură să izbească în mulţime pe turcii cari treceau peste podul făcut din care.

Din toată turcimea nu s-au ales nici zece la un loc. Cîţi nu s-au înecat şi n-au fost ucişi de plumbi şi de ghiulele au ajuns pe mîinile călăraşilor.

Românii au pus mîna pe mulţi turci, pe tunuri, pe puşti, pe vro sută cincizeci de care cu făină şi cu orez, cu plumbi şi cu praf de puşcă, pe o mulţime de boi şi de cai.

VII

Să vă spun acum ce a fost la Inova. Păţania de aici e învăţătură chiar şi pentru cei orbiţi de ură, că românul se teme mai mult de ruşine decît de moarte.

A doua zi după cucerirea redutelor și a satului Smîrdan, turcii au venit de două ori asupra românilor, voind să-i alunge din sat și să le smulgă redutele.

De rîndul dintîi era să ne meargă rău. Ai noștri erau puțini și aveau cîte șapte plumbi de om, iar turcii cîte o sută cincizeci fiecare. Și veneau cu mare iuțime. Ce să facă românii? Puțini erau, plumbi n-aveau. Românilor li se dase poruncă să nu tragă în turci, ci să-i aștepte pînă ce se vor apropia de ajuns și apoi să sară cu baioneta. Flăcăii însă nu și-au putut ține inima și au tras de șase ori una după alta. S-au pomenit că mai au un singur plumb, iar turcii le stricară socoteala; se opriseră la vro șase sute de pași și trăgeau cumplit spre români. Nu s-apropiau ca să intre în baionete, iar românilor le era peste mînă să iasă din adăposturi și să alerge atîta drum prin ploaia de gloanțe.

Atunci sosiră cîteva companii de români ca să ajute cu plumbii lor — tot cîte șapte de om! — celor din șanțuri. Turcii, neavînd de unde să știe că ai noștri n-au plumbi, s-au speriat de companiile cari sosiseră și au plecat îndărăt.

De-ar fi avut ai noștri gloanțe, cum s-ar mai fi aruncat după turci și i-ar fi luat la goană cît e cîmpia!

De rîndul al doilea, românii aveau plumbi din belșug, dar turcii veniseră de patru ori mai mulți, cu tunuri și cu mai multă îndrăzneală. S-a încins o luptă de gloanțe, în toată legea. Turcii ne băteau și cu tunurile și mulți români pieriră apărînd șanțurile lor.

Turcii se îndărătniceau tot mai cu nădejde. Vidinul era aproape și din el puteau sosi în toată clipa batalioane turcești. Era rău de noi.

Atunci săriră dorobanții, și din dreapta și din stînga, în coastele turcilor. Turcii, adunați la un loc, între trei focuri, se frămîntau în loc și nu se lăsau. Dar iată că răsăriră deodată călărașii noștri suceveni și se îndesară în turci.

Izbiți cu virtute din toate părțile, turcii apucară la fugă, petrecuți de călăreții noștri, cari îi tot îndemnau cu sabia să fugă mai iute.

Şi cu atîta spaimă fugeau turcii, că poate fug şi astăzi, dacă mai trăiesc. Nu s-au mai arătat nicăieri de atunci prin părţile Vidinului. Aceasta a fost cea din urmă luptă a românilor în tot războiul.

VIII

Eu n-am de gînd să vă povestesc nici toate luptele, cîte le-am purtat, nici pe rînd cum s-a întîmplat. Vă spun aşa, cînd de ici, cînd de colo, cîte o luptă, cum îmi vine în minte.

De altfel, vrednicia oşteanului nu s-arată numai în luptă şi în mergerea spre pierire, ci-n multe altele. Îmi aduc aminte de-o vrednicie a dorobanţilor, de care s-au mirat străinii. Anume: îndărătnicia cu care ţineau să nu-şi piardă puşca.

La puşcă ţineau românii mai mult decît la viaţă. E adevărat că, în război, singurul sprijin al soldatului e arma, singura sa mîntuire, şi de aceea o preţuieşte aşa de mult.

Dorobanţii însă erau peste măsură de îndărătnici, cînd era vorba să-şi dea puşca. Cînd căpitanul Crăcalia a luat din mîna unui dorobanţ puşca şi a început să înainteze trăgînd, dorobanţul s-a ţinut după căpitan cu neîncredere şi cu vădită mîhnire. Dorobanţul a fost rănit; dar abia ţinîndu-se, mergea înainte, să-şi vadă soarta puştii, iar cînd a căzut căpitanul ucis, i-a smuls puşca şi a căzut grămadă jos, dîndu-şi sufletul. Voia să moară cu puşca în mînă.

Răniţii cari îşi trăgeau sufletul se tîrau după puşca lor, pe care o scăpaseră. Şi cea mai grozavă durere a lor era să-i ducă la ambulanţă fără puşcă. Se împotriveau să fie ridicaţi din locul unde căzuseră, dacă n-aveau puşca în mînă. Şi întinşi pe targă, murind, ei se gîlceveau cu sanitarii; aceştia cereau să lase puşca pe cîmpie — căci îi împiedică în umbletul lor — ori să le-o dea lor în spate. Răniţii se împotriveau, strîngînd puşca în braţe; nu voiau nici măcar s-o puie alături de ei, pe targă.

Cei ce se puteau tîrî singuri pînă la ambulanţă, treceau întîi pe la comandanţi, ca să le dea în seamă

pușca. Voiau să fie știut de toți, că ei n-au azvîrlit arma și că și-au făcut datoria. S-a întîmplat de multe ori că în corturile ambulanței sosea cîte un soldat așa de greu rănit, încît cădea lungit și fără suflet la picioarele doctorului, și abia putînd să zică: „Uite pușca mea, domnule doctor", murea gemînd. Iar pe cîmpul de luptă, cînd se întîmpla ca ai noștri să se retragă, fără să-și poată culege morții și răniții, cei căzuți se rugau de cunoscuți ori de prietenii lor, cari erau teferi, să le ia puștile: „Du și pușca mea, și spune-i căpitanului a cui e, să nu creadă că am lăsat-o în mîna turcilor". Era destul de jalnic lucru pentru ostașii, cari se retrăgeau, să lase pe frații lor răniți pe cîmpie, nesocotindu-le rugările să-i ia cu dînșii. Le făceau atîta bine, că le luau puștile.

Și așa s-a făcut că noi am pierdut în război puține puști. „Trebuie să dau seamă de ea, că e a stăpînirii", zise la Vidin un soldat, care zăcea pe cîmp cu amîndouă mîinile ciuntite din umeri, fără pușcă — i-o luaseră turcii — și nu se plîngea de durerile pieririi cari îl năpădeau, ci de lipsa puștii.

Ale lor nu și le pierdeau, dar de-ale turcilor aduceau destule. Era mare vitejie pentru ei să smulgă pușca turcului și cel ce smulgea mai multe era mai cu vază în companie. Unii erau cuprinși de lăcomia să meargă în foc numai anume ca să smulgă puști turcești și să le arate tovarășilor. Mare rîset a fost la Smîrdan, cînd un dorobanț s-a întors din luptă cu vro douăzeci de fesuri.

— Cum Dumnezeu le-ai adunat tu pe-atîtea? l-a întrebat un căpitan.

— Mi-au luat pușca; și ca să nu zică ăștia că nici n-am fost în foc, am adunat fesuri de turci morți, ca s-arăt c-am fost la pierire.

Odată, la Grivița, un căprar, după ce s-a văzut fără pușcă, s-a repezit la un ofițer turc, pe care-l văzu mai întîi, și punîndu-i piedică, l-a trîntit și l-a sugrumat.

La apel, căprarul n-avea pușcă, dar în schimb avea două revolvere și peste brîu era încins cu o sabie de ofițer turcesc.

Ce s-o mai fi gîndit, nu știu. Dar a apucat de gulerul hainei pe cei doi căzuți, unul dincoace și altul dincolo, și a început să-i tîrîie după el. Și-i șuierau gloanțele pe la urechi. El ar fi putut să scape, fugind ori tîrîndu-se pe brînci, dar îi era de cei doi.

În urmă l-a izbit un glonț și el căzu mort. Sanitarii l-au găsit acolo întins între ceilalți doi, morți și ei. Și atît de tare își încleștase mîinile în haina fîrtaților, încît nimeni n-a fost în stare să i le deschidă și a trebuit să taie hainele pe lîngă pumnii încleștați, ca să-l poată descurca. Și l-au îngropat așa, cu pumnii strînși, avînd în fiecare pumn cîte o bucățică de haină.

Frumoasă mărturie o să aibă el, pe cealaltă lume, în mîinile sale. Mărturie despre iubirea de-aproapelui, iubirea soților săi de luptă și străduință de-a sări pentru altul.

Pildă înălțătoare de inimi a fost purtarea dorobanților în război, cînd era vorba să nu se lase unul pe altul la rău. V-aș putea spune multe întîmplări, cari să stea mărturie în fața lumii, cît de alipit e românul cu inima de soții săi.

Spuneau doctorii străini, veniți de prin lume ca să vadă războiul, că în viața lor n-au să uite pe dorobanții cari erau aduși de sanitari la ambulanțe. Care dorobanț, cum intra în cort, se uita întîi împrejur, să vadă cine dintre ai lor e rănit. Apoi începea să întrebe pe doctori cum îi merge rana lui Ion și lui Petru și lui Pavel, că sunt din satul lui, și i-a văzut căzînd. Într-un tîrziu de tot, după ce se plîngea și se tînguia de soarta tuturor pe cîți îi cunoștea, într-un tîrziu se gîndea și la sine și întinzînd piciorul cu osul strivit de-o ghiulea, zicea înduioșat: „Ia vezi, domnule doctor, ce e cu piciorul meu ?“.

Adevărul e că dorobanții dintr-aceeași companie erau mai toți rude între ei. Unchiul era alături cu nepotul, nașul umăr la umăr cu finul, cuscrul lîngă cumătru, cumnații la un loc, dincolo, la un loc doi veri, doi vecini cu casa în sat, prieteni din copilărie și cunoscuți cu toții. Era frumoasă oastea dorobanților și nicăieri în

oştirile străine nu s-a întîmplat să fie o potrivire aşa de fericită a oştenilor, ca la noi.

Şi e lucru de înţeles că dorobanţii ţineau unii la alţii, mai altfel decît oştenii de linie, cari de cele mai multe ori erau adunaţi cu furca, precum se întîmplă pretutindeni în oştirile de linie, unul fiind de la răsărit şi altul de la apus.

Cu lacrămile în ochi povestea un doctor român ce-a văzut el, odată, la Griviţa.

Înainte de luptă se tot plîngea un dorobanţ către altul mai tînăr, că a visat rău de cîteva nopţi şi că ştie de-a bună seamă că va fi ucis în luptă. Cel mai tînăr îi zicea: „Nu mai fi copil! fă-ţi suflet şi nu te lua după visuri!“ Pe tot timpul luptei s-a întîmplat că un harap sări cu baioneta spre dorobanţul cel ce-şi visase moartea, şi era gata să-l străpungă; dar atunci, dorobanţul cel tînăr s-aruncă spre harap, răsturnîndu-l pe spate cu o izbitură din patul puştii. Într-aceeaşi clipă însă, el fu izbit cu baioneta de alt turc în spate, deasupra şelelor şi căzu fără simţiri.

Cînd l-au adus la ambulanţe, doctorul văzu că bietul dorobanţ e pierdut şi că mare lucru de va trăi cîteva ceasuri. Şi spuse doctorul: „Cînd şi-a deschis ochii, m-a întrebat, trăgîndu-şi sufletul: «Ce e cu dorobanţul cutare, a murit în luptă, ori trăieşte?» Întreba de cel ce visase că va muri. Eu nu ştiam nimic, dar i-am răspuns că e viu şi teafăr — cu toate că, după ştirile de mai tîrziu, el era mort pe cîmpul de luptă — şi atunci s-a liniştit omul. «Eu mor, domnule doctor», zise el. «Ştiu eu bine că mor, dar îmi pare bine că am scăpat de moarte pe bietul om, că era să-l străpungă harapul! Eu sunt flăcău; el, om însurat şi are copii şi era să-i rămînă copiii pe drumuri. Îmi pare bine că trăieşte», zise flăcăul şi... muri."

El murea şi se bucura de viaţa altuia; se fericea că a mîntuit cu moartea sa pe altul.

M-am întristat că doctorul nu ştia să-mi spuie numele acestui dorobanţ. Era din Muscel, atît ştia. Vred-

nic a fost flăcăul acesta să fie pomenit prin toate cărțile neamului nostru, ca veșnic să-i rămîie numele, și fapta de laudă și de pildă, cît or vecui românii pe lume.

X

În război, dușmanul ți-e dușman numai cîtă vreme are armă și se apără. Îndată ce azvîrle arma și se dă prins, ori după ce a căzut rănit și se luptă cu durerile, ori poate cu moartea, trebuie să ai milă de el, ca de orice om. Nu e creștinește să-l batjocorești ori să-l omori.

În înfierbințeala mîniei se întîmplă că soldații omoară fără milă pe dușmanii cari se dau robi și chiar pe răniții cari se zvîrcolesc în țărînă. Dar mînia e una și voinicia e alta.

În război se joacă soarta cu oamenii și se poate ca biruitorul de azi să fie biruit mîine. Iar dacă ești rănit și, în loc de apă, dușmanul îți dă o lovitură cu patul puștii, și-n loc să te ajute să te ridici, te străpunge cu sabia, e acesta lucru de om? Ce-ți dorești să nu ți se-ntîmple, să bagi de seamă să nu se întîmple nici altuia.

Turcii s-au purtat neomenește cu noi. Și-au bătut joc de cei morți ai noștri, mai ales la Plevnița, unde ne-au biruit de trei ori, rămînînd cei răniți în puterea lor. Au tăiat cu topoarele pe maiorii Șonțu și Nicolae Ion, pe căpitanii Năstase și Mărăcineanu; iar pe cîți soldați i-or fi tăiat așa, după moarte, Dumnezeu știe.

Împușcau în glumă, luîndu-se la întrecere, pe răniții noștri cari zăceau pe redutele lor; trimeteau pe bașibuzuci să omoare pe bieții români cari rămîneau pe dealuri cu gloanțele-n ei, pe cei ciuntiți de vii de ghiulele. Pe cei prinși îi batjocoreau, îi omorau de vii, îi dumicau în bucăți. Pe un ofițer rus, în Plevna, l-au pus să fugă, după ce i-au spintecat burta, și rîdeau cu hohot cum se împiedica omul în mațele ce-i curgeau din el.

După lupta cea mare au rămas morţii noştri în preajma bătăii puştilor turceşti vro trei săptămîni, de se umpluse văzduhul de miros greu şi s-adunaseră corbii munţilor ca un nor pe cîmpie. Turcii nu lăsau pe sanitarii noştri să s-apropie de redute, ca să culeagă morţii, şi împuşcau şi în sanitari şi-n doctori. Pentru aceasta ne-am plîns tuturor stăpînirilor, ca să vadă lumea cine sunt turcii.

Degeaba a scris Domnitorul nostru lui Osman, să lase pe sanitari s-adune morţii. Osman a răspuns că nu poate, de teamă ca nu cumva sanitarii, apropiindu-se de redute, să-i ispitească din ochi aşezarea şi puterea redutelor.

Numai după ce s-au îmbolnăvit turcii de miros greu şi n-au putut să mai trăiască în putrezirea cărnurilor, numai atunci s-a îndurat Osman să ne dea voie să îngropăm morţii.

Asta a fost o pată pe numele cel strălucit al lui Osman. Viteaz om şi cu minte, dar la suflet tot păgîn.

Turcii se lăudau, într-o vreme, că au în Plevna vro trei sute de flăcăi de-ai noştri prinşi în răstimpuri. Dar cînd au intrat oştirile noastre în Plevna, n-au găsit nici un român. Se vede că pe toţi îi sfîrşise de zile Osman.

Noi am fost cu totul altfel. În aprinderea mîniei au mai alunecat şi-ai noştri să-şi piardă cumpătul. Într-o redută, la Smîrdan, flăcăii amărîţi de răul ce li-l făcuse focul turcesc, s-au năpustit pe turcii cari îşi azvîrliseră armele şi steteau în genunchi, cerînd iertate, şi i-au străpuns cu baionetele. Dar îndată ce şi-au luat seama, s-au oprit.

Sanitarii noştri adunau de pe cîmpie tot cu aceeaşi inimă pe turci, ca şi pe români, şi-i duceau în spate la ambulanţe, îi culcau într-acelaşi pat şi le dau aceleaşi mîncăruri. Doctorii căutau pe turci ca şi pe români, şi nici nu le răsărea gîndul în cap să facă deosebire între ei şi-ai noştri.

Aşa e creştineşte!

Turcii ştiau bine ce fac ei cu ai noştri, şi s-aşteptau s-o pată tot aşa. Se împotriveau din răsputeri să fie duşi de români la ambulanţe.

După căderea Plevnei, pe şesul dinspre oraş şi Vid, doctorii noştri găsiră un ofiţer turc scăldat în sînge, tăvălindu-se de dureri pe zăpadă. Au voit să-l ridice şi să-l ducă la spital, dar ofiţerul turc se împotrivea şi răcnea parcă ar fi fost dus la înjunghiere, şi în groaza lui se prindea cu mîna de zăpadă, ca să nu-l ridice ai noştri.

Pe dealul Bucovei, tot într-aceeaşi zi, cîţiva ofiţeri văzură pe un dorobanţ ţinînd de mînecă pe un turc trîntit jos. S-apropiară de el, crezînd că bate pe turc.

„Nu-l bat!", răspunse dorobanţul; „ferească-mă Dumnezeu de păcat! Dimpotrivă, vreau să-l duc cu binele la ambulanţă, că e rănit, şi nu vrea deloc."

Turcul s-a ridicat în genunchi. Era bătrîn, de vro şasezeci de ani, cu barba albă peste piept, şi plîngea şi ţinea mîinile împreunate, rugîndu-se în limba lui să nu-l omoare. Ai noştri i-au vorbit blînd, că doară va pricepe că nu-i va face nimeni nimica alta decît binele, şi-i arătau că-i vor lega rana din care curgea sînge. Turcul tremura din tot trupul şi se ruga tot mai mult, văicărindu-se. Un ofiţer îi dete o ţigară, semn că românii nu-i voiesc răul; dar turcul n-a voit să primească ţigara.

Şi românii făceau tot aşa, cînd cădeau în mîinile turcilor, dar ei ştiau la ce se duc. Era alta.

Pe prinşii turci îi aveam în milă şi-n cinste. Cei robiţi la Plevna mulţumeau lui Dumnezeu că au ajuns robii noştri. Ofiţerii români au dat ofiţerilor turci loc în corturile lor, steteau de vorbă prieteneşte cu ei. Iar dorobanţii împărţeau lemnele de foc, pîinea şi tutunul, cu soldaţii turci.

Un doctor povesteşte o întîmplare frumoasă, pe cara a văzut-o la Turnu Măgurele. Prinşii turci erau pe o cîmpie, păziţi de dorobanţi, şi n-aveau voie să treacă peste un anumit loc. Dorobanţii aveau poruncă să împuşte de-a dreptul ori pe cine ar încerca să treacă. Într-o zi, un soldat turc a văzut un muc de ţigară aruncat dincolo de linie şi a dat să treacă linia, să-l ridice.

Doctorul a înlemnit, știind că dorobanțul are poruncă să tragă. Dar flăcăul nostru, în loc să puie pușca la ochi, s-a plecat și, ridicînd un băț care-i era din întîmplare la picioare, a amenințat cu bățul pe turc ca un părinte pe un fiu neascultător. Iar turcul s-a dat îndărăt, înțelegînd amenințarea aceasta așa de blîndă și omenească.

Afară de turcii prinși de noi, în luptele de la Rahova și Smîrdan, ni s-au mai dat vro zece mii dintre cei prinși la Plevna, iar de vro trei ori pe atîția li s-au cuvenit rușilor. Prinșii, găzduiți de noi pînă după încheierea păcii, au dus-o așa de bine, încît plîngeau la plecare și mulți nici n-au mai plecat deloc în țara lor.

3

TUNARII ȘI SĂPĂTORII

XI

Cu două lucruri am întrecut noi pe ruși în război. Cu tunurile și cu iscusința adăpostirii.

Rușii aveau multe tunuri la Plevna, poate și de cinci ori mai multe, dar mai slabe la făptură și mai scurte în bătaia ghiulelei. Nici nu țineau ei la tunuri.

După obiceiul de război al lor, rușii n-au răbdare să tot lovească pe dușman cu ghiulelele. Îndată ce-l văd, sar pe el cu baioneta.

Și la Plevna au voit să sară așa, chiar a doua zi după împreunarea oștirilor noastre cu ale lor. Degeaba le spunea Domnitorul nostru că redutele sunt prea tari ca să le iei cu iureșul, că vitejia și îndrăzneala năvălirii e fără folos, cînd ai să te urci pe ziduri, în focul pedestrimii dușmane. Cu mare greu a putut să le abată gîndul de năvală cu pripă. Și așa, redutele au fost bătute cu tunurile trei zile, iar a patra zi tot s-a dat năvală, după placul rușilor.

E adevărat că la năvală ei sunt iscusiți și se duc orbește. S-au învățat așa, poate unde au oștiri mari și biruiesc pe potrivnic cu mulțimea.

A rămas însă dovedit la Plevna că mulțimea și năvala nu aduc nici un bine, cînd dușmanul se știe adăpostit cu iscusință.

Noi am avut tunuri mai trainice, cu bătaie mai lungă. Ne erau la fel cu ale turcilor. Și trăgeau bine turcii. Dar se vede că avînd obuzele cumpărate de mult, le-au ținut fără grijă și li s-au stricat, așa că abia jumătate din ele luau foc.

Domnitorul nostru își pusese tot sufletul să aibă tunuri bune, iar oastea tunarilor să fie aleasă. Și se și uitau rușii cu coada ochiului la tunarii noștri, flăcăi tot voinici și isteți la umbletul cu tunurile, caii puternici, îngrijiți și bine deprinși cu manevrarea, hamurile tari și frumoase, iar tunurile de cea mai bună schijă. Apoi ofițerii, toți pînă la unul, destoinici și cu învățătură de prin școalele ostășești ale străinilor.

La Vidin, odată, turcii au tras cu tunul de mai multe ori spre adăposturile noastre de la Calafat. Ai noștri au tăcut, dar unul dintre ofițeri, mai mult în glumă, a țintit cu tunul drept în gura unui tun turcesc și a tras. Tunul turcesc s-a sfărîmat, iar turcii și-au scos tunurile de unde le aveau și s-au ascuns.

Și la Smîrdan s-a petrecut tot așa, a doua zi după cucerirea satului. Turcii se întorseseră cu multă urgie asupra adăposturilor noastre. Nu trebuia mult și ne-ar fi biruit. Se dase poruncă tunarilor noștri să-și mîntuie tunurile și să fugă.

Atunci un ofițer, bun ochitor, întoarse tunul și ținti în gura unui tun turcesc, care sta mai îndrăzneț în fața românilor.

A nimerit drept în gură; tunul a sărit țăndări în toate părțile, tunarii și caii au zburat spre cer. Acest lucru atîta spaimă a băgat în turci, că și-au adunat companiile și au rupt-o la fugă.

La Vidin, în redută, erau mulți turci și cînd au văzut că vin românii au sărit cu toții pe parapet. Ne-ar fi dat mult de lucru pînă să-i alungăm. Dar un tun de al nostru așa de bine a fost îndreptat în redută, că la a doua împușcătură obuzul a nimerit în grămada cu iarbă de pușcă din mijlocul redutei. Mulți turci au sărit în aer, cu pămînt și cu lemne în amestec, iar ceilalți au fugit.

Tunarii noștri au avut mult de lucru. Aproape patru luni s-au tot gîlcevit cu turcii de peste Dunăre, pînă să înceapă războiul în toată legea. Iar la Plevna alte trei luni au tot bătut spre redute.

Tunarii își făceau șanțurile adînci și largi; din pămîntul scos din șanț își ridicau parapete cu ferestrui

pentru țevile tunurilor. Prin șanț dormeau flăcăii și caii, își țineau hainele și munițiunile.

Cînd ești departe, cunoști după fum de unde vine ghiuleaua. Întîi vezi un norișor de fum alb care se ridică, apoi, după vro două clipe și mai mult, auzi bubuitura. Obuzul, cînd se izbește de pămînt, ori se sparge de-a dreptul ori se învîrtește ca o sfîrlează și scurmă pămîntul dintîi și apoi plesnește, azvîrlindu-și așchiile și pămîntul scurmat în toate părțile. Oamenii izbiți de pămîntul scurmat sau de așchiile obuzului mor, cad răniți ori numai îmbătați de cap, după cum au fost de aproape și după cît de tare au fost izbiți. Pe cei mai de aproape așchiile mari îi rup în două și-i azvîrl cît colo, le taie picioarele, îi ciuntesc.

Pentru tunuri e mare primejdie să stea pe cîmp deschis în bătaia tunurilor vrăjmașului. Ghiuleaua străină ori omoară tunarii și caii, ori sfărîmă tunurile, sau numai le strică roțile, și atunci, neputînd să fie duse, ele cad în mîna dușmanului.

Îndrăzneață purtare a avut căpitanul Hertel, pe dealurile Griviței, la 27 august, cînd vasluienii și ieșenii s-au aruncat asupra redanului din fața Griviței.

Căpitanul, vrînd să ajute pe dorobanți, a alergat cu tunurile tot după ei pe deal, stînd și trăgînd spre redute, și iarăși plecînd. Turcii din redute au lăsat pe dorobanți în pace și au ochit cu tunurile spre tunurile noastre, ne-au omorît toți caii, toți flăcăii; ne-au stricat roțile tunurilor și pe Hertel l-au trîntit la pămînt.

Atunci a venit cu alte tunuri căpitanul Lupașcu, în goana cailor, și stînd și el pe dealul deschis, a tras spre turci. Dorobanții au cucerit redanul, iar Lupașcu a alergat în urmă cu tunurile în redan și s-a adăpostit.

Pentru fapta lor, împăratul rușilor a trimes tuturor tunarilor cîți au rămas vii cîte o cruce de-a „Sfîntului Gheorghe".

XII

Tunarii își duceau tunurile într-un deal undeva, și după ce băteau adăposturile turcești cele mai apropiate și alungau pe turci, și le duceau pe altă coamă mai a-

propiată și tot așa înaintau dintr-un loc într-altul spre inima puterii lui Osman. Erau pe multe dealuri risipiți cu tunurile.

De multe ori săreau turcii din redute cu tunurile asupra unei baterii românești și atîta o împroșcau pînă ce sileau pe ai noștri să-și schimbe adăpostul într-altă parte, mai scutită.

Schimbările de adăposturi le făceau noaptea, căci ziua îi vedeau turcii și-i izbeau.

Ce greutate pe bieții oameni! Rătăceau prin întunerec, scoborînd văile și suind dealurile, umblînd în liniște, ca să nu fie simțiți. Și se înnămoleau tunurile pe dealuri, caii nu puteau să le urnească, iar flăcăii trebuiau să puie umărul. Ba se mai răsturnau tunurile și trebuiau ridicate pe brațe.

Și toată munca asta o făceau pe ploaie, pe ninsoare cu viscol, pe ger și-n puterea nopții!

Șanțurile de adăpost și le mai săpau și ziua, căci n-apucau să le isprăvească noaptea. Și săpau mereu, iar pe deasupra lor șuierau fără contenire plumbii, vîjîiau obuzele. Dacă vrun flăcău ieșea, din întîmplare, numai cu un pas de sub acoperișul adăpostului, îl vedeai căzînd izbit de glonț. Uneori cîte un obuz cădea în șanț, scurma pămîntul și plesnea. Atunci toți flăcăii se împrăștiau, căutînd scăpare.

Cînd își închipuiește cetitorul toată viața aceasta neliniștită a tunarilor, gîndesc că i se zbîrlește părul de cîtă jale și liniște posomorîtă o fi fost prin bateriile noastre. Și n-a fost jale deloc.

Povestește un sergent, care a fost rănit în șanț de o spărtură de obuz :

„Ne-am obicinuit iute-iute cu viața aceasta. Toată ziua steteam la tunuri ochind și vorbeam de cîte în lună și în soare, ca și cînd n-am fi avut pe turci în față.

Ocheam, dam foc, aduceam ghiulele, fără să ne gîndim la plumbii ce veneau.

Dar nici nu-i auzeam. Și ne șuierau peste cap, parcă era plin văzduhul de șerpi. Cîteodată zicea vreunul : «Ia ascultă, mă, cum șuieră!» Și noi începeam să rîdem cu hohote. Ne înveseleam de sunetul ghiulelelor. Numai cînd venea cîte un obuz vîjîind iute și pătrunzîndu-ne

pînă-n oase cu zîzîitul său, ne plecam capetele fără voie, chipurile ca să ne ferim.

Cînd ochea ofițerul și ieșea ghiuleaua, nu ne puteam răbda să nu scoatem capul peste parapet, ca să vedem ce ispravă am făcut. Și cînd o vedeam că izbește în vrun colț de parapet și azvîrle pămînt în redută, auzeai pe cîte unul: «Ei, na-vă pilaf, turcilor!» și rîdeam cu toții. Iar cînd obuzul nostru făcea zăpăceală ori spaimă între turci, ne tăvăleam de rîs.

Și așa, cît era ziua, ne țineam de drăcii, parcă eram anume puși să dăm cu tunul ca s-avem de ce rîde. Și ne luam la întrecere cu tunurile, să scoatem pe ale turcilor din adăpostire și ce hohot era cînd vedeam pe turci sărind în văzduh izbiți de obuze!

Se întîmpla și prin baterii cîte una. Odată, mai în marginea șanțului, stetea un flăcău, ținînd doi cai de căpăstre. Și s-a întîmplat să vie un obuz și să cadă tocmai lîngă flăcău, și spărturile obuzului au omorît pe soldat și pe cai, împărțindu-i bucățele și azvîrlindu-i în lături.

Dar asta nu ne strica inima. Îngropam pe cel mort și ne apucam de rîs.

Ni se întîmplau și lucruri de cari trebuia să rîzi. Era unul dintre noi, un vlăscean, toată ziua cu luleaua în dinți. Într-o zi, singur știe cum, ajunsese mai în margine și atunci: șșș! vine un glonț și-i azvîrle luleaua din gură, spărgîndu-i-o. «Ei, uită-te, comedia dracului», zise el mîhnit, «acu' cine să-mi dea mie o lulea?»

Iar ceilalți ne strîmbam de rîs, căci vlăsceanul nu se gîndea la moartea care-i trecuse pe sub nas, ci numai la lulea și se uita la hîrburi, scărpinîndu-se în ceafă.

Tunarii ziceau obuzului «purcică». Vorba asta a iscodit-o un sergent, Costache Popescu, la Calafat. Era glumeț și de cîte ori venea ghiuleaua așa de jos, încît lua cu puterea vîntului chipiurile flăcăilor din cap, el striga: «De ce n-ai prins-o, mă?». Și cînd venea altă ghiulea și flăcăii se plecau, vîrîndu-și capul în piept, le zicea: «Mai pe vine, băieți, că ne înghite purcica!»

Dar într-o zi a venit «purcica» și s-a oprit în Popescu. Vîjîise o ghiulea peste baterie și Popescu tocmai zisese unui voluntar de lîngă el: «Ia întinde mîna și-o

prinde că e minge!» cînd sosi un obuz și rupse pe Popescu în două, de peste piept, azvîrlindu-i capul la dreapta și trupul la stînga.

El a fost cel dintîi care a murit dintre tunari. Îl cunoșteau toți în regiment și vorba lui cu «purcica» a rămas de poveste".

XIII

Iar iscusința românului de-a se adăposti în fața dușmanului este o firească urmare a deșteptăciunii sale.

Domnitorul nostru, înainte de-a fi Domn al românilor, mai văzuse războaie și pricepea multe meșteșuguri istețe întru ale purtării luptelor. El se strădui să aibă pe lîngă artilerie bună, și oșteni pricepuți la ridicarea de întăriri și săpături de adăpost.

Cînd am intrat în război, aveam o oștire de geniu mai bună și mai isteață decît a rușilor.

Și mai aveam un lucru bun. Toți pedestrașii și tunarii aveau pe lîngă armă și cîte-o sapă. Pentru asta ne batjocoreau rușii, zicînd că românii merg să se bată cu sapele. Dar la Plevna, într-adevăr cu sapele ne-am bătut, iar rușii au dat din colț în colț să-și aducă și ei sape.

Rușii au stat multă vreme fără adăposturi la Plevna, în bătaia puștilor și a tunurilor. În ziua luptei celei mari, generalul Scobelef, care trecuse cu cazacii Dunărea înot, cucerise o redută și cîteva dealuri de la turci. Dar în urmă, scoși din redută, rușii rămaseră deodată pe dealul deschis; înainte nu puteau merge de focul plumbilor; îndărăt era și mai rău, căci ajungeau tot mai în focul drept al turcilor, iar adăpostire n-aveau.

Atunci, în groaza pieririi, au simțit și rușii care e binele pe care l-au urmărit românii cu sapa lor. Rușii parte adunau morții lor și făceau din ei zid, după care se adăposteau — și aveau destui, căci pieriră peste șapte mii de ruși acolo — parte se trudeau să sape cu tesacurile un șanț cît de cît și scoteau pămîntul cu capacele bidoanelor. Săpau ofițerii cu săbiile, scormoneau flăcăii cu unghiile pămîntul, ca să intre în pămînt.

Acest lucru nu li se putea întîmpla românilor. Ei îndată ce nu mai puteau să înainteze de foc şi nu puteau ori nu voiau să dea îndărăt, îşi săpau cît ai bate din palme un şanţ, azvîrleau pămîntul ca un parapet şi culcaţi pe pîntece ori în genunchi ocheau spre turci. Erau isteţi în săpare, căci se deprindeau în vreme de pace cu asta.

Cînd le venea bine, ieşeau deodată din şanţ cu „Ura!..." şi s-aruncau spre duşman; iarăşi făceau în grabă un şanţ şi se adăposteau; şi tot aşa s-apropiau de redute, din azvîrlitură în azvîrlitură. Iar dacă n-aveau noroc de izbîndă, cînd erau la retragere, nu rămîneau deschişi cu totul, căci tot aşa adăpostindu-se din loc în loc, se întorceau în bună pace.

În ziua luptei celei mari, după ce toate oştirile creştine au fost împinse îndărăt de turci, ele aveau poruncă să stea aproape de duşman.

Şi au stat. Pe cînd ruşii se fereau de plumbii ce le şuierau pe la urechi, plecîndu-se ori dînd capul acu la dreapta, acu la stînga, românii steteau în şanţuri şi mînia focului turcesc nu le strica nimic.

La vreo cîteva zile după luptă, marele duce cu mulţi generali ruşi a alergat pe dealuri să vadă cum stau oştirile. Cînd a văzut pe români adăpostiţi aşa de bine, iar pe ruşi stînd pe loc deschis ori prin porumb, a scris Domnitorului nostru: „Dă poruncă ruşilor să-şi facă şi ei neîntîrziat adăposturi ca românii".

Dar ruşii n-aveau sape.

De trei lucruri pe cari le-au făcut românii cu sapa, s-au mirat străinii şi ne-au făcut laudă: redutele noastre şi drumurile acoperite, şanţurile de apropiere spre Plevniţa şi bordeiele de locuit.

Românii pe partea lor şi-au săpat redute mari în faţa redutelor turceşti, cu parapete înalte, cu şanţuri împrejur şi cu locuri de aşezat tunurile. Îndoită menire aveau redutele: să fie loc de scutire şi de adăpost românilor, cîtă vreme pîndesc pe duşman, şi loc de împotrivire, în ziua cînd Osman ar fi încercat să iasă la larg şi să fugă din Plevna.

Aveam vro treizeci de redute, mai mari şi mai mici, împrăştiate pe dealuri ca nişte suliţi în coastele lui Os-

man. Toate își aveau numele lor: Carol, Tudor, Craiova, București, Transilvania, Bucovina și așa mai încolo.

Iar redutele erau legate parte cu drumuri ascunse, parte cu șanțuri. Drumul ascuns era netezit frumos, ca să poată umbla mai cu înlesnire tunurile; iar spre partea turcilor aveau parapete de pămînt înalte, încît ascundeau și pe călăreț.

Aceste toate erau tot așa de cu pricepere așezate și cu temei făcute, ca și ale turcilor.

Iar șanțurile de apropiere și le săpaseră românii pe cîmpia dintre Grivița lor și Plevnița. Acestea porneau din reduta Griviței și tăiau cîmpia pînă la Plevnița în toate chipurile; erau foarte multe și se încrucișau și se vîrau unele într-altele. Și așa de îndrăzneți erau cu săpătura, încît ajunseră să meargă cu șanțurile pînă sub reduta turcilor, ca să puie iarbă de pușcă și s-azvîrlă-n nori pe turci cu redută cu tot.

Șanțurile erau largi de putea să meargă un car prin ele și adînci de nu se vedea călărețul. Iar sub poalele Plevniței, unde era un șanț adînc al turcilor, românii au săpat pe sub șanțul lor, așa că bieții oameni erau vîrîți la șase metri sub pămînt.

Și cu cîtă greutate săpau! N-aveau aer întru adîncul acela, iar pămîntul trebuia cărat prin toate șanțurile pînă la Grivița. Turcii trăgeau necontenit în șanțuri la întîmplare și ucideau pe mulți săpători. Uneori, turcii săpau și ei șanțuri în calea noastră, ca să ne taie șanțul, și se întîmpla să dea șanțul lor în șanțul nostru. Atunci românii trebuiau să închidă șanțul acolo și să-l abată în altă parte.

Și trebuiau să sape în liniște, ca să nu-i audă turcii. Și era noroi în șanțuri, și apă, mai tîrziu zloată. Le putrezeau cizmele în picioare, le degerau degetele și săpau înainte. Străinii își duceau mîna la cap de mirare, căci șanțurile românești nu dovedeau numai pricepere, ci și dragoste de muncă și îndelungă răbdare.

Iar bordeie de locuit și-au săpat în toamnă. Cînd a dat frigul iernii, i-au găsit pe toți adăpostiți în pămînt. Și le-au prins nespus de bine bordeiele, mai ales că lipseau lemnele de foc împrejurul Plevnei.

Mai la urmă şi-au adus şi ruşii sape şi şi-au făcut şi ei bordeie. Şi-au făcut cîteva întăriri în chip de redute, dar nici pe departe nu se potriveau cu ale românilor. Iar şanţuri de apropiere spre redutele turceşti n-au săpat nicăieri.

XIV

În ziua ieşirii lui Osman din Plevna, redutele noastre şi şanţurile de apropiere ne-au răsplătit cu nepreţuită răsplată truda săpăturii lor.

Ele şi numai ele au fost pricina că noi am fost pe urma lui Osman înaintea ruşilor, că cea dintîi oaste care a intrat în Plevna a fost românească şi că Osman s-a dat prins unui general român.

Noi, cu redutele noastre, steteam piept la piept cu turcii, iar Griviţa ne era în mijlocul redutelor turceşti. Cînd şi-a adunat Osman oştirile de prin redute, îngrămădindu-le pe şesul Plevnei, ca să ia largul, românii fiind aproape au sărit după Osman, aruncîndu-se întîi în Plevna şi apoi pe şesul oraşului, în spatele oştirii turceşti.

Românii din Griviţa încă de cu seară au băgat de seamă că turcii şi-au scos tunurile din ferestruile Plevniţei. Toată lumea s-aştepta dintr-o zi într-alta să vadă pe Osman ieşind cu oştirile şi încercînd să străbată printre batalioanele creştine. Şi-acum, văzînd românii că turcii şi-au dus tunurile din Plevniţa, au dat ştire tuturor românilor şi ruşilor.

Dar în Plevniţa s-au văzut toată noaptea focurile străjerilor ca şi într-alte nopţi, s-au auzit obicinuitele strigări ale ofiţerilor cari cercetau străjile. Era o apucătură a lui Osman; vro cîţiva oameni făceau focuri şi zgomote, ca să amăgească pe români.

Peste noapte le-a venit veste celor din Griviţa că românii dintr-alte redute au văzut şi ei cum şi-au scos turcii tunurile din redute. Mai despre ziuă veni alt rînd de veşti, că anume călăreţii noştri de peste Vid au văzut mai spre seară pedestrime turcească adunîndu-se în şesul Plevnei, că au văzut care încărcate coborînd spre

Vid şi că mulţime mare de oameni se îngrămădesc spre rîu.

Iar românii din redutele lor cele mai apropiate de Opanez au auzit toată noaptea zgomot în şesul Plevniţei, ca de mare mulţime, ce s-adună; toată noaptea au auzit pe turci cum îşi aruncă un pod de bîrne peste Vid şi lucrează cu zor.

Osman, într-adevăr, ieşi a doua zi din Plevna cu toată puterea oştilor. Avea de gînd să spargă oastea ruşilor de pe şesul de dincolo de Vid; iar dacă nu i-ar fi fost cu izbîndă, gîndea să se întoarcă îndărăt în redute.

A plecat din faptul zilei, dar numai cu jumătate oştirea. Altă jumătate o lăsase în redutele de la Crişin, în faţa ruşilor, şi la Opanez, în faţa românilor, ca să împiedice pe creştini de-a scobori în şesul Plevnei după el.

Ruşii de la Crişin, pînă în ziuă, au sărit asupra redutelor turceşti, crezîndu-le goale. Tot aşa românii asupra Opanezului. Dar găsind multă putere de turci în redute s-au încăierat la luptă cumplită şi ruşii şi ai noştri.

În vremea aceasta Osman trecuse Vidul şi, aruncîndu-se pe ruşii de pe şes, i-a bătut. N-a putut însă să le rupă şirurile întregii oştiri. Întîmplîndu-se apoi ca Osman să fie rănit la picior şi să cadă de pe cal, oştirea lui s-a dat îndărăt. Osman atunci dete oştirii poruncă să alerge spre Plevna şi să intre în redute. Însuşi el venea într-o trăsură în fruntea batalioanelor.

Dar în Plevna, în oraş, erau români; pe drumul Plevnei, spre Vid, scoborau batalioane româneşti!

Ai noştri din Griviţa au trimes şi ei pînă în ziuă pe un sergent cu vro zece flăcăi să vadă ce e în Plevniţa. Flăcăii s-au apropiat pe brînci. Nimeni din redută n-a tras în ei. Au ajuns sub parapetele redutei, au ocolit-o, au intrat în ea pe gura ei şi Plevniţa, turbata Plevniţă, care a îngrozit trei luni de zile, era goală.

Repede ies batalioanele noastre din Griviţa şi lăsînd strajă destul de tare în Plevniţa, sar asupra Bucovei, a redutelor din marginea Plevnei. Bat, şi ucid, şi prind pe turcii din ele, şi, fiind aşa de aproape, intră

în Plevna. Lasă un batalion în oraş, iar ceilalţi pleacă pe urmele lui Osman, peste rîu.

Şi, pe cînd se întorcea Osman, cu gîndul să intre iarăşi în Plevna sa, în redutele de pe dealuri dă cu ochii de oastea românească, care înainta spre el. Atunci, văzînd că totul s-a isprăvit, se întoarse repede iarăşi spre rîu şi, ajungînd la o căscioară de pe malul apei, a trimes un ofiţer la români ca să le spuie să înceteze focul, căci el, cu toată oştirea, se dă prins.

Generalul nostru Cerchez a dat mai întîi ochi cu Osman. Într-un tîrziu au sosit şi generalii ruşi de peste Vid. Atunci ruşii şi cu românii au contenit focul, iar soldaţii turci şi-au azvîrlit puştile şi s-au dat prinşi.

E lucru adevărat că dacă românii n-ar fi intrat în Plevna şi n-ar fi tăiat drumul lui Osman, nici atunci Osman n-ar fi fost mîntuit, căci strîmtorat de oştirile ruşilor, cari îl împingeau de peste Vid, el ar fi fost bătut în oraş. Vezi bine că numai cu multă pierire de oameni. Şi chiar de ar fi intrat iarăşi în redute, n-ar fi putut să se ţie decît vro zi, două. I se stricase tot rostul.

Dar aşa cum a fost, a fost mai bine. Nu s-a mai făcut pierire de oameni şi vărsare de sînge şi s-a isprăvit greul şi amarul mai de vreme. Iar partea noastră de laudă nu ne-o lăsăm tăgăduită. Fapta că românii au pus mai întîi piciorul în Plevna, n-a fost o întîmplare.

4

APĂRAREA STEAGURILOR

XV

Așa e scris în cartea soldatului:

„Dacă vrun flăcău se-ntoarce din luptă fără pușcă, rușinea e numai a lui; dacă s-ar întoarce fără puști un regiment întreg, numai a regimentului e rușinea pățită. Dar cînd un regiment se-ntoarce fără steag, rușinea e a oștirii întregi și a țării. Semnele de mîndrie și de mărire ale oștilor sunt steagurile lor."

Cînd au plecat dorobanții la război, ziceau străinii cari nu ne iubeau, că la cea dintîi izbire cu dușmanii, cînd va fi încăierare pentru steag, dorobanții vor azvîrli steagul și vor rupe-o la fugă.

Poate nu credeau nici ei cele spuse. Puțintei la minte și împăienjeniți la vedere trebuiau să fie străinii, dacă ar fi crezut cu mîna pe inimă că noi românii suntem un neam adunat de pe gîrlă și nu știm ce e mîndria și cinstea.

N-am cerut să ne crează pe cuvînt. Am dovedit-o!

Întîi la redanul Griviței, a treia zi după sosirea oștilor noastre la Plevna. Căzuserăm ca dintr-un pom, nici vreme n-avuseserăm să ne odihnim puțin, și-am intrat în foc.

Tunurile noastre băteau Grivița, iar pedestrimea sta ascunsă prin văi, așteptînd năvala. Dar turcii dintr-un redan ocheau cît era ziua în tunarii noștri, așa că într-o vreme ni-i alungară de unde steteau.

Atunci Domnitorul a dat poruncă dorobanților din Vaslui și din Iași să s-arunce asupra redanului și să scoată pe turci din el. Nu era treabă ușoară. În redan

erau mulţi păgîni; înapoia lor, năprasnica redută a Griviţei; iar mai în fund şi pe de lături, alte redute cu multe guri de tun.

Era ca şi cum dorobanţii ar fi trebuit să s-arunce drept în mijlocul puterii păgîne şi să prindă rădăcini acolo.

Vasluienii plecară rupţi în două. Înainte, flăcăi răzleţi şi trăgînd cu puşca; după ei, companii strînse, cu baioneta întinsă. În mijloc aveau steagul.

Prin ploaia de gloanţe răzbiră cu toţii pînă la redan. Aici se încinse luptă voinicească piept la piept. Se dovedeau cu baionetele, cu patul puştei, cu dinţii, cu sugrumătura, cu trînta, cu piedica şi cu toate de cîte îşi aduceau aminte.

Turcii se îngrămădiseră asupra steagului. Se vede că şi ei credeau că pe steaguri româneşti pui tot aşa de lesne mîna ca pe un băţ din gard. Şi voiau să ne facă de ruşine tocmai de la început.

Apărătorii steagului au fost trîntiţi la pămînt cît ai bate din palme. Sergentul major Alecu Alexandrescu a căzut cu capul crăpat de un topor. Steagul era în mîna lui. Peste el se făcuseră cu toţii o claie peste grămadă ca să smulgă steagul. După multă zvîrcolire, sergentul Scărlătescu smulse steagul şi ieşi la larg.

Flăcăii noştri alergau şi se îndesau pe lîngă el. Turcii se repeziră din nou. Scărlătescu căzu străpuns cu baioneta şi iarăşi se făcură cu toţii claie peste grămadă şi iarăşi mîntuiră dorobanţii steagul.

În vremea zvîrcolirilor de aici, sergentul Dumitru Pungă dete cu ochii de un ofiţer turc mititel şi slab, care se tot zvîrcolea cu ai săi spre steag, răsturnînd cu fiecare foc de revolver cîte un român. Pungă se aruncă la ofiţer, îl prinde de peste mijloc, aşa cum după horă prind flăcăii pe fete şi le ridică în sus, îl suceşte o dată în dreapta şi o dată în stînga, şi înălţîndu-l cît capul îl azvîrli de o piatră ce era acolo, frîngîndu-l de peste mijloc. Şi acolo a rămas ofiţerul. Dar şi bietului Pungă atîta i-a fost că tot într-aceeaşi clipă i-a tras un turc cu patul puştii în ceafă şi l-a culcat de veci.

Turcii mai slăbiră, căci trebuiau să-şi apere şanţul

în care începuseră dorobanţii să intre. Atunci vro zece flăcăi de ai noştri se făcuseră roată pe lîngă steag şi fiecare se năzuia să-l ţie el în mînă, aşa că toţi erau cu mîna stîngă pe prăjina steagului, iar cu dreapta se apărau.

Aşa îşi mîntuiră dorobanţii steagul. În urmă intrară cu steag cu tot în redan, căci turcii, după ce căzură ca frunzele şi se văzură copleşiţi de voinicii noştri, se deteră îndărăt în reduta Griviţei, împroşcînd de acolo pe români cu gloanţe.

Redanul a rămas al nostru. La spatele lui s-au aşezat temeinic tunurile noastre şi acolo au rămas, ca un ghimpe în ochii turcilor, pînă la sfîrşitul Plevnei. Acesta era locul numit prin cărţi „La Movilă".

Domnitorului nostru, cînd a auzit ce bine s-au purtat dorobanţii, îi crescu inima. În tabăra românească s-au înveselit cu toţii. Aceasta a fost cea dintîi luptă a românilor, botezul de sînge, şi cu cîtă izbîndă!

Împăratul ruşilor a trimes cincizeci de cruci de-ale „Sfîntului Gheorghe" ca să li se împartă celor mai viteji dintre dorobanţi şi dintre tunari. Iar Domnul Carol a decorat steagul regimentului şi printr-un ordin de zi l-a lăudat cu mare laudă şi l-a dat ca pildă tuturor regimentelor.

Au fost vasluieni dorobanţii aceştia — regimentul 13 — şi de aceea poetul Alecsandri spune că Peneş Curcanul cel vestit a fost din Vaslui. Ştiţi cum începe poezia :

„Plecat-am nouă din Vaslui
Şi cu sergentul zece".

Cîţi or fi trăind dintre ei, să aibă parte de tot binele şi, de-or fi cetind cartea aceasta, să se bucure că vitejia lor o să fie veşnic pomenită prin cărţile neamului nostru.

XVI

Dar povestea cu steagul dorobanţilor din Teleorman ?

Era la Plevniţa, într-o vineri, cu o săptămînă înainte de Sfînta Paraschiva. Dorobanţii din Teleorman, ames-

tecaţi cu puţintei din Vlaşca, năvăliră asupra redutei.

Aceasta era a treia încercare ca s-o cucerim. Îi izbise Şonţu şi Mărăcineanu în ziua luptei celei mari, apoi Nicolae Ion la o săptămînă după aceea.

Nici de data asta n-am avut noroc. Cu toate că mai intraseră în foc alte două regimente, turcii îngrămădindu-şi toate puterile asupra noastră, ne-au împins îndărăt.

Pe căpitanul Gănescu l-au tras turcii cu căngile în şanţ la ei şi l-au tăiat cu topoarele. Tot aşa pe locotenentul Lemnea. Ofiţerii noştri s-aşternură cîmpului, răniţi.

Într-o vreme, aproape de şanţul redutei, sergentul Ilie Petcu ajunse cu steagul regimentului într-un loc primejduit. Cei ce apărau steagul se răriseră. Şi, iată, vine o schijă de obuz şi răstoarnă pe Petcu. Nu era mort şi ţinea strîns în mînă prăjina steagului. Dar numai prăjina, căci spărtura obuzului lovise steagul, rupîndu-i prăjina sus de tot, tocmai sub pînză.

Steagul, azvîrlit de puterea obuzului, a zburat departe şi a căzut pe coama şanţului turcesc.

Turcii nu se mai uitau după steagurile noastre, dar acuma, văzîndu-l pe acesta căzut lîngă ei, s-au repezit să-l apuce. Cei din şanţ au întins cîrligele după el, iar un turc mai apropiat întinsese mîna să-l tragă în şanţ.

„Steagul, steagul!“ strigară dorobanţii speriaţi că-l pierd.

Atunci, sergentul Toader Cristea s-aruncă deodată spre steag şi chibzuind că n-o să-l poată nici smulge aşa de iute din mîna turcului, nici să-l apuce înaintea lui, s-a trîntit cît era de lung peste steag, acoperindu-l cu trupul.

Turcul care întinsese mîna, buimăcit de întîmplarea aceasta, şi-a tras mîna repede îndărăt, căci Cristea i-o prinsese sub piept.

L-au lovit turcii pe Cristea cu cîrligele în cap, dar el s-a ridicat repede şi strigînd: „E la mine, copii!“, a arătat dorobanţilor steagul. „După steag, băieţi“, mai zise el şi săriră cu toţii înainte, înflăcăraţi de vitejia iutelui sergent.

Şi mai era de gîndit să poată turcii smulge steaguri din mîini de voinici aşa de sprinteni şi de inimoşi ca Cristea ?

În tot războiul noi n-am pierdut nici un steag. Nu erau flăcăii noştri aşa de slabi ca să aducă ţării atîta ruşine.

Dar de la turci am smuls multe steaguri. Şi după semnele vitejiei noastre le-am fi smuls şi mai multe, dar nu le aveau. Osman dase poruncă regimentelor din Plevna să-şi îngroape steagurile ori să le ardă mai bine, numai să nu cadă în mîna duşmanilor. Cînd s-a dat Osman prins, ne-au închinat şi cîteva steaguri, singurele pe cari le aveau. Iar la Vidin, cînd s-a închinat cetatea, ne-am ales şi cu vro cîteva steaguri.

Dar pe două le-am dobîndit cu puterea şi cu vitejia în luptă, le-am smuls din mîini de bărbaţi voinici, nu le-am găsit închinate şi azvîrlite jos înaintea noastră.

Iar întîmplarea smulgerii lor a fost aşa :

Pe unul mai mic l-a scos din mîna unui cerchez roşiorul Petre Mohor. Întîlnindu-se într-o zi un escadron de călăraşi, pe cîmpia Etropolului, cu o ceată de cerchezi călări, s-au izbit cu iuţime şi au început să se taie cu săbiile. Se vede că cerchezii erau anume trimeşi cu steagul, să-l ducă undeva.

Ai noştri au pus pe fugă pe cerchezi. În toiul izbirii lor, cerchezul care purta steagul înfăşurat pe umeri, a dat să fugă înainte, ca să mîntuie steagul. Cîţiva călăraşi i-au ieşit înainte, iar Mohor şi-a repezit calul spre cerchez. Acesta a izbit calul lui Mohor cu sabia peste ochi, dar şi Mohor a izbit pe cerchez în umăr şi a pus mîna pe prăjina steagului.

Caii se ridicară în două picioare. Mohor lăsase frîul pe coamă şi cu o mînă trăgea steagul, cu alta izbea româneşte pe cerchez. Acesta ţinea frîul cu dinţii, strîngea într-o mînă steagul şi cu alta trăgea focuri de revolver. Şi s-au învălmăşit acolo amîndoi, şi-n urmă Mohor smulse steagul; iar cerchezul, primind cîteva de cheltuială, a rupt-o la fugă.

Cu celălalt steag a fost un lucru mai încurcat. Acesta era și mai vrednic să te ostenești pentru el.

Era un steag mare, de mătase verde, cu ciucuri de aur și cu aurituri pe margini. La mijloc avea semnul legii turcești : luna în chip de seceră, cusută cu fir de aur; iar împrejurul ei erau slove turcești cu învățături din biblia lui Mahomed, toate de aur. Era vechi și după marginele cam destrămate se vedea că era purtat prin multe războaie.

Cînd au intrat după a patra năvală vînătorii și dorobanții în Grivița, steagul era în redută. După ce văzură turcii că s-a sfîrșit cu ei și că e pierdută reduta, au fugit spre Plevnița și spre tabăra de la Bucov. În zăpăceala lor au întîrziat cu steagul, neaducîndu-l la adăpost de cu bună vreme.

Se făcuse un vălmășag de nespus în redută. Românii intrau, rușii năvăleau. Turcii, parte se împotriveau, parte răzbeau printre ai noștri, să fugă. Te îneca fumul de pușcă și reduta era plină de morți.

Într-acel amestec de oameni, vînătorul Ion Grigore dă cu ochii de turcul care purta steagul. Turcul năzuind spre un colț de redută, ca să iasă la larg, alunecă și căzu. Unii spun că ar fi fost azvîrlit de pe parapet de ai noștri. Vînătorul, cu baioneta pe pușcă, se repezi spre turc, să-l străpungă. Turcul, un om de vro patruzeci de ani, înalt și puternic de te înfiora, se întoarse liniștit spre român și dete de cîteva ori foc cu revolverul.

N-a nimerit, iar Ion Grigore îl străpunse cu baioneta pe sub furca pieptului. Pînă să apuce Grigore Ion să smulgă steagul din mîna turcului, l-ar fi străpuns turcii care sosiră, dacă n-ar fi sărit într-ajutor alți doi vînători, un căprar și un sergent. Unul dintre turci pusese mîna pe steag, în vreme ce celălalt ținea drumul vînătorilor.

Turcul care apucase steagul, spunea mai tîrziu — căci a fost prins — că dacă ar fi apucat în mînă steagul, avea de gînd să-l ascundă sub manta și să sară peste parapet. Dar, din nefericirea lui, turcul cel rănit nu lăsa steagul din mînă nici chiar tovarășului său.

Vînătorii au trîntit pămîntului pe amîndoi turcii; pe unul mort, pe altul rănit. Apoi au tras un glonț în capul turcului cu steagul, i-au descleștat mîna și a luat steagul.

A doua zi, maiorul vînătorilor, Candiano, cu tustrei vînătorii au dus steagul și l-au aruncat la picioarele Domnitorului. Iar Domnitorul le-a mulțumit cu mare laudă. Însuși împăratul rușilor se-nveseli cu inima de smulgerea acestui steag.

5

CĂLĂREȚII

XVII

Dintr-un început, rostul călăreților noștri, la Plevna, a fost să deschidă drumurile pedestrimii, alungînd cetele de turci. Mai tîrziu, au avut să țină în pază drumurile noastre, să cutreiere laturile și să le vegheze, iar drumurile turcilor să le încurce, împiedicînd sosirea oștirilor ajutătoare și a carelor cu muniţiuni în Plevna.

De două ori i-au sosit lui Osman oști într-ajutor.

Întîi, zece mii de oameni aduși de un pașă, cumnat al sultanului, venind de pe drumul Sofiei. Oastea a intrat nesupărată de nimeni în Plevna, căci drumul Sofiei era dincolo de rîul Vidului, iar pe-acolo nu era pedestrime creștină.

Două drumuri mai erau dincolo de Vid : spre Sofia, la deal, și spre Rahova, către Dunăre. Amîndouă erau în mîna turcilor. Și văzură creștinii că pînă ce vor fi deschise drumurile acestea, îi vor sosi ajutoare lui Osman, și că împresurarea e fără folos numai pe o parte a Plevnei.

Atunci călărimea rușilor s-a îndesit pe drumul Sofiei, iar roșiorii și o parte din călăreții noștri pe drumul Rahovei, ca să-l închidă.

Pașa, cumnatul sultanului, își făcuse redute tari pe drumul Sofiei, la Teliș și la Dubnic, și lăsase în ele la vro zece mii de oameni, ca să-i apere și să-i vegheze drumul. Și a pornit a doua oară pașa, aducînd oaste lui Osman, și o nenumărată mulțime de care cu făină, cu plumbi, cu de toate. Și l-a hărțuit călărimea rușilor, iz-

de o zi înaintea pedestrimei, parte au stat pe lîngă pedestrime și i-au dat ajutor în lupte. Ciocniri cu călăreții turci au avut mai în toate zilele, dar fără pierdere de oameni, căci turcii nu prea se întindeau la vorbă și fugeau.

Luptă mai cu virtute au purtat la podul Hîrlețului și la Smîrdan. Despre ele, v-am povestit mai înainte, la luptele pedestrimii.

O parte din călărași au rămas tot la Plevna, pînă la căderea ei, ca să fie alergători cu porunci de la o tabără la alta. Dintre roșiori a stat la Plevna, pînă la sfîrșit, numai un escadron, care ținea pază Domnului Carol și-l însoțea pretutindeni.

XVIII

Lupte mari, ca-ntr-alte războaie, n-au purtat călăreții noștri, din pricină că războiul nu s-a petrecut la largul cîmpiilor, ci tot pe dealuri și prin văi, pe la redute. A fost război de tunuri și de baionete.

Lupte mai mici au purtat destule, iar ciocniri cu stoluri mărunte și răzlețe au avut în toate zilele. Acestea au fost așa de multe, încît nu le-aș isprăvi nici într-o săptămînă, dacă m-aș apuca să le înșir.

Iar eu n-am nici loc, nici gînd să scriu povestea luptelor.

Dacă m-ați întreba cum s-au purtat călăreții noștri în luptă, v-aș spune numai o singură întîmplare, aceea a lui Petre Mohor, cînd a smuls la Cneaja un steag turcesc. V-am povestit întîmplarea cînd am vorbit despre steaguri. Așa s-au purtat, în luptă, călăreții noștri, pretutindeni; au fugărit pe turci și le-au închis drumurile.

Iar dacă m-ați întreba cum s-au purtat ca alergători cu știri și cu porunci și ca ajutători ai pedestrimii, apoi ascultați o poveste.

În vremea unei lupte pe sub dealurile Rahovei, un colonel, care cîrmuia lupta, avea mare zor să trimeată o poruncă unor companii cari se băteau într-altă parte.

El a trimes un călăraș. Acesta, trebuind să treacă pe loc deschis, pe sub focul plumbilor turcești, n-a scă-

pat de moarte. L-a văzut însuşi colonelul cum a căzut mort de pe cal; iar calul a apucat cîmpii speriat de zgomot.

Colonelul a trimes alt călăraş. Acestuia îi împuşcară turcii calul şi bietul om, rănit şi el la frunte, a căzut sub cal.

Trimeţînd pe-al treilea călăraş, colonelul îi zise: „Fă ce ştii, dar să duci porunca! E nevoie mare şi ne potopesc turcii, dacă nu dăm de ştire companiilor ce trebuie să facă!"

Călăraşul a dat pinteni calului şi a plecat. Cînd a ajuns în bătaia puştilor turceşti, el a descălecat, a dat calului drumul şi s-a întins pe pămînt. Ai noştri s-au uitat după el cum se tîra, furişîndu-se de la o piatră la alta, adăpostindu-se mereu, cum aştepta să treacă peste el unda de plumbi, — căci turcii îl luaseră la ochi — şi cum sărea deodată aruncîndu-se după alt adăpost, cum făcea broască pe după răzoare. În urmă l-au pierdut din vedere.

După vro două ceasuri, cînd îşi pierduseră cu toţii nădejdea să-l mai vadă, iată-l că soseşte. Se tîrîse în coate şi în genunchi atîta drum, încît i se rupsese mantaua şi tunica şi-i curgea sînge din coate şi din genunchi. Iar cînd a ajuns la colonel, a căzut jos şi n-a putut să vorbească de oboseală şi arătat numai cu mîna spre cingătoarea brîului, unde avea ascunsă hîrtia pe care i-o dase ca răspuns un căpitan.

Asta va să zică credinţă şi împlinire a datoriei!

Pe pieptul unui asemenea om stau aşa de frumos crucile „Virtuţii militare". Nu ştim care e numele acestui călăraş, căci vrednic este să-l ştie toată suflarea românească şi să-l pomenim în toate zilele vieţii noastre.

Nu e nimic aşa de frumos pe lume ca ţinerea credinţei şi mai vrednic nu e nimic decît împlinirea datoriei tale. Iar călăreţul acesta să ne fie pildă tuturor.

6

TABĂRA PLEVNEI

XIX

Închipuindu-mi viața flăcăilor noştri prin şanțurile Plevnei, îmi aduc aminte de vorba din bătrîni: „Să nu dai, Doamne, omului, cît poate răbda".

Cine ar avea vreme şi pricepere destulă să scrie, mai cu de-amănuntul, cît de mult au răbdat românii, prin şanțuri şi prin redute, ar înspăimînta lumea cu spusele lui. Dacă n-aş şti pe român cu sufletul aşa de trainic şi de pornit să sufere toate greutățile pentru binele țării, eu unul n-aş crede o dată cu capul că sunt pe lume oameni pînă într-atîta de răbdători.

Schimbul flăcăilor de strajă prin şanțurile înaintate se făcea dimineața. Iată, după spusele unuia care a văzut, cum îşi petreceau străjerii în şanțuri.

Ploua ziua întreagă. Străjerii n-aveau nici un fel de adăpostire. Pînă către amiazi flăcăii nu simțeau oboseală. Oricît de întunecat era cerul, tot mai străbătea puțină căldură printre nori.

La amiazi, străjerii îşi scoteau pîinea şi pastrama, trăgeau o înghițitură de țuică şi mîncau. Le era frig la picioare, că stăteau în apă pînă în glezne, dar tot se mai simțeau vii. Mai tropoteau din picioare, săreau, mai strîngeau din umeri şi cu ochii aprinşi pîndeau pe turcii de după parapet, iar mîna înfierbîntată simțea o răcoare plăcută stînd pe țeava rece a puştii.

Mai spre seară începea să bată vîntul ascuțit şi rece. Flăcăii, cu obrajii vineți şi cu buzele roşii, începeau să simtă frigul străbătîndu-i. Cu cît s-apropia noaptea, vîntul rece şi umed despre Marea Neagră şuie-

ra tot mai jalnic și mai cu putere, și îngheța aerul. Ploaia începea să răpăie deodată cu sosirea nopții, picurii mari și grei, azvîrliți de vînt, izbeau pe osteni în față și-i sileau să-și închidă ochii.

Apa curge acum șiroaie pe fețele oștenilor; mantaua prinde umezeală, făcîndu-se tot mai grea. Un fior de frig cutremură pe flăcăi și le străbate pînă în măduva oaselor. Ei simt cum începe să le alunece apa pe piept și pe spate și fără voie pun mîinile pe mantaua și pe cămașa de la piept, silindu-se în neștire să îndepărteze de piele vestmîntul ud. Dar nu le ajuta nimic.

În sfîrșit, apa se prelinge de-a lungul mantalei și curge ca un pîrîu. Flăcăii simt apa de pe gît cum li se scurge de-a lungul spatelor, o simt pe piept și pe trupul întreg, pînă ce-ajunge în cizme și în opinci, iar ploaia se vărsa cu găleata și vîntul urla prin văi șuierînd despicat pe coamele parapetelor. E noapte cu totul.

Bieții străjeri, ținînd pușca între genunchi, își dezmorțesc mîinile înghețate, frecîndu-le; s-ar prin baltă pînă în genunchi și joacă. E vremea cinei. Dar pîinea lor din traistă, străbătută de apă, e numai un aluat, iar pastrama e moale ca o cîrpă. Iar degetele le sunt așa de înghețate, încît flăcăii, de sila durerii cînd le îndoiesc, își lasă pastrama nemîncată.

Din vreme în vreme s-aude undeva, în depărtarea serii, urletul unui tun ori răpăituri de pușcă. Iar cînd se întoarce vîntul, străbat prin șanțuri sunete de marșuri războinice, ori de horă, căci în tabără cîntă muzicile în fiecare seară.

Aceste sunete, venite ca de pe altă lume, mai întăresc sufletul flăcăilor. Ei parcă tot mai simt o rămășiță de viață omenească în ei, auzind tunuri și frînturi de cîntece și văzînd împrejur focurile mărunte ce sclipesc în depărtare ca niște ochi de lupi; înainte focurile din tabăra dușmană și la spate focurile taberei lor.

Dar trupul din ce în ce li se înțepenește, ploaia și vîntul parcă tot sporesc; rînd pe rînd se sting focurile din taberi și deodată se revarsă asupra lor o întunecime ca a mormîntului. Nu se mai aude nimic împrejur decît ploaia și vîntul, și sufletul bieților oameni se

topeşte în ei şi începe să le fie urît; şi se simt parcă îngropaţi de vii, ori azvîrliţi undeva la marginea pămîntului, despărţiţi de toată lumea.

Şi noaptea e lungă, e lungă, e fără sfîrşit. Şi nu s-aude nici bătaie de ceasornic, nici cîntec de cocoş, nici strigăt de om, ca să mai curme lungimea vremii şi s-o măsoare. Tremurînd din tot trupul şi dîrdîind cu dinţii, străjerii veghează astfel o noapte întreagă.

În sfîrşit, pe deasupra dealurilor se iveşte alba strălucire a zorilor aducătoare de mîntuire. Dar pînă la mîntuire mai este de trecut cea mai cumplită vreme a străjuirii. Înainte de răsăritul soarelui frigul e în toată puterea lui. Nimic nu poate să mai încălzească trupul îngheţat al flăcăilor, nici restul de ţuică din ploscă. Iar cînd sosesc la ei oştenii ca să-i schimbe, îi găsesc tremurînd ca scuturaţi de friguri, cu ochii fără strălucire, turburi şi abia putînd să-i deschidă. Şi faţa le e suptă, vînătă, verde, şi buzele fără sînge. Abia pot să vorbească; şi slabi, ei se tîrăsc prin şanţuri cu genunchii îndoiţi, frînţi de oboseală şi ca ieşiţi din morminte.

Se duc încet spre tabără, ca să se odihnească. Iar locul lor îl iau alţi flăcăi, ca să sufere aceleaşi chinuri pînă a doua zi.

XX

Aş vrea să vă povestesc, cîte le ştiu, şi despre casa şi masa oştenilor noştri pe vremea războiului. Aşa vine vorba: casa şi masa. Dac-ai întreba pe cei ce-au făcut războiul, cum le-a mers cu masa şi cu casa, ar izbucni în hohote de rîs şi ţi-ar răspunde: „Bine!"

Aşa răspunde şi sergentul din poezia lui Alecsandri. Îl întîlneşte pe drumul Vasluiului un regiment rusesc care mergea la Plevna. Colonelul stă de vorbă cu el:

„— De unde vii, creştine?
— Vin tocmai de la Plevna.
— Cum e pe-acolo?
— Bine!"

Şi tot aşa a răspuns un dorobanţ rănit la braţ de-o baionetă, intrînd în ambulanţa de la Griviţa: „I-aţi bă-

tut pe turci?" a întrebat doctorul. „Bătut!" răspunde flăcăul. „Şi ce e pe-acolo, prin vale?". „Ce să fie! Iad şi prăpădenie, numai fum şi sînge, dar încolo: bine şi pace!"

Ce-o fi înţeles el cu binele şi pacea lui, nu ştiu. Dar dacă şi la Plevna a fost bine, apoi mare lucru trebuie să fie atunci cînd o-ncepe românul să spuie că e rău.

Pînă ce a fost vreme bună şi caldă, oştenii noştri nici nu s-au gîndit la adăposturi. Dormeau pe pămîntul gol, aşternîndu-şi mantaua. După ce-a dat frigul, cam pe la Sfîntul Dumitru, cei din tabăra Plevnei au început să-şi facă bordeie.

Călătorul care se apropia de Plevna, pe drumul ce ducea spre tabără, vedea pe dealuri şi pe văi numai bordeie şi mantale întinse la soare, dacă era vremea bună, şi cunoştea după acestea că acolo e tabără. Dar fum nu vedea mai niciodată. Oştirea nu prea avea lemne de foc. Cîte păduri au fost pe lîngă Plevna s-au isprăvit cu vremea şi vă puteţi gîndi ce belşug de lemne de foc era în tabără, cînd ele trebuiau aduse tocmai din munţii Muscelului, scoborîte pe Olt, trecute peste Dunăre şi duse la Plevna.

Dar şi fără foc, cei din bordeie tot erau adăpostiţi, măcar de vînt şi ploaie. Şi cei ce erau cu schimbul prin redute aveau puţină adăpostire, căci în redute aveau săpate bordeie, unde-şi ţineau muniţia şi-n ele era loc şi de ei.

Cei din oştirea de pază, cari trebuiau să stea gata de luptă în toată vremea, căci puteau să iasă turcii şi să izbească taberile, o duceau rău. În toiul iernii, pe vremea nesfîrşitelor ploi, au trăit mai tot în corturi şi cu toate că îşi săpau şanţuri pe lîngă cort, ca să nu curgă apă pe sub ei, dormeau tot uzi de ploaie.

Iar cei din oştirea de strajă, cari steteau prin şanţuri şi prin gropi ca anteposturi, n-aveau nici un fel de adăpostire şi n-aveau nici măcar voie să facă foc.

A fost urîtă şi grozavă iarna războiului. Pînă la Sfîntul Dumitru a fost cald şi deodată au început ploile cu nemiluita şi a plouat ziua şi noaptea, vro patru săptămîni. Pînă în ziua căderii Plevnei tot ploaie a fost.

Noaptea de duminică spre luni — că într-o luni a căzut Plevna — a început să ningă. Era cea dintîi ninsoare; se domolise gerul şi aerul era uscat. Osman de vro zece zile se tot străduia să iasă din Plevna, dar îl ţinea vremea cea rea pe loc. Luni însă, şi-a găsit vremea potrivită şi a ieşit.

Cînd au văzut oştenii noştri zăpada, de bucurie se tăvăleau prin ninsoare ca nişte copii şi chioteau, căci se îngroziseră de atîta ploaie şi moină.

De aci înainte altă vreme proastă. Se pornise un viscol turbat, cum nu s-a văzut prin Bulgaria de vro treizeci de ani.

Pe vremea viscolului, tabăra de la Plevna era spartă. De oştenii noştri era acum şi mai rău; îi apucase viscolul pe drumuri, pe unii mergînd spre Vidin, pe alţii aducînd robiţii turci în ţară.

Rău fără seamăn a dat însă de capul ruşilor, cari apucaseră să treacă peste munţii Balcanilor în toiul iernii. S-au prăpădit pe coamele munţilor oştiri întregi; cu zecile de mii au murit ruşii îngropaţi în zăpadă, degeraţi şi căzuţi prin prăpăstii. S-au prăpăstuit atunci vro cincizeci de tunuri cu cai cu tot; şi ce-au păţit, ruşii au s-o spuie şi morţilor.

XXI

Oricît s-ar fi străduit guvernul şi ţara, hrană de ajuns pentru oştenii noştri n-a putut să trimeată din două pricini mari: oastea ne era în ţară străină, săracă şi fără drumuri, iar la mijloc Dunărea şi apoi viscolele şi troienele de zăpadă ale iernii.

Vîntul a rupt odată podul de peste Dunăre. Atunci oştirea a rămas vro două săptămîni fără hrană.

Iar acolo, prin Bulgaria, puteai să pieri cu banii în mînă. Satele erau pustiite de turci, înşişi bulgarii piereau de foame şi cît erau zilele lui Dumnezeu cerşetoreau prin tabără, mulţi fugiţi de turci, cum i-a apucat vremea, desculţi şi numai în cămaşă pe gerul iernii.

De la Turnu Măgurele e drum de-o zi cu trăsura pînă la Plevna. Carele cu doi boi făceau cîte două şi trei zile din pricina îmbulzelei ce era, căci ziua şi noap-

tea nu se liniştea drumul. Asta pe vremea bună. Pe vremea rea, să ferească Dumnezeu! Cîţi boi n-au pierit, ba cîţi oameni, de greutatea vremii şi a drumului. Se fuduliseră şi ruşii să nu se primească tovarăşi dintru început şi cu asta au împins războiul în iarnă.

Pînă a fost podul peste Dunăre întreg şi vremea bună, oştenii noştri aveau obicinuinta hrană din cazarmă. Mai la început găseau şi prin satele dimprejur de ale mîncării.

Cei ce erau ascunşi prin şanţuri, ori erau străjeri, apropiaţi de tot de linia focului turcesc, erau siliţi să mănînce numai pîine şi pastramă, ori brînză. Au fost şi vremuri cînd pe ici pe colo, pe dealuri mai depărtate de tabără, oştenii au mîncat zile întregi numai porumb copt pe jeratec. Primprejurul Plevnei erau multe porumbişti. Se vede că Osman dase poruncă să nu se culeagă porumbul, ca să-l aibă la zilele cele grele din urmă, căci pe la Sfîntul Dumitru porumbul era încă neculeş pe dealurile dintre Plevna şi redute.

Erau isteţi de altfel românii şi mai puneau mîna pe vite de-ale lui Osman. S-a întîmplat nu o dată, că tunarii au adus cu obuzele berbecii şi oile turcilor în tabăra noastră. Vedeau tunarii bunăoară vrun cîrd de berbeci, pe cari îi păşteau pe vrun deal soldaţii turci, şi aruncau obuze dincolo de cîrd. Berbecii se speriau şi apucau spre tabăra noastră. Şi dacă apucau de la un loc spre altă parte, îi cîrmuiau aşa de bine cu obuzele că-i aduceau frumuşel pînă unde erau înglotiţi ai noştri.

Dorobanţii porniţi asupra Rahovei şi a Vidinului au dus-o mai bine. Treceau pe lîngă Dunăre tot prin sate româneşti nepustiite de turci şi neajunse pînă acum de oştiri şi găseau să cumpere de toate. Ba erau primiţi ca oaspeţi şi ca fraţi de sînge. Oştirii acesteia i-a fost mai uşoară viaţa şi la Vidin.

XXII

Liniştiţi şi în odihnă deplină nu steteau în tabăra Plevnei decît cei prea obosiţi după vro luptă. Toţi ceilalţi aveau de îndeplinit fel de fel de lucrări.

Unii cutreierau împrejurimile, ori căutau nutreț pentru ei și pentru vite, ori ispitind puterile dușmanului. Alții săpau șanțuri, așezau tunuri și steteau de pază.

N-aveau apă de băut și trebuiau să sape fîntîni adînci și largi; n-aveau lemne de foc și se furișau pe sub plumbii turcești prin păduri.

Unii săpau drumuri ascunse peste dealuri și prin văi de la o tabără la alta, de se încrucișau drumurile ca o pînză de păianjen, așa că puteai alerga de la o tabără la alta pe drumuri scurte și bune.

Toate erau drumuri acoperite și cereau săpătură multă. Lucrul acesta, al drumurilor acoperite e așa :

Vrînd să mergi de la o tabără la alta, fie prin vale, fie pe deal, cauți să fii scutit de plumbii și de ghiulele turcilor. Iar turcii cu atîta iscusință își așezaseră redutele încît nicăieri împrejurul Plevnei nu erai scutit de bătaia lor.

Românii săpară deci drumuri cu scutiri de pămînt : cîte-ntr-un loc, adînci, ca pînă la brîu, cîte-ntr-alt loc, mai puțin adîncite, unde era vrun răzor ori vro ridicătură de pămînt. Iar din pămîntul săpat făceau perete spre partea turcilor.

Pe după peretele acesta se duceau oștenii în bună voie dintr-un loc într-altul. Peretele ridicat era așa de înalt, că pe un călăreț îl acoperea, scutindu-l de plumbii turcești. Iar de larg și de neted drumul era așa făcut, că puteau să meargă pe el tunurile și căruțele cu muniție ori cu răniți.

În zilele din urmă ale Plevnei, cînd s-așteptau românii și rușii, din zi în zi, să vadă pe Osman ieșind la larg, pe drumurile acestea au făcut oștirile nesfîrșite marșuri de la o tabără la alta, ca să le încerce lungimea. Nu se știa adică pe care va ieși Osman cu oștile. Dar nu putea să iasă peste dealuri, ci numai strecurîndu-se de-a lungul vrunei văi, și erau șase văi la Plevna pe unde și-ar fi putut strecura oștile.

De aceea, toată oștirea creștinilor s-a împărțit în șase tabere mari, păzind gurile văilor. Dar era vorba că ori prin care vale va porni Osman cu ai săi, toate oștirile creștine să s-adune acolo în calea lui, din toate celelalte cinci guri de văi.

De aceea, oştirile noastre au tot făcut încercări. Astăzi îşi închipuiau că Osman iese pe valea dinspre răsărit şi toate oştile din cele cinci văi s-adunau acolo. Mîine îşi închipuiau că iese prin valea despre apus. Şi aşa, prin toate şase văile.

Ori prin care vale ar fi ieşit Osman, ai noştri ştiau şi ceasurile şi minutele în cari vor sosi celelalte oşti creştine, ca să se împreune; cea din dreapta în patru ceasuri, cea din stînga în două şi jumătate şi aşa mai departe.

Dar cînd a fost la adică, în ziua ieşirii lui Osman din Plevna, n-a fost nevoie să s-adune oştile noastre la un singur loc. S-a întîmplat astfel, din pricina noastră, a românilor. Osman, adică, ieşise pe valea cea mai largă, pe şosea, pe unde era mai departe de tabăra noastră, peste rîul Vidului.

Noi în loc să alergăm ocolind dealurile, ca să ne împreunăm cu ruşii de dincolo de rîu, ca să stăm în faţa lui Osman, ne-am luat de-a dreptul pe urmele lui; am intrat în oraşul Plevnei şi i-am închis cărările. Osman, bătut de ruşi, s-a dat îndărăt peste rîu ca să intre iarăşi în Plevna, dar a dat de noi. Şi aşa, bătut în spate de români şi în faţă de ruşi, el a închinat steagurile şi s-a dat robit.

7

OFIŢERII NOŞTRI

XXIII

La Plevniţa, căpitanul Nicolae V. Mărăcineanu dase năvală peste Valea Lacrămilor deodată cu dorobanţii lui Şonţu.

Cînd a pornit din vale cu flăcăii, le-a zis: „Să vă ţineţi tot după mine, copii! Să nu vă daţi nici un pas îndărăt" şi, apucînd puşca din mîna unui flăcău, i-o ţinti acestuia drept în frunte: „Cînd veţi simţi că eu mă feresc de focul duşman şi că mă codesc să fiu tot în capul vostru, de pe-acum vă poruncesc să-mi puneţi aşa puşca în frunte şi să mă izbiţi cu glonţul unde mi-a pus popa mirul!"

Şi s-a dus Mărăcineanu tot în fruntea flăcăilor şi aşa de orbeşte s-a vîrît printre obuzuri şi plumbi, încît turcii de ciudă l-au tăiat cu topoarele şi i-au azvîrlit carnea peste companiile noastre.

Iar maiorul Şonţu, după ce le-a spus că nu mor toţi cari pleacă în luptă, zise: „Dacă v-aş putea scăpa de moarte, băieţi, aş vrea să mor eu, maiorul vostru, pentru voi toţi, să mor de-o mie de ori"; şi văzînd că a întristat pe flăcăi, adăogă: „Dacă mă veţi vedea murind, nu vă pierdeţi firea; mergeţi înainte cu căpitanii! Şi de-or muri şi ei, aveţi locotenenţii; şi mai bine să muriţi cu toţii, decît să vă daţi îndărăt!"

Şonţu îşi tot cînta moartea şi parcă a prorocit, căci a murit şi el, au căzut toţi patru căpitanii lui, au pierit toţi locotenenţii şi flăcăii s-au bătut cîrmuiţi numai de sergenţi şi de căprari.

Căpitanul Ion Năstase, la a doua bătălie de la Plevnița, cînd văzu pe dorobanții din Suceava că merg spre foc cu inima îndoită, își scoase chipiul și întinse sabia spre ei : „Să iasă cine vrea dintre voi, că-i dau chipiul și sabia, să fie în locul meu. Și dac-o zice el să mergem îndărăt, îndărăt să mergem, că eu mă supui !". Dorobanții, rușinați și înflăcărați totodată, strigară : „Ura ! Să trăiască căpitanul și părintele nostru !" și alergară cu atîta urgie în foc, încît și pe maiorul lor Ion Nicolae și pe căpitanul Năstase îi tăiară de ciudă turcii cu topoarele.

Ofițerii au dat pildă oștenilor alergînd tot în fruntea lor. De multe ori singuri își cereau de la cîrmuitorii luptelor locul cel mai primejdios. Maiorul Giurescu al dorobanților din Muscel, cînd s-a dat năvala la Rahova, a cerut el singur să i se dea comanda celor ce vor intra mai întîi în foc. Și i s-a dat. Maiorul a chiotit de bucurie și ridicînd chipiul a strigat: „Făceți-vă cruce, copii, și după mine !". Și a mers tot în frunte, tot vesel și însuflețit, pînă ce a murit izbit de glonț.

A doua năvală la Plevnița, căpitanul Bogdan, al vînătorilor, a mers de bunăvoie la moarte. Era ofițer de ordonanță. Domnitorul îl trimesese pe cîmpul luptei ca să-i aducă știri, dar căpitanul, văzînd lupta, a uitat de ce-a venit. „Ce frumos e cînd pleacă voinicii la luptă !" zise el și se alipi de un batalion, cerînd voie maimarilor să meargă și el în foc. A mers în rînd cu compania cea din frunte, dar a venit un obuz și l-a izbit, sfîșiindu-i pîntecele. Domnitorul îl iubea, căci era ofițer vrednic, și alergînd la ambulanță ca să-l vadă, i-a pus însuși pe piept „Steaua României". Bietul căpitan a murit peste noapte.

Tot într-aceeași zi, într-același loc, alt ofițer de ordonanță, locotenentul Călinescu, s-a alipit de un batalion și a plecat în foc cu năvălitorii. Pe el l-a izbit un glonț în frunte.

Cînd vedea că e primejdie mare și că flăcăii și-au pierdut inima, ofițerii săreau între soldați, luau pușca din mîna vrunui căzut și mergeau împușcînd, alături de ei. După ce a murit Șonțu, căpitanul Crăcalia, și de

mînie pe turci, și ca să îmbărbăteze pe dorobanți, a luat o pușcă și intrînd în linia oștenilor de rînd, a început să tragă focuri. Tot așa făcu maiorul Ene, al dorobanților din Ilfov, la Rahova. Stînd într-un șanț de adăpost, el trăgea cu pușca spre turci și-și tot scotea capul să vadă pe unde sunt dorobanții și ce fac. Se vede că un turc din redută a pîndit pe maior, căci, odată, cînd și-a scos viteazul maior capul din nou, a fost trăsnit drept în frunte de plumbul turcului.

Colonelul Cotruț, cînd văzu la Smîrdan că în sat sunt turci, voi să încalece și să plece în sat. Calul, fiind speriat de zgomot, se tot izbea; colonelul dete calului drumul să se ducă unde o vedea; iar el porni pe jos în pas alergător cu companiile după dînsul. Prin sat a fost luptă mare; turcii împușcau de pe ferestre, de prin podul caselor, de după garduri. Colonelul, tot pe jos, cu pușca în mînă, trăgea focuri, amestecat între flăcăii care se luptau piept la piept cu turcii. Își schimbase numai chipiul, cu al unui gornist, ca să nu-l cunoască turcii.

XXIV

De obicei, ofițerii noștri își îmbărbătau companiile cu vorbele: „Tot înainte, copii!" Vorbele maiorului Ene au rămas de poveste. El era moldovean și striga: „Puilor, dați de tot!". Muntenii nu erau obicinuiți cu aceste vorbe, dar au priceput și-au dat de tot.

Ar trebui să înșir pe toți ofițerii noștri, dac-aș vrea să fiu pe deplin cu spusele. Toți s-au purtat vitejește, iar cum au știut ei să moară pentru binele țării, o puteți vedea dintr-o singură pildă a locotenentului Chivu Stănescu. Era la Plevnița. Flăcăii, potopiți de focul redutei, mergeau înainte cam îngroziți. Deodată, Stănescu își simte fluierul piciorului străbătut de un glonț. „Mergeți numai înainte, că v-ajung și eu", zise oștenilor și, așezîndu-se jos, își scoase cizma și-și legă rana cu batista. Apoi, încălțîndu-se, plecă înainte. Șchiopăta, nu se putea ține pe picioare; dar vedea că, dacă s-ar opri ori s-ar întoarce la spital, compania ar șovăi. Și se tot duse înainte, dar de la o vreme sîngele curgînd din

rană, a umplut cizma și a început să se scurgă gîlgîind peste tureatcă. Locotenentul era galben ca morții, iar ai săi îl rugară să se întoarcă. N-a voit. Dar în urmă a venit un glonț din redută și l-a așternut cîmpului.

Și așa au făcut mai mulți ofițeri. Despre oștenii de rînd nu e nici o nevoie să vă spun, ei au mers la moarte ca la horă.

Mare bucurie simte-n sufletul său tot românul, cînd se gîndește cît de inimoși au fost oștenii noștri în război.

Nu e rușine mai amară pe lume decît a oșteanului care fuge de luptă. Onoarea și simțul datoriei sunt cele mai scumpe lucruri pentru orișicine, iar oșteanul care nu se bate inimos, dus în foc de simțul onoarei și al datoriei, nu e vrednic de laudă, chiar dacă biruiește.

La Grivița, la a doua năvală a românilor, turcii erau așa de îngroziți, încît voiră să fugă spre Plevnița ; și au trebuit să-i întoarcă ofițerii din drum cu revolverele și cu latul sabiei. Și cu toate că au biruit și a doua oară, năvala noastră, vrednicia lor e scurtată rău prin întîmplarea că au fost împinși de la spate să intre în foc. Cînd faci de silă un lucru care are sfîrșit bun și vrednic, lauda nu e a ta, ci a întîmplării.

Românii, tot atunci, la Grivița, s-au purtat altfel. După întîia năvală fără izbîndă, în loc să stea pe loc, au sărit a doua oară ; iar după ce au pătimit a doua oară și ofițerii nu mai îndrăzneau să ceară flăcăilor să mai intre o dată în foc, înșiși dorobanții au cerut ofițerilor să-i mai ducă o dată spre redută.

I-au dus și au fost iarăși bătuți. Flăcăii răniți și fără puteri zăceau acum prin iarbă, trăgîndu-și sufletul. Muriseră jumătate din ei. Dar cînd a început maiorul Candiano să le spuie că pornesc rușii asupra redutei și că au să-i facă de rușine, flăcăii s-adunară pe lîngă maior. „Păi, n-o să-i lăsăm!" strigau flăcăii și cu cît vorbea mai înflăcărat maiorul, cu atîta se sporea numărul vînătorilor și al dorobanților pe lîngă el. Ei se rînduiră de bunăvoie în șiruri, veniră de bunăvoie oameni dintr-alte regimente de dorobanți și se lipiră de cei ce stăteau gata să plece în foc.

N-a fost numai acum o dată, că oștenii noștri au cerut din voia lor să meargă la pierire. Cînd s-a dat năvala a doua la Plevnița, au fost rînduite două batalioane ca s-o izbească. Era puțin. Atunci un ofițer a trecut prin tabără și a întrebat dacă se găsesc oameni cari să meargă de bunăvoie asupra Plevniței. Și au sărit din toate regimentele flăcăii și s-au găsit gata să plece în foc. Atîția se îmbiară, încît ofițerii n-au putut să-i primească pe toți și au ales numai pe cei mai sprinteni.

Dorobanții lui Șonțu, la Plevnița, cînd au dat cu ochii de Valea Lacrămilor, s-au îngrozit și steteră dintr-o dată pe loc, fără suflare. Maiorul a îngălbenit de spaimă că-i vor fugi dorobanții îndărăt. Și în cutremurul acestui gînd, a strigat zăpăcit: „Măi băieți, mă lăsați la moarte singur?" Și cum începe o roată împiedicată, cînd îi scoți piedica, să se învîrtă dintr-o dată, așa s-a mișcat întreaga dorobănțime și-a început s-alerge după maior.

La Smîrdan, flăcăii, îngroziți de lupta de prin redute, nu prea voiau să intre în sat, ca să alunge pe turci. Colonelul Cotruț le zise: „Așteptați să ne alunge turcii pe noi de prin sate? Apucați-le înainte!" și flăcăii s-au luat în fugă după colonel.

Dar îndeobște oștenii noștri n-au așteptat multe îndemnuri cu vorba de la ofițeri. Săreau din pornirea lor. Așa cum e românul vesel din fire și pornit pe rîsete, era de ajuns uneori numai cîte o vorbă veselă, spusă cu liniște în vremea primejdiei mari, ca să îmbărbăteze pe flăcăi. La podul Novoseulului, dorobanții începură să șovăiască potopiți de focul turcilor, cari steteau ca un zid. Văzînd că nu pot răzbi, ai noștri slăbiseră focul și le slăbise și îngerul. Atunci un sergent din frunte strigă: „Bre, dar al dracului își apără pilaful" și dorobanții începură să rîdă, deteră năvală cu virtute, alungînd pe turci.

Pe șesul de la Siliștioara, cînd trecură oștile peste Dunăre, flăcăii ascultau vorbele preotului cu frunțile plecate și duși pe gînduri. Atunci, la vorbele preotului...

„Turcii sunt numai oameni, mor și ei", Constantinel Taerel zise deodată: „Păi, lasă, părinte, că avem noi ac de cojocul lor"; flăcăii începură să rîdă și inima le veni la loc.

XXV

Și e vrednică de laudă și de amintirea strănepoților năzuința românului de-a sări singur, fără poruncă și fără rugare, unde poate să facă binele și să-și arate vitejia.

Li s-a întîmplat și flăcăilor noștri să-și piardă uneori firea, cînd au fost loviți fără veste, ori cînd au văzut prea mulți dușmani în fața lor, cum au pățit-o la Grivița, cînd au sărit asupra lor ca răsăriți din pămînt harapii, ori cînd n-au avut plumbi și au stat cu mîinile goale în fața puștilor turcești, ca pe cîmpia Smîrdanului. Dorobanții lui Șonțu și-au pierdut firea cînd au văzut, între ei și redută, Valea Lacrămilor, de care nici nu bănuiau.

Dar niciodată nu s-au dat îndărăt. Precum am spus, după o clipită dorobanții lui Șonțu și-au venit în fire și au dat înainte; la Smîrdan, în șanțuri, cînd au venit turcii să-i alunge, băieții, fără plumbi, au stat unde erau, și turcii nu i-au putut scoate. La Grivița, adevărat, s-au dat flăcăii de trei ori îndărăt, dar nu de frică și cu gîndul să se vadă cît mai îndelungați cu drumul de dușman; s-au dat îndărăt de multă pierire, dar au sărit iarăși și iarăși și au bătut reduta.

Străinii cari au văzut războiul nostru, au scos vorba că „Românul știe să moară". Asta înseamnează vitejie și nepăsare de moarte. Iar nepăsarea de moarte e o vrednicie mare a soldatului.

E adevărat că dorobanțul, care avea nevastă și copii acasă, se ducea cu bătaie de inimă mai grea decît soldatul de linie, care era flăcău; dar intrat odată în focul gloanțelor, el nu se mai gîndea acasă, la copii, și nici la el, ci numai la turci...

Cată să spunem că într-acest război s-au luptat trei feluri de soldați, la fel de nepăsători de moarte. Turcul

stă în foc şi nu se mişcă, nu atîta că are inimă multă, ci mai ales că are o neclintită credinţă în ursită şi ştie că de ceea ce îi e scris nu scapă. Iar legea turcilor e înduşmănită cu a noastră, cînd e vorba de război. Hristos ne-a legat de suflet pacea şi ferirea de războaie, dar Mahomed al turcilor a propovăduit silnicia armelor şi războiul. Turcul merge orbiş în luptă şi moare, căci aşa vrea Dumnezeu. În luptă, turcul e mai tare cînd se apără; stă neclintit în ploaia de plumbi şi nici ochii nu şi-i mişcă.

Rusul e slab cînd se apără, dar e tare la năvală. Atunci pune capul în piept, pare că n-ar voi să vază de unde vine moartea, şi cu baioneta pe puşcă se duce orbiş, nici nu se uită unde calcă. Dar nici el nu merge la moarte pentru că are inimă multă, ci pentru că aşa cere porunca. Ruşii sunt vestiţi de ascultători în războaie şi e ştiut că s-azvîrl fără nici un rost spre pierire, fiindcă li s-a poruncit aşa; aleargă şi mor, căci aşa vor ofiţerii.

E frumos să mori ca turcii, că aşa vrea Dumnezeu şi legea, ori ca rusul, că aşa vrea ţarul şi porunca. Dar mai frumos e să mori cînd eşti deplin luminat în sufletul tău, că aşa vrea ţara ta şi binele ei.

Românii pentru ţară s-au bătut!

Şi s-au bătut cu inimă. Nu zic eu, ca să pară că-mi laud flăcăii neamului nostru. Au zis-o alţii, străini veniţi de prin lume, generali purtaţi prin războaie şi cari pricep ce e oşteanul. Nu s-a bătut românul mai bine decît turcul şi decît rusul, e adevărat, dar e destulă laudă pentru noi că s-au bătut tot aşa de bine ca şi ei. Noi eram numai ucenici, duşi la cel dintîi război, şi nu ne-au întrecut întru nimica meşterii într-ale războaielor, cei cari văzuseră multe încăierări de oameni şi aveau nume de luptători destoinici.

Toate luptele pedestrimii noastre sunt pilde de vitejie, cum au alergat dorobanţii lui Şonţu în prăpastia plină de turci, cum au alergat flăcăii lui Mărăcineanu peste Valea Lacrămilor, cum au năvălit moldovenii lui Nicolae Ion spre aceeaşi redută, cum au sărit vînătorii ploieşteni asupra Griviţei, cum au ţinut piept mehedin-

ţenii la podul Hîrleţului, mulţimii celei mari de turci, cum s-au bătut flăcăii piept la piept prin satul Smîrdanului şi cum au sfărîmat oştirile lui Osman la Opanez.

Cu nimic nu puteai să opreşti pe român ca să nu meargă înainte. Pe căpitanul Mărăcineanu, cînd s-arunca orbeşte printre baionete, un sergent îl tot smulgea dintre turci şi-l domolea. În urmă, sergentul căzu străpuns de baionete, pe cînd trăgea de mînă pe căpitan; căpitanul se uită la sergent cum cade şi-n loc să se tulbure, îşi muşcă numai buzele şi se duse înainte.

Aşa erau ofiţerii, aşa oştenii. A spus o vorbă mare căpitanul Bogdan, pe cînd îşi îndemna flăcăii să iasă şi să dea năvală. Nu era vreme potrivită de ieşire, căci ploua focul mai des decît grindina, şi ca să-şi îndemne băieţii, căpitanul ieşi repede din şanţ: „După mine, copii, că se teme şi moartea de voi!" Adevărul e că moartea totuşi nu se temea de ei, dar nici ei nu se temeau de moarte!

La o depărtare de cîteva sute de paşi de reduta Griviţei era cealaltă, a turcilor, Plevniţa. Dorobanţii ieşeau din redută pe cîmp, steteau în bătaia redutei turceşti, cu faţa spre turci şi cu mîinile întinse, şi strigau: „Daţi păgînilor!" Iar turcii începeau s-azvîrle plumbii, în vreme ce dorobanţii steteau nemişcaţi în ploaia de gloanţe. Unii cădeau morţi; acest lucru nu împiedica pe ceilalţi să stea mai departe în gloanţe.

Aceasta era o petrecere pentru dorobanţi. Se plictiseau în redută. Ca „să mai rîdă niţel", unii ieşeau pe parapet şi se uitau la cei ce-şi puneau pieptul drept o ţintă turcilor.

8

INTRAREA OŞTILOR ÎN BUCUREŞTI

XXVI

Fapta vitejească cea din urmă a românilor a fost lupta de la Smîrdan, într-o miercuri, la o săptămînă după Bobotează, în anul 1878. După cucerirea Smîrdanului, oştile noastre s-au grămădit să bată Vidinul, dar în vremea aceea le-a sosit ştirea că ruşii au făcut pace cu turcii.

Oştirile turceşti au ieşit în bună pace din Vidin, iar în locul lor au intrat regimentele româneşti.

Aşa s-a isprăvit războiul. Din Vidin au tras turcii lui Osman cea dintîi ghiulea asupra noastră, iar noi, prin voia întîmplării, cea din urmă ghiulea de tun asupra Vidinului am tras-o.

O parte din oştirile noastre au mai rămas de-a lungul Dunării prin cetăţile turceşti, ca să ţie pază. Mulţimea oştirilor însă trecuse Dunărea în Oltenia şi sta acolo îngrămădită.

Cu toate că se încheiase pacea, tot mai era puţină temere că lucrurile nu s-au potolit de tot. Aşa e, cînd arde o casă, după ce s-a stins focul şi nu se mai vede flacăra nicăieri, mai iese încă fum din bîrnele umezite de apă.

Cam pe la Rusalii, Domnitorul a plecat în Oltenia, ca să vază cum stau oştirile cu sănătatea şi cu aşezarea lor în tabără.

A găsit pe voinicii noştri sănătoşi. La Plevna se îmbolnăviseră mulţi de asprimile vremii şi de oboseală multă, dar acum se îndreptaseră în aerul ţării lor şi depărtaţi de neajunsuri şi de griji.

Erau veseli flăcăii, cu toate că trecuse anul de mult, de cînd şi-au părăsit casele şi au plecat la pierire. Le era dor de casă, mai ales dorobanţilor cari aveau nevèste şi copii şi-şi lăsaseră plugul în brazdă, şi le era grijă de puţintica avere pe care au lăsat-o în ştirea lui Dumnezeu şi-n seama nevestelor.

Lîncezeau bieţii oameni de dorul cîmpiilor şi-al satelor. Trecuse timpul plugăritului, sosise timpul sapei şi-al coasei, şi pentru ei, plugarii, era mare chin să stea pe loc în corturile taberei, cînd ţipa plugul şi plîngea coasa ruginind pe după-o grindă. Incalte, anul trecut a fost mişcare, au fost lupte şi aveau cu ce să-şi petreacă vremea, pîndind turcii de prin redane şi sărind prin şanţuri vrăjmaşe cu baioneta pe puşcă. Oricum, decît să stai aşa pe loc, dacă nu poţi fi în largul tău pe lîngă boi şi coasă, tot e mai bine în război, că-ţi mai uiţi de casă şi-apoi ştii că faci ceva şi pentru binele oricui.

După ce-a trecut pe rînd prin toate locurile unde se găsea îngrămădită oştirea, Domnitorul a trecut Dunărea la Vidin. El, după căderea Plevnei, n-a putut să plece cu oştirea către Vidin. Stase pe cîmpul de luptă vro şase luni şi s-a gîndit numai la oaste, dar era nevoie de El în ţară, căci El n-are numai o grijă singură, a oastei. De aceea voia acum să vadă locurile pe unde s-au bătut vitejii săi flăcăi.

Domnitorul a cercetat cetatea şi cu multă băgare de seamă s-a uitat la puternicile întăriri de ziduri, de şanţuri, de tunuri şi la toată tăria cea de nespus a Vidinului.

A plecat apoi la satul Smîrdan şi a trecut pretutindeni pe unde a înaintat oştirea noastră biruind ; a intrat prin redutele turceşti, prin şanţurile lor — toate goale acum şi pustii — şi s-a uitat pe unde au lovit tunurile şi pe unde s-a dat lupta. Iar ofiţerii, cari luaseră parte la luptă, îi tălmăceau : pe-aici au venit românii ; pe-aici au ieşit turcii, să-i întîmpine ; colo a pierit cutare ofiţer ; pe valea aceea au fugit turcii ; prin cealaltă s-au întors.

Satul Smîrdan era pustiit rău. Se cunoşteau urmele crîncenei pieriri ce a cutreierat satul. Se vedeau urmele gloanţelor în pereţii caselor; mai vedeai case arse, multe cu uşile sparte şi cu geamurile sfărîmate.

De la Smîrdan a plecat de-a lungul Dunării pe la cetăţile şi redutele pe cari le-au cucerit românii la Lom-Palanca, Cibru şi Arcer, la Rahova.

A cercetat şi aici dealurile pe unde s-au luptat românii şi a pus o coroană pe mormîntul viteazului maior Giurescu, care a căzut la Rahova.

Din Rahova, Domnitorul a trecut la Turnu Măgurele şi s-a întors în Bucureşti.

Aceasta s-a întîmplat, cum am spus, cam pe la Rusalii.

Oştirea a mai stat sub arme, în Oltenia, pînă la sărbătoarea Schimbării la Faţă. Atunci, potolite fiind cu totul încurcăturile războiului, dorobanţilor şi călăraşilor li s-a dat drumul spre vetrele lor, iar cealaltă oştire a plecat prin oraşele unde ţinea garnizoană. Intrarea triumfală a oastei în Bucureşti s-a amînat pînă în toamnă.

XXVII

Pe cîmpia Bănesei se ridicase un altar împodobit cu flori şi cu arme.

Pe cîmpie, cît era de mare, se vedeau numai oşteni îmbrăcaţi de sărbătoare. Era mare şi de mult aşteptată ziua cînd oştirea biruitoare a românilor avea să intre cu sunete de trîmbiţe şi de chimvale în Capitala ţării. Nespus de multă lume s-adunase pe marginile cîmpiei, ca să fie de faţă la sărbătoarea armatei.

La dreapta altarului se aflau vro cîteva sute de oşteni răniţi în război, aduşi anume ca să meargă în fruntea oştirii. Această vrednicie li s-ar fi cuvenit morţilor noştri de pe cîmpiile Bulgariei, dacă ar fi fost cu putinţă. Dar erau morţi de un an acuma şi erau departe în pămînt străin.

Lîngă răniţi steteau şase sergenţi voinici, fiecare purtînd cîte un steag turcesc, smuls de flăcăii noştri pe cîmpul luptelor. Iar lîngă ei stetea un regiment de doro-

banţi, alcătuit din cîte o mînă de flăcăi din toate cele şasesprezece regimente de dorobanţi, cari au luat parte în război.

Frumos amestec de români! Într-acelaşi regiment flăcăii din Oltenia cu cei din fundul Moldovei şi cei de la Dîmboviţa cu cei de la Prut, aşa cum au intrat şi în focul turcesc, amestecaţi după întîmplare. Erau dorobanţii întregei Românii, temeiul puterii noastre.

Iar alături cu dorobanţii erau săpătorii oştirii, oşteni de linie, vînători şi tunari.

La dreapta altarului era un regiment de călăraşi, alcătuit ca şi al dorobanţilor din cîte o mînă de flăcăi din toate cele opt regimente de călăraşi, cari au cutreierat văile Bulgariei. Acelaşi amestec de oameni din toate colţurile ţării.

Iar lîngă călăraşi erau cele două regimente de roşiori, alte regimente de linie şi de tunari şi un pluton de oaste de pe mare.

Era o zi senină. Cîmpia părea că e plină de fulgere, atîta strălucire şi scînteiere se juca pe întinsul ei, pornită de pe strălucitorul oţel al baionetelor şi al coifurilor.

Puteam să fim mîndri de oştirea noastră văzînd-o aşa de voinică şi de frumos îmbrăcată, mai ales ştiind-o cît de cu vitează purtare s-a întors din locul răpunerii de cap. Mulţi dintre bătrîni şi dintre cei cu inima mai aproape, mulţi vor fi plîns în ziua aceea pe cîmpia Bănesei, privind oştirea noastră. De cîtă primejdie ne-a mîntuit-o Dumnezeu!

Iar primejdia de care a scăpat era aci, în faţa ei, dar mută şi rece. Erau tunurile turceşti. În jurul altarului steteau înşirate cele patruzeci şi cinci de tunuri smulse de-ai noştri din mîna turcilor, toate îndreptate cu ţevile lor omorîtoare spre oştire, aşa ca-n vremea luptelor. Dar astăzi li-e gura fără glas şi biruitul nu mai are puterea să înspăimînte pe nimeni.

La amiazi a sosit şi Domnul Carol, călare şi înconjurat de generali, şi de-ai noştri, şi străini; iar alături, Doamna Elisabeta în trăsură.

Cine a fost pe cîmpie în clipele acelea n-are să uite nici în mormînt vijelia de chiote ce au întîmpinat pe viteazul Domn. Toate muzicile regimentelor începură să cînte deodată, toţi flăcăii de sub arme, ca dintr-o singură gură, îşi chiotiră urarea lor, iar mulţimea de pe margini fremăta ca freamătul apelor mari.

Fiori răzbiră prin mulţime şi vuietul despica văzduhul pînă la Dumnezeu.

Apoi trei arhierei începusă să slujească la altar sfînta slujbă. Atunci, din rîndurile oştirilor au înaintat voiniceşte patruzeci şi trei de flăcăi cu cele patruzeci şi trei de steaguri ale regimentelor noastre. Ei s-au făcut o roată, avînd în mijloc altarul Domnului de sus şi pe Domnul lor şi al ţării.

După sfîrşirea slujbei, toate steagurile au trecut unul după altul pe dinaintea Domnitorului şi fiecare flăcău pleca steagul, iar Domnitorul însuşi punea pe steag „Crucea trecerii Dunării", iar Doamna punea o cunună de flori. Pe trei steaguri, pe ale regimentelor cari se bătuseră în prăpădenia de luptă de la Smîrdan, Domnitorul a pus îndeosebi şi alt semn de vitejie: „Steaua României".

Apoi muzicile tăcură şi Domnitorul vorbi oştenilor. El le zise cam acestea:

„Viteji flăcăi! Ţara întreagă şi Capitala ei, împodobită cum n-a mai fost niciodată şi cu tot sufletul pornită să vă răsplătească vitejia de la Griviţa şi Plevna, de la Rahova şi de la Smîrdan, vă primeşte astăzi ca pe voinici vrednici, că voi aţi adus neatîrnarea ţării.

Mîndriţi-vă cu numele vostru de români şi păstraţi în sufletul vostru credinţa că sunteţi tari şi buni şi nu uitaţi că neamul vostru întreg vă răsplăteşte cu iubire şi vă sărbătoreşte fapta.

Să ţineţi la steagul ţării ca la un lucru sfînt, aşa cum aţi ţinut pe cîmpul luptei! Ştiu bine că de acum, oricînd va fi nevoie de braţul vostru, veţi alerga cu inima întreagă şi ca oşteni pe deplin. Nu uitaţi că inima mea e cu voi şi că n-am altă fericire mai mare decît asta de astăzi, cînd pot să zic tuturor: «Copii viteji, vă mulţumesc!».

Acum, cu mîndrie mă pun în capul vostru, ca să intrăm împreună în Capitală, unde ne așteaptă cu neastîmpăr poporul, ca să vă mulțumească și el și să vă arate de cîtă iubire și de cinste sunteți vrednici."

XXVIII

Apoi, Domnitorul cu oștirea a plecat spre oraș.

În fruntea tuturor mergeau jandarmii călări, apoi rănitii cu steagurile luate de la turci, avînd în mijloc pe Domnitorul Carol cu generalii.

Îndată după Domn veneau, cîntînd într-un singur glas, muzicile tuturor regimentelor, în fruntea celor cincizeci și două de batalioane de pedestrime. În urmă veneau dorobanții și călărașii cei amestecați, avînd în mijloc tunurile turcești. Roșiorii încheiau întreg șiragul.

Și muzicile cîntau și steagurile regimentelor fîlfîiau pe deasupra capetelor, ropoteau scurt și îndesat pașii flăcăilor, scîrțîiau roatele tunurilor și era plină cîmpia de strălucirea armelor.

Oștirea avea să treacă pe sub o poartă făcută anume, cum e obiceiul să se facă oștirilor biruitoare; înaltă, împodobită cu nepomenită mîndrie, cu steaguri, cu slove de aur cari spuneau numele locurilor pe unde și-au lăsat românii oasele, apărînd țara și biruind păgînimea.

Cînd a fost în dreptul porții, oastea a fost primită cu altă furtună de chiote și atîtea flori au aruncat cei adunați peste flăcăi și sub picioare în drumul lor, încît drumul le-a fost numai o floare.

Primarul Capitalei s-a apropiat atunci de Domnitor, aducîndu-i pîine și sare, după obiceiul străbunilor, și l-a salutat cu vorbe frumoase, amintind cît de cu drag a sărit oștirea la hotare, cîte lipsuri și greutăți a îndurat oștirea în țară străină. Cum s-a luptat și și-a vărsat sîngele cu atîta bărbăție, că de acum înainte e neclintită soarta României și vegheată neatîrnarea ei.

A spus că țara poate fi mîndră de oastea sa, care a deșteptat din morți fala numelui românesc. Că toate acestea le-a făcut oștirea sub înțeleapta cîrmuire a Domnitorului. Și apoi, Grivița, Rahova, Smîrdan vor spune veciniс de-acuma trecătorilor vitejia poporului român, pe care nu-l cunoșteau destul de bine nici vecinii,

nici străinii. Aceste locuri au arătat lumii că braţele cari au purtat sapa ştiu pe cîmpul de luptă să poarte şi arma.

Au mai vorbit apoi şi alţii.

Domnitorul le-a mulţumit şi le-a zis:

„În numele vitejilor oşteni, vă mulţumesc din toată inima pentru strălucita întîmpinare ce le-o faceţi şi pentru cuvintele cele pline de iubire de ţară şi de neam, pe care le-aţi spus.

Da, ţara poate să fie mîndră de fiii săi. Cu încredere au mers în luptă şi ca voinici s-au întors. De-acum înainte să fie liniştită scumpa noastră ţară; un popor, care şi-a vărsat sîngele pentru neatîrnarea sa, va lupta cu virtute ca să trăinicească şi să trăiască iubita noastră ţară, cea de sine stătătoare."

Apoi oştirea, în frunte cu Domnul, a intrat în oraş pe Podul Mogoşoaiei, care s-a numit de-atunci *Calea Victoriei.* El a mers de-a dreptul la statuia lui Mihai Viteazul, a Domnului celui neastîmpărat şi dătător de spaimă turcilor, şi a pus o coroană de stejar pe capul viteazului Domn.

De-aci, apoi oştirea s-a împrăştiat prin oraş şi de-acum a început serbarea mulţimii, au cîntat muzicile ostăşeşti şi lăutarii prin toate pieţele, s-au întins hori pretutindeni şi era o bucurie de negrăit. Cîţi părinţi şi fraţi şi surori şi necunoscuţi plîngeau acum de bucurie că li s-au isprăvit cu bine grija şi temerea ce-o aveau pentru ai lor cei duşi departe! Cîtă bucurie avea ţara întreagă că li s-a făcut şi românilor parte, cu puterea lui Dumnezeu, să-şi vadă oştirile intrînd cu biruinţă în Capitală, lucru de care n-au avut ei parte mai mult de-o sută de ani, iar cei bătrîni nici n-ar fi visat că pot să-l mai vadă în viaţa lor.

Domnitorului şi flăcăilor noştri le suntem datori puterea şi mărirea ţării de astăzi.

Fala noastră este cumintele şi chibzuitul nostru Domn, iar fala Domnului este oştirea cea vitează pe care El a dus-o cu atîta bărbăţie în luptă. Iubire fără margini li se cuvine; iubire şi recunoştinţă de-a pururi, că din neamul nostru s-a făcut un neam ştiut, şi din ţara noastră, ţară de viteji.

TARA

1

VRAJBA ÎNTRE NOI ȘI TURCI

I

Atunci cînd s-au adunat oștirile noastre, în primăvara anului 1876 — cu un an înainte de începerea războiului — nu știam nici noi anumit ce încurcături va aduce vremea, și nu știa nimeni.

Se zvonise încă din toamna anului trecut că rușii vor porni război asupra turcilor. Mai toți creștinii din împărăția turcească se răzvrătiseră; iar turcii, după obiceiul lor, au fost haini cu răzvrătiții. Pe bulgari i-au spînzurat cu grămada și i-au ars de vii; pe sîrbi i-au bătut chiar după ce ei căzură în genunchi, cerînd pace și iertare.

Cît au ținut răscoalele acestea, noi am dus-o tot într-o grijă. De o parte sîrbii și bulgarii, trăitori în țara noastră, s-adunau pe ici, pe colo, alcătuind bande, cu gîndul să treacă vrăjmășește peste Dunăre, asupra turcilor. De altă parte, sîrbii și bulgarii, însemnați pe răvașul turcului, fugeau de frica morții în țară la noi. Și pe deasupra rușii, ațîțători la răscoală, umblau prin satele noastre, îndemnînd țărănimea să sară cu armele într-ajutorul sîrbilor și bulgarilor.

Turcii, sub cuvîntul că urmăresc pe răzvrătiții fugiți la noi, ori că voiesc să împiedice alcătuirea de bande sîrbești și bulgărești, puteau să intre dintr-o zi într-alta în țara românească, revărsîndu-și oștile peste Dunăre.

Noi ne străduiam să fim curați și limpezi ca lumina soarelui. Nu dam nici un ajutor răzvrătiților de peste Dunăre; dimpotrivă, alungam din țară pe cei ce voiau

să ne turbure liniştea; iar pe cei ce năzuiau de peste Dunăre la noi, îi opream cu puterea să intre în ţară.

Eram destul de amărîţi văzînd cumplita soartă a creştinilor din Turcia, dar nu puteam să le facem nimic într-ajutor. Noi aveam nevoie de linişte, şi cînd ne aduceam aminte de cîte a mai îndurat biata ţară după urmele războaielor, ni se îngrozea sufletul.

Ne era lesne şi nouă să ne răvrătim, în rînd cu celelalte neamuri creştine. Răzvrătirile însă aduc întotdeauna neorînduială şi sărăcie în ţară, dacă nu sînge şi foc. Iar de sînge şi omor ne era acru sufletul. Răzvrătirea noastră ar fi ţintit la ştergerea birului ce-l plăteam turcilor. Am mai încercat noi de multe ori lucrul acesta, iar sfîrşitul a fost că turcii ne-au strîmtorat cu oştile şi ne-au liniştit, mărindu-ne birul ca pedeapsă pentru răscoală.

Era cu putinţă s-o păţim şi-acum aşa. Cel slab nu duce frică numai dintr-o parte şi noi nu duceam numai grija turcilor. De un duşman, de turc, ne-am fi scăpat mai de mult, dar am avut pe de lături alţii cari ne vorbeau în gură cu Dumnezeu şi la inimă cu dracul.

Şi astfel, de groaza pustiirii ce ne-ar fi ajuns după o răzvrătire neizbîndită, noi am stat pe loc. Se încrezuseră în noi stăpînirile Europei şi ne-au scos cu de-a sila din mîna turcilor, înainte cu vro douăzeci de ani, şi cum era să ne arătăm nevrednici de bunătatea stăpînirilor, ţinîndu-ne de răzvrătiri şi de certuri? Eram buni-bucuroşi că aveam cu putinţă să ne vedem în linişte de casa noastră. Ne dase Dumnezeu oameni cu minte luminată şi cu suflet românesc, cari se luptau pentru bunăstarea ţării, ne găsirăm un Domn chibzuit şi temeinic la fapte. Şi ne vedeam de trebile noastre, pe cîtă vreme ţara turcească ardea de focul răzvrătirilor.

II

Românul, care din păţania lui a scos în lume zicătoarea: „Tu-i dai lui bună ziua, şi el te înhaţă pe tine de chică", parcă s-a gîndit la purtarea de atunci a turcilor cu noi. Ei chiar dintru-nceput ne-au arătat toate chipurile duşmăniei, fără să le dăm măcar bănuială că

ne trage inima să le facem răul. Noi nu știam cum să le ieșim înainte cu plin și să le dăm dovezi că nu părtinim pe creștinii răzvrătiți, iar turcii, în loc să se bucure, se luau după noi cu ciomagul.

În loc să ne dea ajutor, ei ne puneau piedici. Cînd ceream să ne sprijinească întru depărtarea războiului de hotarele lor, ei se străduiau să-l apropie.

Au început apoi să-și bată joc de noi și să ne facă de ocară. Începură să ne numească țara „moșie a sultanilor" — iar noi, robii lipiți ai pămîntului — lucru tot așa de adevărat ca și cînd ar fi spus că valea Călugărenilor, unde i-a potopit Mihai Viteazul, e locul lor de rugăciune. Iar pe Domnitorul nostru îl socoteau ca pe un pașă de al lor, căci i-au poruncit să plece cu oștile și să le împreune cu ale unui serdar turc, punîndu-se sub stăpînirea acestuia.

După ce făcurăm legămîntul cu rușii, prin care statorniceam trecerea lor prin țară, oștirile noastre s-au dat îndărăt din calea rușilor, așa ca să nu dea ochi unele cu altele. Prefecților și tuturor slujbașilor țării li s-au dat porunci să fie cuviincioși cu rușii, ca și cu niște drumeți, dar mai departe să n-aibă nici un amestec cu ei și să se poarte ca și cînd nici nu i-ar vedea. Asta o făceam ca să înțeleagă turcii că nu țineam cu rușii. Și ca să înțeleagă și mai lămurit că vrem pacea și că ne ferim chiar de bănuieli, Domnitorul nostru a poruncit oștirilor de pe marginea Dunării să se retragă spre inima țării, ca să nu întărîtăm pe turci cu șederea oștirilor în vederea lor și ca să le tăiem bănuiala că pîndim la hotare vremea războiului.

Nici asta n-au voit s-o înțeleagă. Ba ne-au făcut-o și mai cu dinadinsul. Văzînd malul Dunării fără oștire, au început să trimeată cete de bașibuzuci ca să ne aprindă satele, să ucidă pe bieții dorobanți de la pichete. Noaptea veneau în luntri cerchezi, avînd peste bluze haine țărănești, și ucideau păstori români de prin bălțile Dunării, le luau turmele cu grămada, omorau pe săteni și duceau cu ei avutul țăranilor. Înaintau cale de un ceas înlăuntrul țării și aprindeau bucatele de pe cîmpie, spurcau bisericile, băgînd în groază lumea.

Cît erau zilele de mari, pe Dunăre alergau corăbii de război ale turcilor, şuierînd şi umplînd văile de vuiet. Vasele încărcate cu grîu, cu porumb şi cu alte mărfuri de-ale proprietarilor români şi de-ale negustorilor se ascundeau cu groază prin porturile noastre. Dar vapoarele turceşti au început să intre prin porturi, robind vasele române şi ducîndu-le în porturile turceşti. Pe cîte nu le puteau duce, le ungeau cu petrol şi le aprindeau.

Oricît de răbdătoare ţi-e firea, la vederea atîtor răutăţi trebuie să-ţi pierzi cumpătul. Ne-am ţinut firea cu toate acestea şi n-am sărit cu răul.

Oştirea însă a scoborît de la munţi iarăşi la Dunăre şi s-a întins de-a lungul ei, stînd mai îndesată în faţa cetăţilor turceşti ca să ne apere ţara de cerchezi şi de başibuzuci. Totodată, s-a dat poruncă să se concentreze fără preget toate oştirile noastre, din tuspatru contingentele, să s-adune miliţiile, să se alcătuiască gardă naţională din cetăţeni, ca să apere oraşele, să se puie în mişcare ţara întreagă, ca în zile de primejdie.

Asta era pe la începutul primăverii. Noi n-aveam gînduri de bătaie, dar era de văzut că turcii ne vor împinge pînă la cuţite. Şi ne-au împins.

În vremea aceasta oştirile ruseşti se adunau mereu-mereu, curgeau de pretutindeni spre Dunăre, unele trecură în Dobrogea, altele s-apucară la luptă din tunuri cu vapoarele turceşti, cari le ţineau închis drumul Dunării; altele se întindeau nesfîrşit şirag pe malul rîului; iar o seamă îşi făceau pod la Zimnicea, ca să răzbată în Bulgaria. Şi cu cît veneau mai multe, cu atîta oştirile noastre se îndesau spre Oltenia, împinse parcă de ale ruşilor.

Astfel, pe la sărbătoarea Sfîntului Gheorghe, tot malul Dunării era numai o negură de oşti. Cît e de lung malul, de la Galaţi pînă la Giurgiu, şi înainte pînă la Zimnicea, erau numai ruşi; iar de la Zimnicea pînă la Turnu Severin, numai români.

Noi steteam numai de pază, ca să nu vie cerchezi şi bande de turci să ne pustiiască ţara; şi de strajă, ca să urmărim gîndurile lui Osman din Vidin, dacă el ar fi

încercat să-şi treacă oştile în ţară la noi, să-l dăm pe mîna ruşilor.

Noi n-am tras nici cu tunul nici cu puşca, spre turci, decît numai la întîmplările de noapte, cînd încercau tîlharii turci să străbată pe furiş la noi.

III

Astfel, oştirile lui Osman, pe malul turcesc, şi-ale noastre dincoace de Dunăre au stat multă vreme liniştite.

Dar într-o marţi — 26 aprilie, a patra zi după Sfîntul Gheorghe, — o bubuitură puternică zgudui valea Dunării şi un nor de fum se ridică de pe zidurile Vidinului.

Osman-paşa trăsese cu tunul în Calafatul nostru. Oştirile române au înmărmurit. Ghiuleaua lui Osman, azvîrlită fără să fi dat noi prilej, însemna duşmănie şi război. Dar poate că Osman a tras cu tunul din greşeală, crezînd că are oştiri ruseşti în faţă.

Ai noştri ridicaseră, deci, cît putură de sus, steaguri româneşti, ca să le vază Osman din Vidin.

Osman le-a văzut şi a tras a doua oară. Asta însemna că n-a greşit.

După a doua ghiulea, ridicară ai noştri steaguri albe, semn al păcii şi al liniştei. Osman le-a văzut, dar a tras a treia oară şi-a aprins vama din Calafat.

A tras apoi a patra oară, lovind cazarma noastră şi dărîmîndu-i coperişul. Românii îi lăsară să mai tragă o dată, ca să ştie lămurit că nu ai noştri au început, ci Osman; şi că au răspuns numai după a cincea lovitură, cum cer legile războiului.

Osman a tras şi a cincea oară, şi atunci un tun al nostru, din bateria numită *Ştefan-cel-Mare,* a răspuns. Osman şi-a îndesit loviturile, iar ai noştri au izbit tot mai cu nădejde, întîi în corăbiile turcilor, apoi în zidurile cetăţii şi-n urmă asupra oraşului, aprinzînd cîteva case.

Ciudate întîmplări mai aduce vremea! Noi la Vidin am început războiul, aici am tras cel dintîi foc; şi

după nouă luni de zile, dup-atîtea locuri străine bătute de noi, la Vidin am încheiat războiul, căci asupra lui am tras cel din urmă foc. Şi apoi aşa a fost scris, că ghiuleaua cea dintîi, solul duşmăniei noastre, să fie din bateria ce poartă numele Domnului celui mai neîmpăcat duşman al turcilor, al lui Ştefan-Voievod.

Acesta a fost începutul. De-aci înainte turcii au bătut cu tunurile necontenit malul nostru.

A doua zi, miercuri, turcii din Vidin au tăcut, dar au început într-altă parte, la Giurgiu.

A treia zi, joi, au început cei din Turtucaia să ne bată Olteniţa. Aici s-a întîmplat un lucru care arată necredinţa turcului.

Era pe la amiazi, cînd au început să ne împroşte cu ghiulele, şi se-ncinse o luptă crîncenă. Două corăbii turceşti s-apropiară pe lîngă mal şi izbiră pe de lături bateriile noastre, cari erau silite să ţie piept şi cu corăbiile şi cu tunurile de peste rîu. Tunurile noastre au dărîmat în Turtucaia mai multe case şi-au aprins o biserică turcească. Atunci ridicară turcii pe cetate steagul alb al păcii, cerîndu-ne mila. Tunurile noastre şi-au contenit focul. Dar cînd au crezut turcii că ne pot lovi pe neaşteptate, săriră deodată la tunuri, deschizînd asupra noastră un foc cu mult mai puternic decît înainte.

Supăraţi şi mîniaţi de mişelia turcilor, românii au trăsnit fără milă în Turtucaia, aprinzînd alte case şi pustiind aşa de rău oraşul, încît turcii ridicară a doua oară steagul alb. Dar acum românii nu le-au dat crezămînt şi au bătut înainte cu tunurile pînă în noapte.

Au sărit şi dorobanţii cu puştile, izbind în oastea turcească de pe lîngă cetate. Au fost răniţi atunci vro doi dorobanţi; aceştia au fost cei dintîi români în carnea cărora a intrat glonţ duşmănesc.

Patru zile de-a rîndul turcii din Turtucaia nu s-au astîmpărat deloc, trăgînd cu multă mînie asupra Olteniţei. Ispiteau tăria oştirilor puse ca pază într-aceste locuri.

Noi steteam temeinic şi turcii n-au isprăvit nimic. Degeaba băteau cît era ziua cu tunurile şi cu puştile; degeaba căutară prilej, într-o noapte, să treacă în şase

corăbii oştire de-a lor la Smîrdan, venind tîlhăreşte, de către ziuă. Românii auziră zgomotul — de văzut nu vedeau nimic — şi i-au lăsat pe turci să se apropie de mal, apoi au început să trăsnească într-înşii de aproape. Cîţi or fi rămas în Dunăre, Dumnezeu ştie, că nici la mal n-au ajuns corăbiile, nici locului nu steteră.

A cincea zi sosi din josul Dunării o corabie cît un munte, se opri în mijlocul rîului şi începu să dea cu tunurile în noi deodată cu cele din cetate. Iar de pe dealurile Turtucaiei, de prin văi, pedestrimea ochea în dorobanţi. Românii, îndîrjiţi de-atîta foc, au sărit cu toată puterea la tunuri. Şase tunari au luat în primire corabia şi-au sfărîmat-o; iar altele vro şase tunuri s-au tot gîlcevit cu pedestrimea turcilor şi după vro cinci ceasuri au risipit-o. Iar celelalte tunuri au bătut spre cetate şi spre oraş şi după puţină vreme aprinseră cetatea. Mai în urmă au izbucnit flăcări din oraş, iar turcii, văzînd că Turtucaia arde, au încetat focul şi s-or fi gîndit iarăşi la steag alb, dar ai noştri bătură înainte.

Tot în ziua aceasta o corabie turcească s-a apropiat de întăriturile noastre de la Islaz şi le-a izbit. Românii au pus pe fugă corabia, sfărîmînd-o. Aici, la Islaz, a murit, rupt în două de obuz, sergentul Florea Bejanul, dintre dorobanţii de la pichet. El e cel dintîi oştean ucis în război, cu el se începe şirul cel lung de morţi, cari au mărturisit pe ceea lume libertatea românilor şi au dus veste despre redeşteptarea noastră.

2

NEATÎRNAREA

IV

La 10 Mai 1877, ţara noastră s-a rostit neatîrnată. Această zi, de 10 Mai, e cea mai mare şi mai frumoasă dintre sărbătorile neamului românesc. Ea are o întreită însemnătate, căci trei lucruri mari şi hotărîtoare ale sorţii noastre s-au petrecut într-această zi.

În vremile măririi noastre, stema domnească era purtată de voievozi vrednici şi cu iubire de neam. De pe capul lor treceau pe capul fiilor ce-i aveau, şi era linişte în ţară şi stema noastră dătătoare de spaimă printre duşmani. Dar ne-au ajuns vremile urgiei păgîneşti, cînd turcii smulgeau cu de-a sila coroana de pe capul domnilor noştri, punînd-o pe capul cui le plăcea lor. Iar în urmă turcii şi-au făcut bătaie de joc din coroana noastră; o zvîrleau pe drumuri şi cine se scula mai de dimineaţă şi punea mai întîi mîna pe dînsa, acela ne stetea domn.

Şi se îngrămădeau asupra ei toţi veneticii, şi se împingeau şi se certau, şi umblau în calea sultanilor cu şoapte şi cu bani, şi se perindau aduşi de vînturi la domnia ţării, ca vremea rea cu cea bună în zilele toamnei. Şi din mîini rele ajungea domnia în şi mai rele mîini, şi biata noastră ţară, fugind de ploaie, da de noroaie, şi cînd se credea scăpată de un rău, se pomenea cu zece din nou izvodite.

Schimbarea domnilor e bucuria nebunilor şi două mutări de locuinţă te păgubesc ca şi cînd ţi-ar fi ars casa o dată. Iar nouă ni se topise sufletul cum ne tot ardea casa în cap prin mutarea nesfîrşită a domnilor.

Și ne-am luptat și-am alergat s-ajungem în rîndul stăpînirilor înțelepte și s-avem domnie statornică. După unirea Munteniei cu Moldova, sub Domnul Cuza, am bătut la toate ușile domnilor puternici din Europa, ca să ne mîntuie de răul schimbării domnilor, să ne dea temeinică așezare în scaun și să ne vedem iarăși stemele domniei, ca în veacurile vechi, trecînd la moartea tatălui de pe capul cărunt pe tînărul cap al fiului său. Căci numai atunci sunt stemele cinstite și iubite de țară și cu vrednicie purtate de domni, cînd de la tatăl cel străduitor să le lase întregi și neștirbite fiului său, ele trec în liniște la fiu, care de mic s-a obicinuit cu ele și le cunoaște ca odoare rămase din părinți și din strămoși. Dar nu cînd sunt cu mînie azvîrlite în drum, rupte și batjocorite de cel ce e silit să le părăsească și ridicate de jos cu hohote de rîs ale celui ce se împiedică de ele.

Și nu eram noi de neam așa de ticălos ca să ne urgisească Dumnezeu într-atîta de mult și așa de multă vreme. Cu ajutorul lui și cu străduința noastră, ni s-a împlinit dorul și am întors vremurile vechi și păsurile sorții.

La 10 Mai 1866, s-a urcat în scaunul domniei românești prințul Carol, ca Domn statornic și fără clintire din partea turcilor și cu așezămîntul ca stemele domniei să treacă din tată în fiu. Nu ni l-a dat nimeni cu de-a sila; noi l-am ales de bunăvoie și după buna chibzuința noastră. Ne-am gîndit că dacă alegem Domn pe un om de-ai noștri, român, îndreptam numai pe jumătate răul și că tot mai lăsam o rămășiță de foc și de boală, și că din scînteia mică s-aprinde focul mare, precum din puțină sămînță de boală vine la urmă pierirea.

Ca să nu dăm prilej, nici cît un fir de păr, să ne certăm iarși noi de noi pentru domnie, ne-am adus un Domn de neam străin. Și cu asta am pus sfîrșit tuturor nădejdiilor trufașe și pornirilor nebune. Că de-am fi ales Domn român, s-ar fi pornit iarăși ca de-atîtea ori certurile aducătoare de ucidere între frați; mulți socotindu-se ori mai buni decît Domnul, ori avînd mai multă dreptate după vrun moș de-al strămoșului lor să prindă scaunul țării, ori ascultînd de șoaptele dușmanilor

țării, ori făcînd numai ca ispititul care zice: „De ce el și nu eu?"

Iar un domn străin, dintr-o seminție de oameni puternici și stăpînitori de țări, ne stă pavăză puterii noastre. El avea putință să ne ajute nu numai cu mintea și cu sabia, dar și cu vaza seminției sale, cu hotărîtorul cuvînt al ei, căci cine are rude tari, e tare însuși.

V

Și așa, ziua de 10 Mai 1866 este pentru noi începutul domniei românești statornice și trainice. Dar tot mai eram legați de turci, prin legămînt jurat, și nu eram întru toate, ci numai în multe, stăpîni de capul nostru.

Iar acum, după ce vremile aduseseră încurcături și războaie și după ce turcii singuri și-au călcat jurămîntul și ne-au împins spre prăpastie, purtîndu-se cu noi nu cum trebuie să te porți cu oamenii legați de tine, ci cum te porți cu aceia pe cari vrei să-i rupi și să-i depărtezi de tine, noi am sărit să tăiem cu sabia funiile, „cu cari ne legaseră turcii de coarne". Ne-au bătut cetățile, ne-au aprins satele, au tras cu tunurile în noi. După cea dintîi ghiulea azvîrlită din Vidin de Osman-pașa, noi am fost în drept să ne călcăm jurămîntul și să spunem lumii că nu mai voim s-avem cu turcii nici în clin, nici în mînecă, că suntem de-atunci stăpîni peste faptele și voința noastră, stăpîni fără mărginire și piedică nici dintr-o parte.

Dar am așteptat pînă în ziua de 10 Mai.

Într-această zi voiam să ne rostim neatîrnarea noastră, ca s-adăogăm acestei zile o nouă strălucire, ca să ne fie îndoită sărbătoare.

Și a și fost mare sărbătoare a neamului, cînd a vestit lumii ruptura noastră cu turcii. Și de-a pururi va fi sărbătoare, cît va trăi suflarea românească pe pămînt.

Patru sute de ani am așteptat noi ziua aceasta. Pentru ea s-au luptat marii voievozi ai noștri, pentru ea s-a vărsat atîta sînge românesc prin toate văile țării sute de ani. A sosit tîrziu această zi, dar a sosit măreață.

Întreaga ţară a chiotit de bucurie la vestea că vulturul românesc, care stetea pîn-acum întins pe ţărînă, ţintuite avînd aripile cu suliţi turceşti ca să fie ţinut locului, în zvîrcolirea lui s-a smuls din suliţi şi scuturînd praful de pe aripi s-a-nălţat spre ceruri. În ziua de 10 Mai a fost veselie de-a lungul ţării, prin toate oraşele şi satele, iar în Capitală însufleţirea a fost aşa de mare, încît ascultînd ce-ţi spun oamenii, îţi vine să crezi că toate au fost numai într-o poveste.

Era ziua suirii în scaun a Domnitorului. În revărsatul zorilor tunurile începură să bubuie cele 21 lovituri ale sărbătorilor. Toate drumurile erau numai steaguri şi flori, şi pretutindeni lume; şi orăşenii şi mulţimea cea sosită din ţară s-aduna spre dealurile Mitropoliei. Corpurile legiuitoare aveau să rostească ruptura românilor de turci.

Şi după ce s-au rostit Corpurile legiuitoare, a ieşit Domnitorul în mijlocul mulţimii, s-a umplut văzduhul de vuiet. Tunurile începură să bubuie din nou cel dintîi cîntec al libertăţii noastre cîntat de tunuri; clopotele tuturor bisericilor începură să-şi cînte rugăciunile; poporul adunat ura fericire Domnitorului şi ţării şi fără sfîrşit era chiotul lui; oştirea cutremura văzduhul cu urările ei; iar muzicile militare îşi amestecau sunetele de marş cu nesfîrşitele glasuri de pretutindeni.

Şi-n vreme ce la Dunăre urlau tunurile româneşti, ducînd spaimă prin cetăţile turceşti şi zguduind liniştea văilor, alte tunuri, în Capitală, vesteau veselia zilei libertăţii. Iar Domnitorul nostru, în mijlocul oştenilor săi, toţi în arme sclipitoare, rosti cîteva vorbe, aducîndu-le aminte că acum, cînd turcii cu românii stau piept la piept, toată ţara se uită cu grijă la oştire şi numai în vitejia ei nădăjduieşte mîntuire. Apoi le-a arătat steagul care era în mijlocul lor, legîndu-le de suflet neclintită iubire de neam şi de ţară şi apărarea steagului. Apoi i-a îmbărbătat să meargă cu inima înainte, căci în curînd însuşi El, căpetenia lor, îi va ajunge din urmă şi se va duce-n război alăturea cu dînşii.

VI

Pe malul Dunării, la Siliştioara, lîngă Corabia, se întinde o cîmpie largă şi netedă. Podul, pe care-l făcuseră oştirile noastre ca să treacă Dunărea, era rezemat cu un capăt tocmai în cîmpia aceasta.

Rînd pe rînd s-adunară pe cîmpia Siliştioarei toate regimentele cari aveau să treacă Dunărea şi aşteptau ziua plecării. Această zi era o duminică.

Sîmbătă, cît a ţinut ziua, preoţii de prin satele vecine au împărtăşit cu sfintele taine pe soldaţi, i-au îmbărbătat cu vorbe puternice şi înălţătoare, să se lupte vitejeşte, să n-aibă frică şi să fie cu încredere în Dumnezeul neamului nostru şi-n Hristos cu al cărui trup şi sînge se-mpărtăşiseră.

Noaptea de sîmbătă spre duminică au petrecut-o soldaţii prin satele apropiate, prin corturi şi pe cîmpie. Pînă tîrziu în noapte ofiţerii au stat cu flăcăii, îmbărbătîndu-i şi dîndu-le sfaturi. Voinicii, roată pe lîngă focuri, au stat de vorbă pînă-n zorii zilei, făcîndu-şi unul altuia îndemnuri spre bărbăţie, rîzînd de cei ce s-arătau îngrijoraţi şi împrietenindu-se mai mult unii cu alţii, căci orişicum, în faţa unei primejdii ce vine, simţi nevoie de-a te alipi şi a căuta sprijin în semenii tăi.

A doua zi, duminică, oştile se înşirară-n linii de-a lungul şesului, batalioane lîngă batalioane şi stoluri de călăreţi lîngă stoluri. Era o zi frumoasă de august, senin şi cald, şi cîmpia sclipea în razele soarelui de armele flăcăilor noştri.

Cîmpia era plină de lume, de ţărani şi de tîrgoveţi, de preoţi şi de soldaţi, de femei şi de copii. Erau părinţii ostaşilor, erau fraţii şi rudele lor, erau prietenii şi cunoscuţii, erau nevestele şi copiii lor.

Din văi şi din cîmpie, din oraşe, din sate şi din creştetul munţilor veniseră românii de pretutindeni, ca să vadă trecerea oştirii.

Ţăranii de pe cîmpiile Bărăganului erau în amestec cu cei de pe plaiurile Cîmpulungului, şi cei din munţii Gorjului şi ai Mehedinţilor se-nvălmăşeau cu ciobanii de pe culmile Vrancei. Femei în portul de pe Valea Pra-

hovei, alături cu neveste de pe văile Bîrladului, furnicau pe cîmpie, printre femei sosite din fundul codrilor de la Suceava și de pe apele întunecate ale Oltului.

Mamele își căutau fiii, nevestele bărbații. Unele aduseseră în traiste merinde pentru ai lor, altele bani adunați cu multă trudă. Și toți și toate alergau să-și ia rămas bun de la oamenii cari plecau poate ca să nu se mai întoarcă niciodată.

Ici vedeai o mamă, rezemată cu capul pe pieptul băiatului ei, plîngînd cu hohot și în durerea ei de mamă văzîndu-l mort de pe acum și iertîndu-l ca pe cei îngropați. Dincolo vedeai altă mamă mai cu suflet, cum scoate din traista ei lucruri și le așează în ranița flăcăului, ba o cămașă cusută cu flori, ba o batistă, ba fel de fel de nimicuri pe cari o inimă de mamă le crede de multă trebuință, mai ales într-o țară străină.

Dincolo un tată, bătrîn și sprijinit pe cîrje, își sărută băiatul și cu lacrămile-n ochi îl dezmiardă pe frunte și iar îl sărută, dîndu-i povețe, parcă presimțind că unul din doi va muri în curînd și că n-au să se mai vadă. Ici un bărbat, voinic și în puterea vîrstei, îmbărbăta pe băiatul său, care sta cu capul în pămînt, și-i zicea glumind : „Ia, taci și fii cu suflet, Ioane ! Nu mor toți cîți se duc la război !Poartă-te bine și să-mi aduci un pistol turcesc, că mult aș mai da să mă văd cu unul !"

Dincolo, în gloată, alt bărbat își împingea femeia care se bocește întruna pe lîngă copilul ei, stăruind cu vorba: „Mai astîmpără-te, femeie, nu strica inima băiatului cu bocetele tale ! O să se întoarcă sănătos acasă, și căprar !"

Pretutindeni vedeai dorobanți mai în vîrstă, strîngîndu-și copiii în brațe și dezmierdîndu-i parcă să-i omoare ; pretutindeni neveste cu copii în brațe și cu bărbații lor de mînă. Ici: „Poartă-te bine, Ileano ! Și, dacă o fi să nu mă mai întorc, ai milă de copiii noștri !". Dincolo : „Roagă-te de frate-meu, să te ajute și el, ca să-ți aduni porumbul, și peste iarnă ajută-te cum te-o îndrepta Dumnezeu !". Mai încolo, glume : „Ei, căpitane ! Să-mi aduci un fes, ori trimete-mi-l cu telegraful !" „Ehei ! las' pe mine ! O să mă vezi fumînd cu ciubucul

lui Osman, și cînd oi da cu pușca printre turci, o să-i fugăresc pînă în Țarigrad!"

Și pretutindeni lacrămi amestecate cu rîsete; glume cu vorbe jalnice.

VII

Deodată trîmbițele începură să sune și soldații să-și ia locul în liniile lor, înaintînd pînă în mijlocul cîmpiei, la loc larg, unde era ridicat altarul.

Un cort mare, împodobit cu frunze de stejar și cu steaguri, în mijloc un pristol pe care steteau Evanghelia, potirul și semnele credinței creștinești; acesta era altarul. Împrejurul lui generalii oștirilor, sfetnicii țării și multă lume într-adins venită să vadă plecarea oștilor. Iar în fața cortului, Domnitorul nostru, căpetenia armatei române, înconjurat de ofițerii povățuitori.

Episcopul Rîmnicului, părintele Atanasie, ajutat de toți preoții regimentelor și de alți preoți de prin satele învecinate, făcu slujba dumnezeiască cerînd ajutorul Domnului celui vecinic și atotputernic.

Apoi episcopul cuminecă pe toți ofițerii superiori și pe oștenii cari nu se cuminecaseră încă. Apoi, în sunetul trîmbițelor și al muzicilor militare, se desfășurară steagurile regimentelor de curînd alcătuite, iar episcopul le boteză și le stropi cu aiasmă. Apoi se desfășurară steagurile tuturor regimentelor vechi de pedestrime și toate fură binecuvîntate.

În urmă, episcopul, urmat de preoți, binecuvîntă podul, sfințindu-l în cîntecele de mărire ale chimvalelor și trîmbițelor, vorbi soldaților, îndemnîndu-i să-și facă datoria către țară și către neam, îi binecuvîntă pe toți, urîndu-le cale bună, izbîndă și întoarcere cu bine.

Și iarăși sunară trîmbițele, dînd cunoscutul lor semn, și iarăși se îndesară la loc batalioanele și stolurile; și atunci sosi călare Domnitorul, în fața oastei întregi. Un chiot de bucurie izbucni din piepturile soldaților, un ura din mii de guri, iar mulțimea de privitori de pe cîmpie a sporit acest chiot.

Domnitorul trecu în galop pe dinaintea tuturor batalioanelor, apoi străbătu printre rînduri și în urmă, oprindu-se la mijloc, vorbi soldaților. El spuse cam acestea : „Oșteni ! Țara v-a chemat sub steaguri, ca s-o apărați de urgia turcilor cari ne amenință că vor trece în țară, la noi, s-o puie sub sabie și foc. Ați alergat la steaguri, lăsîndu-vă casa și masa, așa cum se cuvine oamenilor cari pricep că de la vrednicia lor atîrnă ființa neamului românesc ! Înainte dar, și lumea să ne judece după faptele noastre ! Ne vom bate alături cu rușii, toți la un loc, stînd sub porunca mea ! Pe unde-au trecut biruind, strămoșii noștri, apărători ai legii străbune și-ai neamului român, pe acolo veți trece și voi ! Fiți bărbați ! Și ajută-ne Dumnezeu să ne întoarcem biruitori acasă, în țara noastră, în țara liberă și înălțată prin vitejia voastră !".

„Să ne-ajute Dumnezeu !" strigară oșteni și popor.

Muzicile militare începură să cînte marșuri, tobele începură să-și cînte ropotul, trîmbițele să sune ascuțit și puternic. Ofițerii zburară pe cai în fruntea batalioanelor, s-auziră comande milităresti, apoi un răpăit puternic de pași și oștirea începu să treacă podul.

Soldații cîntau cîntece vitejești și-și scuturau chipiurile-n aer, steagurile fîlfîiau pe deasupra mulțimii ce se pierdea-n depărtare pe pod. Apele Dunării scînteiau în lumina soarelui, și ca fulgere albe sclipeau armele ostașilor, luciul de oțel al săbiilor, al baionetelor și schija tunurilor.

Ce zi măreață ! Trecuseră veacuri întunecate, veacuri de urgie, asupra neamului nostru, de cînd n-au mai plecat oști românești în sunete de trîmbițe, ca să înfrunte mînia dușmanului. Neam ales de Dumnezeu, dar năpăstuit de soartă și azvîrlit de ursita cea neîngăduitoare în ghearele pieririi ! Cît de viteji au fost fiii tăi odată, cît de strălucite faptele lor ! Și cum s-au stins toate, cum le-a cuprins negura uitării ! Dar acum s-a îndurat Dumnezeul dreptății și al popoarelor asuprite, reînviindu-ți din mormînt mărirea trecută și dîndu-ți puterea să resfiri negura vremilor, ca să te arăți puternic și voinic în lumina cea de veci a soarelui libertății.

Iată flăcăii țării noastre! Cu ce inimă bărbată se duc ca să-și arate puterea. Ei se duc, se duc...

Iar în urmă un murmur de glasuri, un freamăt de guri al celor rămași pe cîmpie, al părinților, al fraților, al mamelor și soțiilor, cari însoțeau cu inima și cu ochii tînăra oștire. Își mai trimeteau încă sărutări și urări, își mai luau rămas bun de la ai lor și cu ochii lăcrămați și cu inima înduioșată steteau acolo nemișcați, urmărind batalioanele pînă ce trecură podul, pînă ce scoborîră de pe pod pe pămîntul dușmanilor, pînă ce se răsfirară pe cîmpie dincolo, pînă ce se strecurară pe după dealuri și pieriră în urmă din vedere, departe, spre inima țării străine.

Sărmani flăcăi! Cîți nu se vor întoarce dintr-înșii acasă! Și sărmani părinți, cîți dintre voi vor avea norocul să-și mai vadă copiii și, Doamne, în ce stare!

Dar fie ce-o fi! Ei sunt născuți pentru țara lor și țara i-a chemat. Și sunt români și românul nu se teme de moarte, se teme de rușine! Acum sunt acolo, unde e nevoie de brațe voinice, ca să-și apere drepturile și să restatornicească vremurile de mărire ale neamului nostru.

Dacă vor muri, îi vom plînge, dar nu ne va părea rău! Țara întreagă e cu ei, acolo; gîndurile noastre îi urmăresc și inima tuturor se roagă pentru dînșii. Dumnezeu să le ajute!

3

ÎNCORDĂRILE NEAMULUI

VIII

Este hotărît după așezămîntul de baștină al țării că nici Domnul, nici stăpînirea n-au voie și putință să pornească războaie, ori să facă vrun legămînt cu altă stăpînire, dacă țara stă împotriva războiului și a legămîntului. Și iarăși fără de știrea și de voia țării întregi nici Domnul, nici stăpînirea nu pot nici să puie biruri pe țară, nici să cheltuiască fie numai cinci parale din banii visteriei.

Și după cum steteau lucrurile în primăvara anului 1877, țara avea să-și rostească un mare cuvînt al ei.

Domnitorul și stăpînirea hotărîseră să facem legămînt cu rușii și să pornim războiul cu turcii. Iar războiul cere cheltuieli mari și în visteria țării nu erau bani; trebuiau puse biruri noi pe țară, ca să avem cu ce purta războiul.

Dar n-a fost nimeni în țară, nimeni, care să stea măcar pe gînduri ce să facă. Toți au sărit ca unul și s-au alipit de Domnitor și de stăpînire.

Cînd a venit Domnitorul în sfatul țării și a întrebat dacă se învoiește țara cu războiul, lumea întreagă a văzut atunci ce nu mai văzuse de multă vreme la români.

Toți legiuitorii țării și cu ei deodată lumea adunată în sfat, săriră în picioare și în pornirea sufletului lor s-au rostit într-un glas, că tot ce va face Domnitorul și stăpînirea va fi bine făcut și că țară, Domn și oaste vor fi una.

Domnitorul zisese: „Trebuie să cumpănim nevoile neamului, să nu ne abatem din drumul pe care au mers strămoşii noştri, să fim cu toţii români cu inima, şi, la nevoie, s-alergăm la braţul fiilor ţării".

Iar sfatul întreg a strigat: „Aşa e, Măria Ta! Vrem războiul, ca să ne mîntuim neamul de jugul turcesc şi vom face ca strămoşii noştri cari trăiau tot în războaie apărîndu-şi ţara!"

Iar cînd a zis Domnitorul: „Eu cred că legiuitorii ţării nu pot avea decît un singur gînd, o singură voinţă, o singură ţintă: binele Mamei noastre a tuturor, binele României!" atunci, întregul sfat a răspuns: „Măria Ta, spui românilor că ajutorul să ni-l aşteptăm de la îndurarea Dumnezeului părinţilor noştri şi de la vrednicia fiilor ţării, povăţuiţi fiind de înţelepciunea celor ce sunt în fruntea ei! Acesta e un strigăt dureros al inimii Măriei Tale, iar noi îl înţelegem şi-l împărtăşim! Şi vom fi cu toţii alăturea cu Măria Ta!"

Şi iarăşi a zis Domnitorul: „Cît pentru mine, fiţi încredinţaţi că îmi voi face datoria. Din ziua în care m-am suit pe tronul atîtor domni străluciţi, gîndul lor e gîndul meu, să înalţ România şi să-i apăr drepturile. Fii bine încredinţată, ţara mea, că voi alerga în fruntea tinerei şi vrednicei oştiri şi îmi voi pune capul pentru împlinirea sfintei datorii!"

Şi din nou au răspuns legiuitorii ţării, cu nespusă bucurie în suflet, zicînd: „Îţi vom da Măriei Tale şi stăpînirii tot sprijinul şi să nu te îndoieşti, Măria Ta, de asta, că vom fi cu sufletul întreg pentru dobîndirea drepturilor ţării".

Frumoase vorbe şi din mult adînc al inimii pornite.

Apoi, sfatul ţării a încuviinţat legămîntul făcut cu ruşii şi s-a rostit pentru ştergerea birului pe care-l dam turcilor.

Cu ce negrăit chiot de veselie au primit locuitorii ţării vestea că, milionul de lei, pe care pînă acum îl plăteau pe an sultanului, va fi cheltuit după gîndul de veacuri al românilor. În loc să-l vîre turcii în lăzile lor, noi vom face cu leii birului plumbi, ca să-i azvîrlim sub coastele păgînilor şi să-i învăţăm minte cum au plătit

strămoșii noștri birul, pînă a nu cădea cu totul sub stăpînirea turcească.

În urmă, sfatul țării a rostit vorba cea mai sfîntă dintre cîte sunt după Dumnezeu și lege: neatîrnarea țării! De patru veacuri așteptăm noi românii ziua aceasta, cum așteaptă bolnavul contenirea junghiului, ori florile brumate răsăritul soarelui.

Prin aceasta, noi rupeam toate legăturile cu turcii, ne înapoiam drepturile vechi ale neamului și ale țării. Nu le ceream: eram hotărîți și ne simțeam tari să trecem peste Dunăre la turci acasă și să ne scoatem drepturile cu puterea brațului. Zisese Domnitorul odată către oștire: „Cînd ești puternic și dreptatea e de partea ta, cea mai mare înțelepciune e să fii îndrăzneț!"

Iar dreptatea era de partea noastră; puternici, cît ne trebuia ca să prindem pe turc de piept, eram. Acum trebuia să ne arătăm și înțelepți.

Pentru purtarea cheltuielilor războiului, sfatul țării a încuviințat peste douăzeci și cinci de milioane. Iar cînd n-a mai fost cu putință să dea visteria bani, țara a împuternicit pe stăpînire să ia cu împrumut de unde va ști și va putea, că țara va plăti la urmă.

Și n-a fost nevoie mare de împrumuturi, căci țara singură a sărit într-ajutorul visteriei, adunînd bani pentru oștire. Veți vedea mai tîrziu, cînd voi ajunge cu povestea la ajutoarele date de bunăvoie, cum au alergat cetățenii să dea fiecare cît putea, și în chipul acesta s-au adunat bani ca să purtăm războiul.

A fost o pildă frumoasă de trăinicie a neamului, de credință și de mîndrie națională, că întreg neamul s-a ridicat deodată, unii apucînd armele și trecînd în țara dușmanului, iar cei rămași acasă, rupînd bucățica de pîine în două și trimețînd-o jumătate celor ce se luptau. Săreau părinții și frații, săreau prietenii și cei cu iubire de țară, adunau ban lîngă ban și se făceau luntre și punte ca să trimeată ce trebuie băieților noștri, bieții, ca să nu ducă lipsă în țară străină.

IX

Înălţătoare de inimi şi dătătoare de fiori a fost pornirea sufletelor prin sate şi prin oraşe.

Cînd a străbătut prin toate colţurile ţării vestea că noi ne gătim de război şi că ne-am rupt de turci, s-a cutremurat de bucurie toată suflarea românească. Grijile cîte le-aduce războiul au venit mai tîrziu; acum, la început, nimeni nu sta să-şi facă socoteala greutăţilor ce-aveau să ne împresoare, iar cînd ne-au împresurat, le-am biruit cu bărbăţie şi cu inimă veselă.

Cei ce povestesc din văzute despre zilele acelea, spun că se răscolise ţara întreagă, cum se răscoleşte frunzişul pădurilor cînd bate vîntul, şi-ţi venea să plîngi de înduioşare cînd vedeai atîta suflet în ţăranii noştri.

Nu era o bucurie copilărească, în felul bucuriilor cari te cuprind fără veste şi după scurtă vreme te lasă iarăşi cum ai fost. Ţara întreagă îşi da seama destul de bine de drumul anevoios pe care voia să plece; măsura lungimea drumului şi primejdiile lui. Dar era hotărîtă să plece şi să se lupte cu greutăţile, bucurîndu-se că are prilej să arate lumii cum ştie să se lupte.

Întreg neamul nostru a tresărit într-o pornire de mînie şi rîdea şi chiotea în mînia lui, căci vedea sosită ziua cînd îşi va răzbuna tot amarul adunat în suflet de vro patru sute de ani.

Mai frumoasă dovadă nu se poate găsi în lumea asta decît purtarea dorobanţilor şi a călăraşilor în zilele de atunci, dovadă de iubirea de ţară a românilor şi de duhul vitejesc al lor.

Spuneau adică răuvoitorii noştri că ţăranii de la plug — căci era primăvară — au să apuce codrii cînd le va veni porunca să s-adune sub steaguri, că se vor resfira ca fumul, ca să n-ai de unde să-i aduni.

Şi-a fost cu totul altfel. S-au mirat străinii de buna rînduială şi de iuţeala cu care s-au adunat dorobanţii.

N-au apucat drumul spre codri, ci spre cazarmă. Cînd a fost la apel, n-a lipsit nici unul; ba se adunară mai mulţi decît cei chemaţi. Veniseră de bunăvoie, nu cîţiva, ci cu sutele. În optsprezece zile, de la trimesul poruncii să s-adune, toţi dorobanţii erau întruniţi, îm-

brăcaţi ostăşeşte şi rînduiţi în batalioane, parcă ar fi fost soldaţi de cînd lumea, şi erau porniţi pe drum către Bucureşti.

În optsprezece zile, care cum a primit porunca şi-a lăsat plugul în brazdă şi-a pus la cale în pripă gospodăria casei şi a plecat sub steag. „Sunt de minune, românii aceştia, ţăranii!" zicea un general străin, „şi este vrednic să trăiască un neam ca al lor, aşa de grabnic şi de gata pentru ţară!". Şi într-adevăr a fost de poveste în lume, că Domnitorul şi-a alcătuit o mare parte din oaste chiar pe vremea războiului.

Am spus că s-adunaseră mai mulţi decît erau chemaţi. Din cei de prisos s-au alcătuit atunci, în grabă, alte opt regimente de dorobanţi şi unul de călăraşi — lucru de poveste în lume — aşa că în război a plecat de două ori mai multă ţărănime decît ştia stăpînirea că putea să plece.

Tot aşa de sprinteni ca ţăranii şi tot aşa de gata să-şi apere ţara au fost şi tîrgoveţii.

Domnitorul cînd a plecat la Giurgiu şi la Calafat, a văzut cu ochii săi cît de pornită era ţara spre război şi cît de îmbucurată. Pretutindeni El a fost întîmpinat cu nespusă înălţare de inimi; locuitorii oraşelor îl primiră cu chiote de veselie şi ţara întreagă îl încredinţă de ajutorul ei.

Se pornise de-a lungul ţării o suflare războinică şi se însufleţise neamul românesc.

Bătrînii povesteau tinerilor fapte vitejeşti din strălucitele timpuri ale măririi românilor şi le aprindeau sufletul, îndemnîndu-i la luptă; iar tinerii alergau de bunăvoie să se înroleze. Cei mai bogaţi plecau la război cu hainele şi cu armele lor, cu caii şi cu tot ce trebuie oşteanului.

Alergară sub steaguri orăşeni de toată mîna. Mulţi meşteşugari îşi lăsară lucrul; negustori şi oameni de ai cărţii, advocaţi, doctori şi ingineri, cu toţii îşi lăsară casa, plecînd să înmulţească numărul celor ce aveau să se lupte cu turcii. Vrednici au fost cu toţii, să le fie pomenit numele întru amintire de veci, dar cîtă mărire de carte mi-ar trebui ca să-i cuprind pe toţi! Ştiţi din

povestea de mai înainte pe maiorul Candiano al vînătorilor, care a intrat în fruntea oştenilor în Griviţa. El era om al legii şi cărturar, iar cînd s-a încins războiul şi-a azvîrlit cărţile de legi şi a apucat sabia.

Prin toate satele şi oraşele s-a făcut deodată linişte şi parcă s-ar fi oprit vremea în loc. Prin sate nu mai vedeai decît femei, copii şi bătrîni; cei tineri şi bărbaţii în puterea vîrstei plecaseră spre Dunăre, ca să apere ţara, şi mulţi trecuseră la Plevna, ca să moară pentru ţară.

Iar prin oraşe tot aşa. Numai slujbaşii mai rămăseseră, ca să nu ştirbească rînduielile ţării. Cîţi dintre orăşenii în puterea de a purta armele nu plecară în tabără, opriţi de îndatoririle lor obşteşti, au alcătuit garda naţională, au stat sub arme ca să apere oraşele, făcînd patrule şi ţinînd locul garnizoanelor şi al jandarmilor.

Şi cum plecaseră grămadă cu toţii la război, ciobanul stătea în rînd cu cărturarul şi meseriaşul alături cu plugarul, boierul umăr la umăr cu muncitorul de prin cătun. Nu se uita nimeni că e bogat şi din viţă mare, ci mergea la pas cu opincarul, făcea marşuri nesfîrşite pe jos şi dormea pe pămîntul gol.

În rîndurile noastre nu mai era deosebire de stare şi de învăţătură: toţi erau una şi un singur gînd îi mîna pe toţi: „Patria şi dreptul meu!"

Şi astfel ţara întreagă fiind sub steaguri, steagurile duceau cu ele peste Dunăre nădejdea, dorul şi soarta întregii suflări româneşti.

X

„La fapta bună, cei buni s-adună; mult pot puţini buni împreună!" — zicea un poet de-al nostru.

Războaiele se poartă cu multă cheltuială. Oştirilor le trebuie hrană şi îmbrăcăminte. Hrana şi-o aduceau oştirile de la Plevna din ţara noastră, de peste Dunăre.

După ce vînturile au rupt podul de peste Dunăre şi după ce au dat viscolele şi ploile, soldaţii n-aveau nici pîine, nici fîn pentru cai.

Își aduceau lemnul de foc de prin Mușcel. Drumul din munții Mușcelului, pe Olt, pînă la Dunăre și de aici pînă la Plevna, ridica prețul lemnelor pînă la 200 și 300 lei carul. Și cîte care trebuiau pentru oștire de 120 000 de oameni, vreme de luni întregi!

În Plevna, după căderea ei, se vindea kilogramul de brînză românească cu 20 de lei, o oca de vin obicinuit cu șasesprezece lei.

Mai tare decît scumpetea se simțea pierderea lucrurilor. În război soldații își pierd puștile, chipiurile, își pierd caii. Un regiment întreg rusesc, la Grivița, și-au lăsat ranițele într-o vale și a plecat la luptă; dar fiind bătut, s-a întors pe alt drum și astfel regimentul întreg a rămas fără ranițe. Altă dată, două regimente întregi de ulani au rămas fără frîie; caii, legați de pari bătuți în pămînt, s-au speriat peste noapte de zgomotul tunurilor și și-au rupt frîiele.

Pe drumurile noroioase dimprejurul Plevnei erau sute și mii de cai morți, prăpădiți de vremea rea și de greutățile drumurilor.

Două lucruri au fost pricina că războiul nostru a fost așa de anevios: Dunărea și lipsa drumurilor-de-fier. Podul peste Dunăre era la Zimnicea, iar la Zimnicea nu era drum-de-fier. Toate lucrurile trebuincioase oștirii trebuiau cărate pînă la Zimnicea în trăsuri cu boi, pe viscole și pe ploaie. Apoi la mijloc Dunărea. Iar dincolo de rîu, iarăși nici un drum-de-fier! Cîtă pierdere de vreme și de lucruri!

Dar hainele soldaților! Marșurile nesfîrșite pe cari le-a făcut oștirea noastră au cheltuit nespuse sume pentru opinci și cizme. În șanțurile Griviței putrezeau în cîteva zile cizmele oștenilor cari stăteau de pază în noroi pînă la glezne.

Soldații, dormind tot pe cîmpie și așternîndu-și mantalele veșnic ude, căci ploua și nu da soare deloc, ar fi rupt și cinci rînduri de mantale, cît a ținut războiul, dacă li s-ar fi dat. Și cu toate acestea, bieții flăcăi își păstrau mantalele zdrențuite. La Turnu Măgurele, un dorobanț, pe drum, se întîlnește cu mai mulți ofițeri. „De ce umbli așa?" — zise un colonel, căci flăcăul era

numai în cămaşă, cu pantalonii rupţi de tot; era pe la Crăciun şi un ger de nesuferit. „Păi, trăiţi, dom'le colonel“ — răspunse dorobanţul, „am o manta, dar aia e de mare ţinută. Acu sunt în mică ţinută!“

Îţi creşte inima cînd ceteşti gazetele de pe vremea aceea şi vezi bunăvoinţa cea multă a mulţimii de prin toate părţile ţării, cum săreau cu toţii să adune ce e de folos şi de trebuinţă oştirilor.

Mai întîi bani. Însuşi Domnitorul a fost cel dintîi care a dat o sută de mii de lei ca să se împartă ca adăogire de leafă ofiţerilor, cărora multe le trebuiau ca să plece gătiţi în război. Şi pe urma Domnitorului au venit alţii, cei bogaţi, dînd stăpînirii sume mari, ca să le întrebuinţeze cum va afla mai cu cale.

Toate judeţele au votat pe întrecute anumite sume de bani pentru cheltuielile războiului. Prin sate s-au alcătuit societăţi în frunte cu preoţii, ca să adune bani şi haine pentru oştire. Era lucru ce te înduioşa, văzînd pe ţărani şi pe muncitori dîndu-şi din puţinteii bani o parte pentru „băieţii noştri“, despre cari povesteau cu lacrămile în ochi, cît de bine se luptă la Plevna.

Şi astfel, cu banii cît îi avea visteria şi cu acei ce s-adunaseră, ne-am potrivit lucrurile aşa ca să avem cu ce purta războiul. Ne-au dat şi ruşii mai la urmă cîteva milioane, cît le cheltuisem sărind într-ajutorul lor, căci era pe bună dreptate să nu cheltuim noi, cînd alergăm pentru alţii.

Inima românului e darnică, iar pe vremea războiului s-a văzut cît de multă inimă are românul cînd e vorba de ţara sa.

Cei bogaţi, cari aveau putere, au dat oştirii cai şi fîn, orz şi paie. S-au văzut ţărani cari din doi cai trimeteau unul stăpînirii. Numai de la ţăranii de prin sate s-au adunat vro şase mii de cai, daţi de bunăvoie.

S-au adunat, din dărnicia ţării, care şi căruţe, hamuri şi ştreanguri.

Veneau ţăranii la primărie, unul aducînd un căpăstru, altul un frîu ori o şea, şi cereau să fie scrişi că unul va aduce un car cu fîn, altul că va da de două cămăşi, altul pînză, altul atîtea chile de grîu. Şi adunau

de ale mîncării: făină, sare, unt şi brînză, carne afumată; şi aduceau vestminte, care ce putea: unul opinci pentru dorobanţi, altul albituri, mănuşi de iarnă, căciuli, cojoace, ţoale pentru cai.

Bogaţii dădeau cu ridicata: unul a dat deodată cincizeci de mii de chile de grîu; dădeau pănură de haine, scînduri, lemne de foc, cumpărau cu miile perechile de cizme şi le trimeteau la Plevna.

N-aş isprăvi o săptămînă, dacă le-aş înşira pe toate. Şi după cum e adevărat că la nefericire îţi cunoşti prietenii, tot aşa de adevărat e că în vreme de război cunoşti inima neamurilor şi puterea lor.

Iar neamul nostru a dat dovadă de ce poate. Şi-a trimes oştirea în ţara duşmană, şi-ntreg neamul a purtat de grijă de fiii săi ca un părinte. Oştenii, umăr la umăr, ca să treacă prin foc; iar ai lor de acasă, mînă la mînă, ca să-i ajute!

XI

Drumul de la Nicopole pînă la Plevna trecea prin cîmpii pustiite de oştiri şi prin sate sărăcăcioase. Era un drum nespus de rău. Degeaba căutară săpătorii oştilor să-l îmbunătăţească, făcînd poduri de lemn peste ape, tăind dealuri şi străbătînd prin stînci. Nespusa mulţime de trăsuri, cari ducea în tabăra Plevnei lucruri pentru oştire, a stricat drumul şi mai tare.

Pîn-a fost vreme bună, tot mai era de dus cu drumul. Pe vremea ploilor şi apoi în iarnă pe viscol, drumul spre Plevna era iad. Pe marginile drumului erau numai căruţe stricate, cai şi boi morţi de greutăţile drumului, chiar oameni ucişi de viscole şi de ger.

Pe drumul acesta s-au perindat sute şi sute de mii de care şi de căruţe. Era singurul drum şi al nostru şi al ruşilor spre Plevna. Şi cîte trebuiau unei oşti de vro două sute de mii de oameni!

Cînd şi-au dus ruşii la Plevna tunurile de bătut cetăţi, numai pentru aceste tunuri — de toate numai şaisprezece — şi pentru ghiulelele lor au trebuit vro cinci mii de care, trase de vro patruzeci de mii de bivoli, căci la tot carul erau înjugaţi cîte şase şi opt bivoli.

Cinci luni de zile n-a fost linişte pe drumul Plevnei nici o clipită. Era un şirag de care de la Nicopole pînă la Plevna, ziua şi noaptea. Necontenit treceau pahonţii ruşi, cu bărbile lor zbîrlite şi sălbatece şi cu straiele pestriţe, cîntînd cîntece de-ale neamului lor; necontenit treceau ţăranii români cu carele încărcate cu fel de fel de lucruri.

Drumul era tîrg întreg, zi şi noapte. Cei ce se întorceau cu carele goale se gîlceveau necontenit cu cei ce mergeau spre Plevna; li se încurcau căruţele, li se răsturnau închizînd calea. Şi era vecinic zgomot şi scîrţîit, şi ceartă, şi amestec de oameni şi de vite. Printre care răzbeau batalioane plecate spre Plevna, cirezi de vite pentru oştire, drumeţi pe jos cari se duceau să-şi vază băieţii ori fraţii în tabără, transporturi şi răniţi de la Plevna.

Iar carele erau de toate neamurile: unele cu fîn, altele cu făină, altele cu cizme. Peste scîndurile răsturnate dintr-un car se împiedicau carele cu doftorii, se prăvăleau cutiile cu conserve, butoaiele cu vin, sacii cu sare, ghiulele de tun. Şi asta nici domolire n-avea, nici sfîrşit.

Pentru cărătura lucrurilor trebuitoare oştirii, n-avea stăpînirea destule trăsuri, cu toate că avea multe, şi de aceea ţara întreagă s-a găsit singură gata să trimeată trăsuri. La început, fiecare judeţ a dat cîte 150 de trăsuri cu cîte trei cai, şi cu aceste cinci mii de trăsuri ale ţării şi cu cîte le avea oştirea s-au putut căra cele dintîi lucruri ale taberei.

Mai tîrziu, proprietarii bogaţi au dăruit stăpînirii şi căruţe şi vite de jug ori de ham, ba înşişi ţăranii cari plecau la „băieţii lor", la Plevna, ca să-i mai vadă, se legau singuri să ducă în tabără ori plumbi, ori alte lucruri pentru oştire. Un ţăran bogat din Gorj avea un băiat în tabără şi cînd a început să ş-adune pentru oaste lucruri dăruite, el a zis: „Din doi băieţi, am unul peste Dunăre; dau şi bani şi doi cai pentru oaste, şi-mi trimet şi carul, să ducă ce e de dus".

N-a fost numai el singur aşa. Au fost mulţi, au fost toţi cari aveau putere. Ţara întreagă era pornită să jert-

fească totul și era frămîntată numai de o dorință: să înlesnească drumurile și traiul oștirii intrate în luptă. Fericit între oameni și vrednic de viață e omul care știe să-și rupă din bucata sa de pîine ca s-o dea la ai săi, și nebiruit e neamul care se zvîrcolește și-și dă totul pentru binele țării.

Drumul Plevnei e un loc sfînt pentru români. Pe el au alergat oștenii noștri, ca să smulgă drepturile țării; pe același drum s-au întors cu biruință și cu laudă între neamuri. El, tot el, ne-a arătat cît știu să jertfească românii pentru binele obștesc al neamului, și cine nu ne-a cunoscut și nu ne-a iubit, dac-ar fi stat numai o zi pe drumul Plevnei, ca să vadă cine se duce și cine se întoarce, și-ar fi mutat gîndul și ne-ar fi iubit. Ar fi văzut cum aleargă românii, cu inima întreagă, să-și dea banul muncit cu sudoarea feții, pentru haină și hrană băieților cari se prăpădeau pe pămînt dușman apărînd țara.

Nesfîrșit era pe drumul Plevnei șirul de bătrîni cărunți ca oaia, porniți de prin văile Mușcelului, ori de pe cîmpiile Vlașcei, ca să-și vază copiii la Plevna și să le ducă în traistă cîte ceva de acasă. Făceau, pe jos, bătrînii, drum de cîte zece zile, chiar dacă nu duceau alta decît bietul moș, care pornise din munții Vrancei și a mers tot pe jos două săptămîni, ca să ducă fiului său o bucată de pastramă și tutun într-o hîrtie.

Și nesfîrșit era șirul de care cu boi și în car puțintel fîn, iar pe fîn era un copil mic, ori doi, iar pe lîngă car nevasta cu alt copil în brațe. Erau nevestele dorobanților și ale călărașilor, cari duceau haine și de ale mîncării soldaților în țara păgînului. „Cînd gîndești că ai să vii acasă ?" a întrebat o nevastă pe bărbatu-său. „Întrebi și tu, fa, ca nebunii !" zise el. „De unde să știu eu ? Cînd om isprăvi cu Plevna !". „Păi ce să zic ! Radu e mărișor și m-ajut cu el acasă", zise ea iarăși, vorbind de băiatul lor de vro zece ani — „dar dacă ți-e de folos aici, oprește-l, ca să isprăviți cu Plevna mai iute !". Ea, cu gîndul ei, socotea să dea ajutor la Plevna, lăsînd pe Radul ei acolo.

XII

Ion Brătianu era cel dintîi sfetnic al Domnitorului. După ce s-a încins războiul la Plevna, ministrul de Război de pe atunci, generalul Cernat, a fost chemat de Domnitor să cîrmuiască luptele. În locul lui a primit Ministerul de Război Brătianu.

El era un om iscusit la vorbă, bărbat chibzuit şi cu gînduri înţelepte. Se încredea orbeşte în puterea neamului nostru şi se sprijinea pe sufletul vrednic al românilor.

Viaţa întreagă se zvîrcolise pentru înălţarea ţării noastre şi pentru sporirea drepturilor ei. Şi precum am spus la începutul cărţii, el se luptase din toate puterile să înduplece ţara la război cu turcii şi sprijinea cu multă rîvnă pe Domnitorul Carol în gîndurile sale.

Ţara era pornită de mult pe drumul către neatîrnare, şi vremurile o împingeau spre o făptuire din care să ni s-aleagă într-un fel o soartă mai bună. Iar pe vremea războiului, ţara ardea înfundat şi toţi simţeau că s-apropie ceasul izbucnirii focului.

Iar Brătianu cu Domnitorul au fost aceia cari au tot răscolit focul, ca să izbucnească flacăra mare: războiul din care am ieşit cu atîta laudă.

Brătianu îşi luase, cu izvodirea războiului nostru, mare răspundere asupra capului său.

Şi-a alergat pretutindeni şi s-a făcut în patru, ca să fie toate bine şi să ieşim din război cu izbîndă.

Pe vremea cît a stat Domnitorul la Plevna, Brătianu a cîrmuit ţara şi a văzut de toate nevoile ei. Din vreme în vreme se ducea la Plevna şi se înţelegea cu Domnitorul despre cîte şi cum sunt de făcut şi-i arăta cum stau lucrurile în ţară.

Iar aci, în ţară, se învîrtea pretutindeni, ca să le puie toate la cale şi să le vadă toate.

Cînd plecau oştiri din Craiova spre Dunăre, el era la Craiova, ca să cerceteze dacă ostenii au haine de-ajuns, dacă au hrană, dacă pleacă gătiţi în toată legea. Pe cei mai slabi de înger îi îmbărbăta cu vorbe puter-

nice; celor negătiţi cum se cade le aducea dintr-alte părţi cele trebuitoare şi sta cu ei pînă ce porneau.

Iar a doua zi era la Tîrgovişte, ca să fie de faţă la plecarea oştilor de-acolo. A treia zi era la Bucureşti, ca să plece a patra zi cine ştie unde.

L-a văzut lumea în multe dimineţi, pe cînd încă se lupta ziua cu noaptea, cum mergea pe jos la cazarmă şi pe la spitalele cu răniţi, ca să vadă ce e pe acolo. Sosea fără veste şi se încredinţa de toate cu ochii.

Şi l-a văzut lumea pe drumul Calafatului, cu capul gol, cum mergea în fruntea unui convoi de care cu hrană.

A lui era grija cea mare, să aibă oştenii la Plevna haine şi hrană destulă şi la vreme, să aibă plumbi şi arme, cai şi nutreţ pentru ei, lemne de foc şi toate cîte sunt de trebuinţă unei taberi. La Plevna el intra prin şanţuri şi prin redute, ca să vadă starea şi sănătatea oştenilor, ca să ştie ce le lipseşte şi ce nu.

Şi nu era un om mîndru. Stetea de vorbă cu flăcăii şi-i bătea pe umăr făcînd glume cu ei.

Odată alergase toată ziua prin tabără şi mai spre seară, dînd de cîţiva oşteni din cei de strajă, i-a întrebat, din vorbă în vorbă, cum o duc cu hrana. „Cam rău", zise unul. „N-am mîncat nimic de astăzi-dimineaţă". Brătianu, rîzînd: „Ei, atunci tot o duceţi bine. Eu o duc rău de tot, căci eu n-am mîncat de-aseară!" Într-adevăr, el nu mîncase toată ziua nimic, căci nu găsise vreme.

Altă dată, plecînd într-o căruţă de la Griviţa spre Nicopole, spuse vizitiului, care era călăraş, să mîie mai iute, că e grăbit. Călăraşul a dat bici cailor, dar drumul fiind rău, trăsura sărea din groapă în groapă şi pînă să prindă călăraşul de veste, căruţa s-a răsturnat şi-a tîrît pe Brătianu în şanţ. Bietul călăraş, de spaimă, schimba feţe; dar Brătianu, scuturîndu-se de noroi, îi zise: „Nu-i nimic, băiete. Zi mai bine să dea Dumnezeu să cadă Plevna aşa de iute, cît de iute m-ai trîntit tu în şanţ".

Întîlnind în tabără pe un soldat, îl întrebă: „Cîţi turci ai prins tu, măi băiete, pîn-acum?" Soldatul: „Ehei! Nu e aşa de uşor să-i prinzi. Eu n-am prins nici unul". „Atunci dă-mi puşca şi chipiul să mă fac soldat

în locul tău, că tu nu ești de oaste." Dorobanțul, un mehedințean îndrăzneț și care pricepea glumele, îi zise: „Ba d-ta nu ești de oaste, ce să faci cu pușca?" „Eu nu știu ce fac cu ea — zise Brătianu — dar uite, mă prind pe cei vrei, că atîția turci cîți ai prins tu am să prind și eu!"

Alături cu Brătianu în guvern, pe timpul cînd s-a început războiul, era alt bărbat vrednic, Mihail Kogălniceanu. Și el s-a străduit mult pentru drepturile noastre. Era un om cu multă carte și iscusit întru purtarea condeiului și a scris întruna, arătînd lumii ce nedreptăți ni se fac din partea turcilor. Pe cînd voinicii noștri se luptau cu baioneta, Kogălniceanu se lupta cu condeiul, dovedind pe potrivnicii noștri cu puterea vorbelor scrise.

Iar după isprăvitul războiului, cînd răuvoitorii noștri s-au opintit să ne scurteze drepturile, nesocotindu-ne străduința și binefacerea, atunci Brătianu și Kogălniceanu au alergat prin țări străine, pe la stăpîniri, ca să se plîngă și să ne scoată la iveală dreptul.

XIII

O grijă mare a tuturor neamurilor pornite în război mai mare și decît grija de hrană și de haine pentru soldați, e grija de răniți și de bolnavi. Mai mare, căci oșteanul, chiar obosit, tot se mai luptă cu foamea și cu frigul și le rabdă pe toate mai ușor cînd e sănătos. Dar bolnavul și rănitul au nevoie de-o îngrijire deosebită. Nu poți lăsa nici pe un dușman să moară fără lumînare, dar încă pe un om de-al țării, care și-a azvîrlit viața în primejdie pentru binele tuturor.

Pentru bolnavii și răniții noștri s-a îngrijit țara într-un chip mai presus de toată lauda.

Toate spițăriile din țară s-au grăbit cu dragă inimă să dea de bunăvoie doftorii, mai ales chinină și lucruri trebuitoare la legatul rănilor. Chinina e de mare nevoie în tabără, căci boala care umblă mai mult printre oșteni sunt frigurile. Osman în Plevna se plîngea că nici foamea, nici gerul nu i-a amărît atîta sufletul, ca lipsa de

chinină și de sare; îi mureau oamenii și vitele din pricina hranei nesărate și se prăpădeau bolnavii, scuturați de friguri, din lipsa chininei.

Doftoriile sunt scumpe, dar nu s-a găsit în țară nici un farmacist care să nu dea cu mînă largă tot felul de leacuri și s-ajute în chipul acesta stăpînirea.

Iar doctorii de prin orașe și-au lăsat casa și trebile lor și au alergat de bunăvoie peste Dunăre, la spitalele oștirii, ca să fie de ajutor doctorilor militari. Ei au stat prin spitale, răbdînd gerul și lipsurile cît a ținut războiul, fără nici o leafă de la stăpînire și s-au străduit ziua și noaptea să aline durerile bieților flăcăi răniți și bolnavi.

Erau într-aceeași vreme cîte zece mii de osteni bolnavi prin cîte spitale erau peste Dunăre și în țară, și pentru atîția bolnavi trebuiau sute de doctori. N-am putut avea atîția; dar aceia pe cîți i-am avut au alergat ca pentru mulți.

Peste Dunăre, pe pămîntul dușmanilor, erau trei spitale ale oștirii și alte cîteva ținute cu cheltuiala oamenilor milostivi. Patru erau de-a lungul taberii la satul Grivița. În cel mai mare, al oștirii, încăpeau peste o mie de bolnavi. El era săpat în pămînt ca bordeiele, avînd odăi cu pereții de lut. Apoi alte două, ale oștirii, erau pe drumul Plevnii către Nicopole, departe unul de altul. Peste toate era mai mare doctorul Davila.

În țară erau puține spitale de-ale oștirii. Erau însă multe, poate și peste trei sute, făcute cu cheltuiala oamenilor cu dare de mînă și cu inima milostivă.

Mai ales în Oltenia erau multe, pentru apropiere de țara dușmanului, căci pe rănit și pe bolnav nu-l poți duce cale îndelungată. În Turnu Măgurele, fiind la capul podului peste Dunăre și cel dintîi oraș românesc pe drumul de la Plevna spre București, erau cele mai multe spitale de-ale societăților și de-ale Crucei Roșii. Acestea erau potrivite anume pentru bolnavii cari trebuiau să zacă mai mult. În spitalele din tabără se țineau numai cei ce aveau nevoie să li se taie vrun picior, vro mînă, să li se scoată gloanțele din carne. Dacă se mai întremau puțin, erau trimeși la Măgurele. De aci apoi,

mai tîrziu, erau trimeşi prin spitalele din ţară, la Severin, la Craiova, Piteşti ori Bucureşti.

Mult bine şi nespusă ajutorinţă, vrednică de pomenire din tată în fiu, cît va fi neamul românesc, au avut răniţii şi bolnavii din partea doamnelor din ţară.

Mulţime de doamne, bogate şi din neam mare, alcătuiră societăţi prin oraşe, adunînd bani şi deschizînd spitale.

Doamnele din Iaşi ţineau cu cheltuiala lor un spital mare în tabăra de la Plevna, altul la Turnu Măgurele şi unul în Iaşi. Tot aşa făcuseră doamnele din Bucureşti, un spital la Turnu Măgurele, doamnele din Ploieşti unul în oraşul lor. Chiar pe la sate înfiinţaseră doamnele spitale mai mici, parte pe moşiile lor, parte prin sate.

Doamnele nu adunau numai bani, ci de toate cîte trebuie bolnavilor: haine călduroase, plăpumi, albituri, scamă, pînză de legat rănile, ceai, vin, lucruri de-ale mîncării, iar celor ieşiţi din spital le dădeau haine şi bani de drum. Şi cum erau doamne bogate, era prisos şi belşug prin spitalele ţinute de ele, aşa că la urmă doctorii trebuiră să le roage să nu mai trimeată, cum trimeteau plăpămi de mătase, haine de pănură scumpă, vinuri scumpe şi dulceţuri, nu pentru că ar fi cheltuiala prea mare, dar fiindcă nu tot ce e scump e de folos.

Multe dintre doamne, în pornirea inimii lor milostive, îngrijeau singure pe bolnavii din spitale. Le făceau ceaiul, le aduceau mîncarea, le ceteau scrisorile venite de acasă şi scriau altele către părinţii răniţilor; însăşi ele privegheau în bucătărie ce mîncări li se fac bolnavilor.

XIV

Crucea Roşie se numeşte o societate a cărei ţintă este ajutorarea răniţilor în războaie.

Un om bogat din Elveţia a văzut odată un cîmp de bătaie, pe care zăceau mii de mii de luptători. Unii mureau de sete şi de scurgerea sîngelui, alţii de oboseală şi de foame, căci o zi şi o noapte ei zăcură fără de nici un ajutor.

Acel om, avînd inimă milostivă și văzînd cîtă ticăloșie e pe un cîmp de luptă, a venit pe gîndul să puie temelia unei societăți pentru ajutorarea răniților în lupte.

E adevărat că toate oștirile, cînd pleacă la război, se îngrijesc să aibă doctori destui, să aibă căruțe de adus răniții, doftorii din de-ajuns și de toate cîte trebuie bolnavilor. Dar în lupte mari mor cu miile oamenii, și cînd războaiele sunt îndelungate, se îmbolnăvesc așa de mulți soldați, încît toate pregătirile oștirii sunt prea puține și neîndestulătoare.

Și apoi, în războaie, căzuții și morții nu se numără. Soldații cei sănătoși trebuie să meargă înainte, așa că n-au nici vreme, nici voie, să se mai gîndească la morți și la răniți. Iar aceștia rămîn pe cîmpie : răniții, ca să moară, iar morții ca să putrezească deasupra pămîntului. Sanitarii și doctorii oștirii fac ce pot, dar sunt puțini și obosesc și ei.

Cu o înghițitură de apă și cu o bucățică de pîine s-ar putea mîntui de moarte mulți răniți de pe cîmpii, dar nu e cine să le-o dea.

Societatea Crucea Roșie tocmai acest rău voiește să-l vindece. Îndată ce se începe un război, ea trimete doctori, doftorii, căruțe, mîncare, băuturi, paturi, haine și tot ce trebuie bolnavilor și răniților în luptă. Din puțintica avere ce-a izvodit-o dintr-un început elvețianul, astăzi averea Crucei Roșii este foarte mare. Mai toate stăpînirile din Europa sunt părtașe ale societății și în toate țările sunt ramuri de ale ei. Cine voiește poate să dea pe lună o anumită sumă de bani pentru societate.

Societatea, în vreme de război, dă ajutor deopotrivă amînduror dușmanilor cari se bat. Semnul ei este o cruce roșie pe un steag alb ; unde ridică ea un spital, își pune semnul. Oamenii ei poartă semnul pe mîneca hainei. Iar semnul ei n-are nici un fel de supărare din partea nimănui.

Așa s-au înțeles stăpînirile între ele, că dușmanii pot să-și facă orice rău, dar de spitale și de casele unde sunt răniți și morți să nu se atingă ; iar pe cîmpia luptei, sanitarii și doctorii Crucei Roșii, sau ai oștirii — dacă

au pe mîneca hainei semnul — pot să meargă nesupărați pînă în rîndurile oastei dușmane, ca să culeagă răniții și morții.

Și turcii au fost părtași ai Crucei Roșii, dar s-au rugat să li se dea voie ca pe steagurile lor să nu fie cruce, ci luna în chip de secere.

Ei însă mai de multe ori au tras cu pușca în sanitarii noștri, cari s-au apropiat de redute, ca să culeagă pe cei căzuți. Dar pentru fapta asta neomenească, stăpînirile Europei au tras la răspundere pe turci. Chiar și Osman, la Plevna, de vro cîteva ori n-a lăsat pe sanitarii români și ruși să culeagă pe cei căzuți — sub cuvîntul că se teme să nu-i vadă așezarea și starea redutelor —, dar și Osman a fost rău dojenit pentru aceasta și multă necinste și-a adus asupra capului.

Noi nu numai că am ținut totdeauna seamă de sanitarii turci și i-am lăsat în voie să-și caute răniții și morții — deși nu prea aveau obiceiul s-o facă —, dar încă i-am scutit de muncă. Sanitarii noștri adunau fără nici o deosebire pe răniți, fie turci, fie români și-i duceau la spital.

Pe morții turci îi lăsam în pace ca să și-i îngroape turcii după legea lor, și numai atunci îi adunam, cînd turcii nu se gîndeau să și-i adune și-i lăsau să putrezească.

În toate spitalele oștirii românești erau totdeauna bolnavi ruși și turci. Odată, la ambulanța cea mare de la Grivița, erau mai mulți ruși decît români, în spitalul nostru. Iar la Turnu Măgurele au fost, mai spre iarnă, și de zece ori mai mulți turci decît români.

Cînd s-a început războiul, Crucea Roșie din țara noastră a început să adune bani de la cei ce voiau să dea. Și s-au adunat în scurtă vreme peste o jumătate de milion de lei. Cu acești bani și cu alții adunați în urmă, Crucea Roșie a înființat două spitale în tabăra de la Plevna și unul la Turnu Măgurele și a mai ajutat cu bani și alte spitale.

Crucea Roșie dintr-alte țări ne-a trimes și ea puțintel ajutor, doftorii și doctori.

XV

Veţi fi ştiind de prin cărţi ori din povestirea celor ce-au făcut războiul că pe vremea cînd mii de români zăceau pirn spitale de izbitura glonţului turcesc, era o femeie de neam de regi, cu inimă de înger şi cu sufletul întreg, pornită spre mîngîierea celor cu griji şi spre alinarea celor cu dureri. Răniţii o numeau „Mama lor", că ea cu milă de mamă îngrijea de răniţi, şi vrednică era de numele acesta, de cel mai frumos dintre cîte le mai avea.

Era Principesa Elisabeta, Doamna ţării.

Precum a stat cu vitejească mîndrie soţul ei, Domnitorul Carol, în fruntea bărbaţilor războinici şi a cutremurat din temelie ţările turceşti, aşa Doamna Elisabeta a stat în fruntea femeilor neamului nostru, cu grijă de mamă înduioşată, ştergînd lacrămile şi alinînd durerile mulţimii.

De cîte ori sosea trenul, aducînd răniţi în Bucureşti, Doamna Elisabeta alerga la gară şi însăşi primea pe răniţi şi trecea din vagon în vagon, îmbărbătîndu-i cu vorba mîngîietoare, împărţindu-le bani şi haine şi pe mulţi luîndu-i cu sine, ca să le dea îngrijiri în spitalul înfiinţat de dînsa la Cotroceni.

La gară, răniţii erau primiţi de multă mulţime, adunată pe urmele Doamnei. Şi cîntau muzicile marşuri războinice, iar lumea le ura sănătate răniţilor şi le făceau toate onorurile ce se fac vitejilor oşteni.

Cînd au sosit cei dintîi răniţi, Doamna le-a ieşit înainte la Tîrgovişte. Şi plîngea, parcă ar fi fost într-aievea mama acestor băieţi. Şi a venit pînă în Bucureşti, stînd tot prin vagoane cu ei.

Încă de cînd s-a zvonit că va fi război, inima Doamnei Elisabeta era îngrijată de soarta viitoare a celor ce vor suferi pentru ţară. Iar după ce s-a încins războiul, atîta şi-a zvîrcolit milostiva inimă şi a alergat pentru cei răzbiţi de suferinţă, încît s-a îmbolnăvit la urmă şi a fost silită să zacă în pat, istovită de griji şi de trude. Şi de-abia însănătoşită, Ea alerga din nou pe la spitale,

cu toate că doctorii îi opriseră alergătura și dintr-asta era să i se întoarcă răul boalei.

A dat totdeauna pildă iar după Ea, toate doamnele noastre făceau asemeni. Și nu se sfia să stea alături cu țărancele, cu mamele cari veneau să-și vadă fiii răniți, să stea alături cu ele la patul bolnavilor, vorbind cu ele, așa de prietenoasă și de bună, încît părea că se cunosc de cînd lumea și că însăși e țărancă din sat, iar nu Doamnă a țării.

V-am povestit mai înainte cum Doamna Elisabeta, însoțită de soțul Ei, de Domnitor, a mers la spitalul militar din București și intrînd într-o odaie, unde zăcea un tunar rănit, însăși i-a pus pe piept „Steaua României".

Cînd s-a auzit de cel dintîi român care a pierit în război, ucis de o ghiulea de tun la Islaz, de sergentul Florea al Bejanului, doamna Elisabeta a trimes o cunună de foi de stejar tăiate în bronz, să se așeze pe mormîntul celui dintîi român omorît de dușman. Acest Florea a început șirul cel așa de lung al morților căzuți pentru neatîrnarea țării noastre. Și pentru multă vreme îi va rămîne numele cioplit în piatra de pe mormînt alături cu numele Doamnei, căci e scris pe cunună: „Doamna Elisabeta, sergentului Florea Bejan, mort pentru patrie".

Spitalul înființat de Doamna, lîngă palatul de la Cotroceni, a fost de poveste. Cei cari au avut norocul să fie îngrijiți în spitalul acesta, dacă mai trăiesc, își vor aduce aminte de el în toate zilele vieții lor. Așezarea și starea lor în spital nu se poate arăta cu vorba, iar Doamna le era mamă, într-adevăr mamă, cum n-ar fi așteptat nici de la mamele lor.

Mîncarea li se da din bucătăria palatului; aceleași mîncări, cari se pregăteau pentru Doamna și pentru Curte, erau și ale răniților. Iar îngrijitorii spitalului aveau poruncă să aducă răniților orișice ar pofti să mănînce și să bea, de ar fi fost oricît de anevoios și de scump ceea ce doreau.

Doamna stetea cît era ziua printre răniți, iar cu Ea alături, multe doamne din București, cari îngrijeau de

răniţi; şi cînd era vrunul greu bolnav şi se lupta cu moartea, însăşi Doamna veghea nopţile pe rînd cu doamnele celelalte la capul bolnavului.

Doamna aducea singură doftoriile răniţilor şi le turna în linguriţă, le potrivea lămîia şi romul în ceai, îi îndemna să mănînce cînd nu voiau, iar cînd soseau scrisori de acasă, ea se aşeza pe scaun în faţa cîte unui bolnav şi-i cetea scrisoarea. Iar dacă voia rănitul să răspundă la scrisoare, Doamna aducea o mescioară lîngă pat, lua hîrtie şi condei şi scria mamelor şi taţilor; rănitul spunea din gură ce-avea de spus cui scria, iar Doamna aşternea pe hîrtie vorbele flăcăului. Şi sta Doamna cu condeiul gata pînă ce să se gîndească rănitul ce să mai zică în scrisoare, şi el iarăşi spunea şi Ea scria iarăşi. Şi cînd el nu se pricepea cum să zică mai bine, îl învăţa Doamna, şi aşa se sfătuiau amîndoi cum să scrie.

XVI

Doamna alerga şi pe la alte spitale din Bucureşti. Şi o cunoşteau toţi răniţii şi bolnavii, şi o iubeau, căci pentru toţi era deopotrivă de bună şi de blîndă. Un flăcău dintr-un spital nu voia deloc să ia doftoriile, fiind amare de tot; iar el cam îndărătnic. O zi întreagă s-au trudit doctorii ca să-l înduplece şi degeaba. Mai spre seară veni la spital Doamna. „Auzi, vine Doamna", îi zise îndărătnicului un îngrijitor. „O să te certe că nu iei doctoriile". Bolnavul se înălţă în pat cu multă grabă şi zise: „Ia, dă-mi într-o linguriţă doftoria", şi o bău iute, iute. „Să nu-i spui nimic! că am s-o beau de acu".

Nu de cearta ei se temeau bolnavii, că Ea nici nu ştia cum să-i certe, ci de supărarea ei. Atîta bine le făcea şi cu atîta iubire de mamă se purta cu ei, încît teama cea mai mare a lor era să nu o supere.

Cînd s-apropia de patul lor şi-i întreba cu ochii plini de lacrămi şi cu nespusă blîndeţe a vorbelor dacă li-e mai bine şi ce le lipseşte, atunci bieţilor noştri flăcăi li se umplea gura de plîns şi-i mulţumeau şi-i sărutau mîinile şi iarăşi îi mulţumeau. Iar unii, cei fără mame, plîngeau cu hohote.

Numai o dată, o singură dată s-a întîmplat că la patul unui bolnav n-a voit Doamna să meargă vro trei zile de-a rîndul, și se ferea de el. Era un bolnav pe moarte; se dusese de bunăvoie în război și avea numai o mamă bătrînă și săracă; iar el, singurul ei fiu. Simțea băiatul că moare și plîngea întruna de jalea mă-sei. Și cînd a venit Doamna la patul lui, i-a spus de mă-sa și a început să plîngă iarăși. Iar Doamna a stat ce a stat, îmbărbătîndu-l, dar deodată a năpădit-o plînsul de se scuturau hainele de pe Ea. Iar el, văzînd-o plîngînd, a început să plîngă și mai tare, ca în pierzarea minții.

Era și Ea mamă; avusese o fetiță, pe domnița Maria, iar Dumnezeu n-a voit să i-o lase ca să se bucure de ea. Și și-a adus Doamna aminte de copilul ei cel mort — și n-avea pe alții — și s-a gîndit la potrivirea dintre ea și biata mamă a flăcăului și nu și-a putut stăpîni durerea.

Și n-a mai mers pe la patul bolnavului, ca să nu dea cu plînsul ei pricină de plîns flăcăului și să-i facă rău amărîndu-i puținele zile cîte le mai avea. Trei zile l-a ocolit, căci a patra zi muri flăcăul. Atunci însăși Doamna a scris mă-sei o scrisoare și i-a trimes un ajutor pe cîte zile amărîte o mai fi trăit.

Celor însănătoșiți, cînd ieșeau din spital, Ea le da bani și de cheltuială pe drum și ca să ducă părinților acasă. Aceștia plîngeau ca niște copii, cînd plecau despărțindu-se de „Mama lor"; iar acasă aveau ce povesti cu săptămînile despre Doamna Elisabeta, despre bunătatea inimii Ei. Iar mamele cele îngrijate, cari își știau băieții departe, în țară străină, luptîndu-se ori zăcînd în luptă cu moartea, binecuvîntau pe femeia care a fost mamă copiilor lor și plîngeau și cereau mila cerului asupra Doamnei, „care le-a mîntuit copiii de moarte".

XVII

Pentru răniți s-a îngrijit țara cu inima deplină de creștin și de părinte. Dar mai avea o grijă.

Era vorba de o răsplătire a oștenilor pentru vrednicia lor. Cei ce s-au întors sănătoși din război, s-au

găsit răsplătiţi îndeajuns prin dragostea nemărginită cu care i-a primit ţara. Dar mai îndeosebi au fost răsplătiţi cu cea mai mare răsplată pe care şi-o doreşte viteazul: cu mulţumirea că şi-au făcut datoria, că s-a dovedit lumii cine suntem şi că lumea: „Român zice, viteaz zice!"

Aceeaşi mulţumire au avut-o şi cei întorşi schiloditi. Dar era creştineşte să le înlesnim traiul de-acum înainte, căci se întoarseră cu trupul neîntreg, iar ei, mai toţi, erau plugari şi meşteşugari.

Pentru oştenii cei mai viteji se înfiinţase o medalie, „Steaua României". Şi după cum ai noştri se bătură cu toţii vitejeşte, o primiră mulţi dintre ei. Iar cei ce o primeau aveau dreptul la o pensie anuală pe toată viaţa, şi nume de cîte 240 lei sergenţii, cîte 180 căprarii şi cîte 144 oştenii de rînd.

Tuturor celor schiloditi în timpul războiului li s-au dat un ajutor pe toată viaţa, plătit cu anul.

Iar pentru dorobanţii şi călăraşii cîţi au luat parte la război, s-a făcut o lege care-i scutea pe toată viaţa lor de anumite biruri, pe cari ceilalţi locuitori le plătesc. Apoi, după putinţă, li s-au dat pămînturi din moşiile ţării, ca să întemeieze vetre de moşnean.

Ofiţerilor li s-a îmbunătăţit leafa printr-o lege anumită. Iar acelor ofiţeri cari pătimiseră în război şi nu erau destoinici de ostăşie, li s-au făcut toate înlesnirile să intre în slujbe de-ale stăpînirii, avînd întîietate la ele.

Iar morţilor pe cîmpiile de luptă ţara le-a ridicat monumente, acolo în ţară străină, ca să le fie numele şi fapta lor de vecinică pomenire şi să le ştie călătorii de prin lume, cînd vor trece pe-acolo şi vor vedea monumentele, că în locul acela au pierit românii, apărîndu-şi ţara.

Însăşi biserica, pe care a făcut-o Domnitorul la Griviţa, va fi un semn îndelung trăitor al urmelor noastre prin ţara duşmanilor. Astăzi, pe unde ne-am luptat noi, nu e ţară turcească, ci bulgărească. Cu războiul nostru le-am adus şi bulgarilor un bine fără margini, le-am mîntuit ţara de robie, iar pe ei i-am scos deasupra nevoilor. Cîtă vreme vor cînta clopotele bisericii din Gri-

vița, bulgarii, dacă nu sunt uitători ai binelui făcut, se vor închina binecuvîntînd zilele cînd dorobanții români sfărîmau puterile turcești. Pe preotul acestei biserici îl ținem noi, cu a noastră cheltuială și acum.

Dacă pleci din Vidin spre miazăzi, ajungi după vrun ceas de drum în marginea satului Smîrdan, la cimitirele oștenilor români căzuți în lupta cea mai crîncenă a noastră, la 13 ianuarie 1878. Sunt două cimitire, de amîndouă părțile drumului, îngrădite și avînd fiecare la mijloc un monument. De-o parte sunt ofițerii, de-o parte oștenii de rînd.

Iar pe dealul Opanezului, unde s-au bătut românii cu oștile lui Osman și le-au robit pe toate în ziua căderii Plevnei, țara a ridicat un monument de piatră cioplită. Acolo, pe creasta unui deal, stă monumentul ca un străjer neclintit la capul vitejilor căzuți pe deal, ca și cînd ei ar dormi, iar el veghează somnul lor și ține pază ca să nu-i deștepte zgomotul lumii.

4

COROANA DE OȚEL

Grija cea dintîi și cea de pe urmă a marilor voievozi, pe cîți i-am avut noi de-a lungul vremii, a fost întărirea neamului nostru.

Neamul românesc a fost și este neam statornic așezat.

De cînd își aduce lumea aminte, pe noi aicea ne știe, pe marginile Dunării și pe coastele Carpaților. Acesta ne-a fost, poate, norocul cel mai mare dintre cîte le-am avut. Au răsărit neamuri de-atunci — căci sunt două mii de ani — și s-au stins, iar noi am răzbit prin veacuri și-am rămas tot unde am fost. Au venit peste noi limbi străine și au căutat să ne împrăștie, ori să ne împingă în lături, ca să-și facă loc și poate că ne-au clintit vremelnicește și ne-au revărsat pe de lături, dar precum apa valului izbit de țărm se scurge iarăși la matcă, așa și noi ne-am întors la locul așezării de baștină.

S-a dovedit cu noi vorba că „apa trece, pietrele rămîn".

Răul care nu ne-a lăsat să ne întărim într-ajuns a fost că aveam două domnii : a Munteniei și a Moldovei. Și eram împărțiți în fața dușmanilor.

Și răul s-a tot sporit și-n urmă turcii ne-au copleșit, așa că mai mult de o sută de ani n-am avut nici domn, nici țară, căci țara ne era robită și domnul un slujbaș al turcilor.

Dar răul acesta ne-a deschis ochii și ne-a arătat primejdia. De cînd am început să răsuflăm iarăși, cel dintîi gînd ne-a fost *Unirea domniilor.*

Strămoşii noştri or fi înţeles ei ce bine le-ar fi adus unirea Moldovei cu a Munteniei, dar poate vremile şi străduinţele duşmanilor nu le-au îngăduit s-o facă. Deodată cu unirea ţărilor surori, noi am ajuns s-avem un domn statornic ales de noi, nu trimes cu de-a sila de turci şi de ruşi. Cel dintîi domn al românilor uniţi, vrednicul de amintire vecinică, Alexandru Ioan Cuza, nu era întru toate pe voia stăpînirilor, cari ne ţinură parte împotriva turcilor şi ne-au ajutat să ne unim. Ele cereau să ne alegem un prinţ dintr-un neam de domnitori străini. Atunci am ales pe prinţul Carol.

Neamul nostru, unit fiind, s-a deşteptat tot mai mult, a prins puteri din an în an tot mai temeinice şi se simţea tot mai în stare să fie volnic pe soarta lui. Domnia statornică ne-a adus o oaste statornică; şi astfel, bizuindu-ne pe trăinicia neamului, pe Domn şi pe oaste, la 1877, cînd s-au încurcat turcii iarăşi în război cu ruşii, neamul românesc s-a simţit tare îndeajuns ca să scuture jugul robiei turceşti. Şi ca să dovedim că suntem vrednici de libertate, am trimes oştirile noastre peste Dunăre, să se măsoare cu turcii.

Războiul acesta a fost cea mai bărbătească încordare a neamului nostru, a neamului întreg.

Am biruit pe turci; am dovedit lumii vrednicia noastră în zile de primejdie mare şi de-atunci suntem liberi, stăpîni pe ţară şi pe faptele noastre. Nici turcul, nici rusul, nici nimeni din lumea asta nu se mai poate amesteca în trebile ţării noastre; nimeni, afară de Dumnezeu şi de noi înşine, nu e stăpîn pe soarta românilor.

La patru ani după război, la 1881, domnia noastră a fost ridicată în vaza lumii şi pusă alături cu stăpînirile străine cele de treaptă mijlocie; căci pînă atunci domnia noastră era principat, iar Domnitorul nostru era prinţ, sau vodă. De la 1881 ţara noastră e regat, iar domnitorul rege.

Rostul acestui lucru e aşa: Precum într-un sat, să zicem la un ospăţ, fruntaşii satului, adică acei mai cu vază şi mai cu carte, ori din neam mai cinstit şi mai cu dare de mînă, stau în fruntea mesei, iar acei mijlocii

cu starea stau pe la mijloc, cei mai codași stau mai către ușă, tot așa stăpînirile țărilor din lume. Cînd s-adună stăpînirile și cînd e să-și rostească vorba, împărații stau în fruntea mesei, regii la mijloc, iar prinții sau voievozii și ducii, oricum se mai numesc ei altfel, stau mai la coadă.

Pînă-naintea războiului noi nici n-aveam loc în casa unde erau adunate stăpînirile. Steteam prin tindă ca slujitorii, căci eram robiți turcului, iar turcul sta la masă ca stăpîn și el vorbea în numele nostru. După ce prin război ne-am rostit domnirea neatîrnată de-a turcului, am intrat în casa stăpînilor și ni s-a dat loc mai către ușă, căci domnia ne era principat. La 1881 stăpînirile cele mai cu putere, văzîndu-ne vrednicia, ne-au chemat mai la mijlocul mesei.

Schimbîndu-ne felul domniei statornice, din principat în regat, ne-am schimbat întrucîtva și așezămîntul de baștină al țării, iar pentru domnie nouă ne-a trebuit semn nou. Cînd s-a încoronat ca rege la 1881, Domnul Carol, pîn-atunci principe sau voievod al românilor, i s-a pus pe cap o coroană de rege, făcută din oțel de tunuri de-ale turcilor biruiți.

După așezămîntul țării, regele nostru cîrmuiește țara cu ajutorul a opt sfetnici, pe cari și-i alege El, după cum crede că cer nevoile neamului și al domniei și cu ajutorul unui mare sfat al țării, cu parlamentul. El e totodată căpetenia oastei românilor.

De acu înainte scaunul țării noastre se va moșteni din tată în fiu, adică fiul cel mare, întîiul născut — fetele n-au dreptul să domnească — va sta pe scaunul României după moartea tatălui său. Așa spun legile țării.

Dar dintru început chiar, după voia lui Dumnezeu, s-a făcut o schimbare în legea moștenirii tronului. Domnitorul nostru n-a avut parte de copii — a avut numai o copilă, pe principesa Maria, care a murit în vîrstă de trei ani. Și astfel, scaunul țării noastre i se cuvenea fratelui mai mare al Domnului, prințul Leopold. Dar el n-a primit scaunul, lăsîndu-l fiului său Ferdinand.

El, deci, nepotul de frate al Domnitorului Carol, e nădăjduitul urmaș în scaunul domniei românești după Carol I.

Precum fiecare om caută să-şi întemeieze o vatră de moşnean, să ridice o casă pentru ai săi, aşa şi Domnul Carol şi-a clădit castelul Peleş la Sinaia, ca să fie cuibul familiei Hohenzollern şi vatra de moşneni a celor din familia domnitoare.

De-acu înainte numai ajutorul lui Dumnezeu să se reverse asupra neamului şi a ţării noastre, căci noi cei de astăzi am pus o temelie neclintită domniei româneşti, ne-am zvîrcolit să întărim neamul, unindu-l sub un singur cap, pornindu-l pe calea dreptăţii şi a luminii, şi prin încordările noastre am făptuit aşa de mărețe fapte, încît vor fi de vecinică pomenire prin cărţi şi ca un vecinic soare vor străluci prin veacuri strănepoţilor noştri.

Numai de la cuminţenia noastră, a tuturor atîrnă de acum, pe lîngă voia Celui-de-Sus, soarta românilor. Să ne încredem, ca şi pîn-acum, în puterile neamului nostru şi să fim gata de lupte şi de jertfe, cînd e vorba de ţara în care zac înmormîntate oasele părinţilor noştri şi, iubindu-ne unii pe alţii, să adunăm toate năzuinţele vieţii noastre înspre o singură ţintă a neamului întreg, spre ţinta cea cuprinsă într-aceste patru vorbe:

PATRIA ŞI DREPTUL MEU!

CUPRINSUL